

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YUSUF el-KARDAVÎ’NİN ÇAĞDAŞ FIKIH
ARAŞTIRMALARINDA İZLEDİĞİ YÖNTEM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif DURSUNÜST

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku

Tez Danışmanı : Doç. Dr. H. Mehmet GÜNAY

EKİM - 2007

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Elif DURSUNÜST

11/09/2007

ÖNSÖZ

Yusuf el-Kardavî, müslümanların günümüzde karşı karşıya kaldığı birçok meseleye çözümler üretmeye çalışan ve günümüz ilim adamları içerisinde müstesna bir yere sahip çağdaş bir âlimdir.

Görüşleriyle her zaman göz önünde olan Kardavî, kendisini zaman zaman eleştiren kimi çevreler de dahil olmak üzere çok büyük kitleler tarafından takip edilmektedir. Sahip olduğu ilmî altyapıyla birlikte, maslahat ve kolaylık prensibini önceleyip, günümüzün gereklerini göz önünde bulundurarak verdiği hükümler, dünyanın birçok bölgesinde bu âlime güven duyulmasını sağlamıştır. Bu sebeple Kardavî, sadece fetva konusunda değil, kimi müslüman ülkelerin kanunlaştırma faaliyetleri esnasında da görüşlerine başvurulmuş bir hukukçu olmuştur.

Günümüzde çok önemli bir yere sahip olan bu âlimin, şimdiye kadar bilimsel bir teze konu edilmemesi, bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir. Kardavî hakkında yapılacak çalışmaların, Türkiye’de yapılan fıkıh araştırmaları açısından önemli ve son derece faydalı olacağı kanaatindeyiz. Tezimizin Kardavî konusunda yapılan çalışmalar arasında, mütevazî bir boşluğu doldurmasını temenni etmekteyiz.

Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. H. Mehmet GÜNAY’a, İslam Hukuku bölümünde görev yapmakta olan diğer hocalarıma, Sakarya İlahiyat Fakültesi kütüphanesinin ve İslamî Araştırmalar Merkezi’nin (İSAM) değerli çalışanlarına, lisansüstü çalışmam ve her türlü ilmî çalışmalarımda maddî ve manevî desteklerini her daim yanımda hissettiğim başta biricik annem ve babam olmak üzere tüm aileme, çalışmalarımın yoğunluğu sebebiyle kimi zaman ihmal ettiğim dost ve arkadaşlara en kalbî teşekkürlerimi sunarım.

Elif DURSUNÜST

11/09/2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: YUSUF el-KARDAVÎ’NİN BİYOGRAFİSİ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	5
1.1. Kardavî’nin Biyografisi.....	5
1. 1. 1. Hayatı.....	5
1. 1. 2. Resmî Görevleri.....	7
1. 1. 3. Kurum Üyelikleri.....	7
1. 1. 4. Kazandığı Ödüller.....	8
1. 2. Kardavî’nin İlmî Kişiliği.....	8
1. 2. 1. Etkileyen Şahsiyetler.....	8
1. 2. 2. Çağdaş Bir Âlim Olarak Karakteristik Özellikleri.....	9
1. 2. 3. Çalıştığı Sahalar.....	11
1. 2. 4. Eserleri.....	12
1. 2. 4. 1. İslam ve İslam’ın Evrenselliği ile İlgili Eserleri.....	12
1. 2. 4. 2. İslam İlimleriyle ilgili Eserleri.....	13
1. 2. 4. 3. Dâvet ve Eğitim ile İlgili Eserleri.....	13
1. 2. 4. 4. Biyografi ve Edebî İçerikli Eserleri.....	14
1. 2. 5. Konferansları ve İlmî Ziyaretleri.....	14
BÖLÜM 2: YUSUF el-KARDAVÎ’YE GÖRE İCTİHÂDIN TEORİK ÇERÇEVESİ	17
2. 1. Kardavî’ye göre İslam Hukuku’nun Özellikleri.....	17
2. 1. 1. İlahî Temele Dayanması (Rabbâniyet).....	17
2. 1. 2. Evrensel Olması (Şümûl).....	18
2. 1. 3. Mutlak Adaleti Gözetmesi.....	18
2. 1. 4. Fert ve Toplum Arasında Denge Kurması.....	19
2. 1. 5. Değişmezlik ve Esneklik (Avâmilu’s-sia).....	19

2. 1. 6. Vakıya Uygun Olması.....	20
2. 1. 6. 1. Kolaylığa Dayalı Olması.....	20
2. 1. 6. 1. 1. Kolaylaştırma (Teysîr).....	21
2. 1. 6. 1. 2. Tahfif.....	23
2. 1. 6. 2. Tadrîce Dayalı Olması.....	24
2. 1. 7. Ahlakî bir Hukuk Sistemi Olması.....	25
2. 1. 8. İnsanî bir Sistem Olması.....	26
2. 2. Kardavî'ye göre İctihâdın Tanımı.....	26
2. 3. Kardavî'ye göre İctihâdın Meşrûiyeti ve Sürekliliği.....	27
2. 4. Kardavî'ye göre İctihâd Kapısının Kapandığı İddiasının Geçersizliği ve Her Dönemde İctihad Etmenin Gerekliliği.....	29
2. 5. Kardavî'ye göre İctihadın Alanı.....	30
2. 6. Kardavî'ye göre İctihad Ehliyeti.....	31
2. 6. 1. Kur'ân-ı Kerîmi Bilmek.....	32
2. 6. 1. 1. Ahkâm Ayetlerini Bilmek.....	32
2. 6. 1. 2. Nüzûl Sebeplerini Bilmek.....	32
2. 6. 1. 3. Nâsîh ve Mensûhu Bilmek.....	32
2. 6. 2. Sünneti Bilmek.....	33
2. 6. 2. 1. Hadîs Rivâyet ve Dirâyet İlmini Bilmek.....	33
2. 6. 2. 2. Sünnetin Nâsîh ve Mensûhunu Bilmek.....	34
2. 6. 2. 3. Hadislerin Vürûd Sebeplerini Bilmek.....	34
2. 6. 2. 4. Hadîs İlmiyle İlgili Okunmasını Tavsiye ettiği eserler.....	35
2. 6. 3. İcmâ Konularını Bilmek.....	36
2. 6. 4. Kıyası Bilmek.....	37
2. 6. 5. Mekasîdü'sş-şerfa'yı Bilmek.....	37
2. 6. 6. Arapçayı Bilmek.....	38
2. 6. 7. Fıkıh Usûlünü Bilmek.....	38
2. 6. 8. Örfü Bilmek.....	39
2. 6. 9. Diğer İlimler.....	39

2. 6. 10. Adalet ve Takva.....	41
2. 7. Kardavî'ye göre İctihâdın Bölünebilme İmkânı.....	41
2. 8. Kardavî'ye göre İctihâd Çeşitleri.....	42
2. 8. 1. İntikaî İctihâd.....	42
2. 8. 2. İnşâî İctihâd.....	47
2. 9. Taklit.....	50

BÖLÜM 3: YUSUF el-KARDAVÎ'NİN İLMÎ ÇALIŞMALARINDA DELİLLERİ

KULLANMA KEYFİYETİ.....	52
3. 1. Kardavî'nin Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamada Dikkat Ettiği Hususlar.....	52
3. 1. 1. Ayetlerin Lafzî Tahlîli.....	52
3. 1. 2. Nesih.....	55
3. 1. 3. Esbâb-ı Nüzûl.....	56
3. 2. Kardavî'nin Sünneti Anlamada Dikkat Ettiği Hususlar.....	57
3. 2. 1. Hadislerin Değerlendirilmesi.....	58
3. 2. 1. 1. Sübût Açısından Hadislerin Değerlendirilmesi.....	58
3. 2. 1. 2. Delâlet Açısından Hadislerin Değerlendirilmesi.....	60
3. 2. 1. 3. Fıkıh ve Hadîs İlimleri Arasındaki İrtibatın Sağlanması.....	66
3. 3. Kardavî'nin İcmâ Anlayışı.....	68
3. 3. 1. İctihâdî İcmâ.....	70
3. 3. 2. Naklî İcmâ.....	70
3. 4. Kardavî'nin Kıyas Anlayışı.....	72
3. 5. Kardavî'nin İstihsân Anlayışı.....	74
3. 6. Kardavî'ye göre Istislâh ve Maslahat-ı Mürsele.....	75
3. 6. 1. Maslahatın Kısımları.....	78
3. 6. 2. Maslahatların Teârüz Etmesi.....	79
3. 6. 3. Bâtıl Maslahat Anlayışları.....	81
3. 7. Kardavî'nin Örf Anlayışı.....	83

SONUÇ	88
KAYNAKLAR	95
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı
y.y.	: Yayın yeri yok

Tezin Başlığı: Yusuf el-Kardavî'nin Çağdaş Fıkıh Araştırmalarında İzlediği Yöntem	
Tezin Yazarı : Elif DURSUNÜST	Danışman : Doç. Dr. H. Mehmet GÜNAY
Kabul Tarihi: 16.10.07	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım)+103 (tez)
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri	Bilim Dalı: İslam Hukuku
<p>Kardavî, 21. yüzyılın yetiştirdiği büyük İslam âlimlerindedir. Çok geniş bir ilgi alanına ve çalışma sahasına sahip olan bu âlim, akademik câmiada eserleriyle dikkat çekerken, basın yayının yanı sıra, eğitim ve öğretim faaliyetleriyle halkın içerisinde olmuş, onların dinî sorunlarına pratik çözümler getirmeye çalışmıştır. Kardavî, Müslümanların ihtiyaçlarına yönelik birçok müessesenin ve okulun açılmasına önyak olmuş, Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu'nda kurucu üye ve başkan olarak, farklı kültürler içinde yaşayan Müslümanların sorunlarına cevaplar sunmaya çalışmış, dünyanın hemen her bölgesinde tanınan, görüşleriyle yankı uyandıran bir pozisyon elde etmiştir. Onun bu denli geniş bir coğrafyada tanınmasında ve kabul görmesinde, sunduğu çözüm önerilerinde, gündelik hayatı göz ardı etmeyen, kolaylık ve maslahatı önceleyen tutumu kadar, çözüm bekleyen modern problemlerin aciliyeti de etkili olmuştur. Kardavî, çağdaş fıkıh meselelerine kendine özgün çözümler üretmeye çalışan bir âlim olmanın yanında, kökleri XIII. yüzyıla kadar dayanan ve XVIII. yüzyıldan bu yana, büyük ivme kazanan yenilikçi eğilimin ve selefî söylemin bir örneği olarak kabul edilebilir.</p> <p>Bu çalışmada temel olarak, çağdaş müslüman bir âlim olan Kardavî'nin, günümüz fıkıh meselelerine nasıl yaklaştığı, hükümleri nasıl temellendirdiği, delilleri nasıl kullandığı sorusu sorularak cevap vermeye çalışıldı. Bu sorunun cevabı aynı zamanda, Müslümanların son yüzyıllarda yaşanan modernleşme sürecine nasıl dahil olacakları sorununa bir çeşit cevap mahiyeti de taşıyacağı için, büyük önemi haizdir.</p> <p>Kur'ân, Sünnet, İcmâ, Kıyas gibi delilleri, dinin küllî prensipleri ve muazzam fıkıh mirası ışığında, günümüz müslümanlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde kullanan ve yorumlayan Kardavî, tevarüs edilen mezheplerin sadece birini değil, hepsini aynı derecede taklide layık bulur. Bu kabul, bugün yaşanan birçok sorunun cevabını, değişik mezheplerden seçerek almayı sağlarken, ictihad ehliyetine sahip olan herkese ictihad etmenin önünü açmaktadır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Kardavî, fıkıh, ictihad, selefî, yenilikçi, mezhep.	

Title of The Thesis: The aproach that Qaradawî followed for modern fiqh searches	
Author: Elif DURSUNÜST	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY
Date: 16.10.07	Nu. Of Page: vii (pre text)+103 (main body)
Department: The Basic Islamic Science Subfield: Islamic Law	
<p>Qaradawi is one of the most important Muslim scholars of our time. He has a wide range of interests and his works display such variety. He has been drawing attention due to his academic writings. He has also been a public character as he takes part in press and education activities. He seems to be active in societal activities too, and to try to produce practical solutions for religious matters. He has been a pioneer in foundation of many institutions and schools for the benefit of Muslim communities. Qaradawi has been the founding member and president of European Council for Fatwa and Research. He has been looking for answers for problems of Muslims who are living in multicultural societies. At the same time, he has gained an important place all around the world and his ideas sometimes arouse controversies. His fame is probably due to his search for practical solutions and taking into consideration of exigencies of life based on the ideas of the urgency of modern problems and necessity of the applicability Islamic values. Qaradawi is also a good representing figure of salafi and reformative discourse which can be traced back to 13th Century but has gained speed since 18th century onwards. This work will basically explore Qaradawi's approaches to contemporary problems, especially the way he justifies his fatwas and the way he uses the arguments. The author believes that understanding the rationale of Qaradawi is a way of understanding the way Muslims take part in the process of modernization in recent centuries. Qaradawi argues that he directly uses the proofs such as Qur'ân, Sunnah, Ijmâ, Qiyas under the light of universal principles of religion and in the light of rich heritage of fiqh; he prefers not to imitate blindly one madhhab but chooses to be in equal distance to all. In this way, he chooses his answers from various views held by the classical schools of law. By doing so, he believes that he has opened the door of ijtiihad to any one qualified to make ijtiihad.</p>	
Keywords: Qaradawi, fiqh, ijtiihad, salafi, reformative, madhhab.	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Yusuf el-Kardavî, son yüzyılın yetiştirdiği büyük bir din bilginidir. İslam ilimlerinin hemen hepsinde eserler vermiş olan bu âlim, bir entelektüel olmanın ötesinde, toplumun içinde yaşayan, düşünen ve konuşan, toplumsal değişim ve dönüşüme etki eden bir çizgiye sahiptir. Geniş bir ilgi sahasına sahip olan Kardavî'nin ilmî kişiliğinin tüm boyutlarıyla ele alınması son derece önemli ve gerekli olmakla beraber, böyle bir çalışmanın yüksek lisans tez sınırlarını zorlayacağı açıktır. Bu sebeple elinizdeki çalışma, Kardavî'nin çağdaş fıkıh araştırmalarında izlediği yöntemi ele almaktadır.

Çalışmanın Amacı

Son yüzyıllarda meydana gelen birçok değişim ve gelişim karşısında İslam âlimlerinin alacağı tavır, siyasî ve sosyal sonuçları açısından tüm insanlığı ilgilendirirken, dünya ve ahiret saadetini sağlayacak meşrûiyet zemini yönünden ise, İslam dini mensuplarını ilgilendirmektedir. Nasların günümüz koşullarında nasıl anlaşılacağı, hakkında nas bulunmayan konularda geliştirilecek islâmî tavır, müslümanların hayatlarını doğrudan etkileyecek ve yönlendirecektir. Dolayısıyla günümüz İslam âlimlerinin geçmişte verilen hükümlerin bugün nasıl anlaşılacağı konusuna ve modern dönemle birlikte ortaya çıkan meselelere bakış açılarının incelenmesi, bu konularda yapılacak çalışmaların ilmî ve akademik öneminin ötesinde, siyasî, iktisâdî, sosyal vb. açılardan da çok mühimdir.

Son dönem İslam âlimlerinden olan Kardavî, dünyanın hemen her bölgesinde müslümanlar tarafından takip edilen, görüşleriyle toplumları yönlendiren, sadece din ilimlerinde değil, sosyal ekonomik ve siyasî alanda gösterdiği performans ile her zaman dikkatleri üzerine toplayan karizmatik bir şahsiyettir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yakından takip edilen bu âlimin ve onun ilmî kişiliğinin akademik olarak incelenmesi, devraldığımız muazzam fikhî mirasın günümüz yorum şekillerinden birinin tanınması, bu mirası oluşturan yaşayış ve koşulların değişmesiyle ortaya çıkan yeni vasatta, müslümanlara sunulan yeniden ve farklı bir varoluş alternatifinin ortaya konulması ve tanınması yönüyle gereklidir.

Kardavî'nin fikrî düzeyde başlayarak ortaya koyduğu bu varoluş şeklinin ete kemiğe büründüğü alan, İslam hukuku, yani fıkihtır. Zira fıkihta verilen her hükmün sonucu uygulamayı doğurmakta, toplumlardaki değişim ve dönüşüm ise büyük oranda fıkıh eliyle olmaktadır. Son yüzyıllarda karşılaştığımız yeni meseleler, tüm müslüman ülkelerde olduğu gibi ülkemizin de gündemine girmiş, daha önce tartışılmayan konular tartışmaya açılmıştır. Türk toplumunun yapısı gereği geçmişte sorun olmayan hususlar bugün, acil olarak çözüm bekleyen problemler haline dönüşmüştür. Elinizdeki çalışma, karşılaşılan sorunlar karşısında Kardavî'yi çözüme götüren saikleri ve temel dayanak noktalarını incelemeyi amaç edinmiş, izlenen bu metodun, genelde tüm İslam âlemi, özelde ise ülkemiz için alternatif bir yöntem olup olmadığı tartışmaları arasında mütevazî bir yer edinmeyi hedeflemiştir. Bunların yanı sıra çalışmamızın bir açıdan bir "fetva usûlü örneği" sunması, Diyanet İşleri Başkanlığı Sakarya İl Müftülüğü'nde halen devam eden vaizlik görevim esnasında karşılaştığım soru ve sorunlara çözüm üretmek açısından son derece faydalı olmuş, bu çalışmanın, akademik anlamı yanında pratik bir fayda taşımasını da sağlamıştır.

Çalışmanın Sınırları

Yusuf el-Kardavî, sadece fıkıh konusunda değil, tefsir hadis, akîde, siyaset, kültür ve medeniyet konuları gibi çok geniş bir yelpazede eserler vermiş bir âlimdir. Kardavî'nin tüm bu açılardan ayrı ayrı incelenmesi, müstakil olarak çalışılmaya ihtiyaç duymakla beraber, bu çalışmada onun fikhî görüşlerini nasıl temellendirdiği ve hüküm verirken nasıl bir yöntem takip ettiği incelenmeye çalışıldı. Araştırmamız esnasında, Kardavî'nin fıkıh usûlüyle ilgili görüşlerini ele aldığı *Medhâl li dirâseti's-şerîati'l-islâmiyye, el-İctihâd fi's-şerîati'l-islâmiyye ma'a nazarâti tahlîliyye fi'l-ictihâdi'l-mu'âsır, Teyâsîru'l-fikh li'l-müslimi'l-muâsır fi dav'il-Kur'ân ve's-Sünne* gibi eserlerinin yanı sıra, *Fıkhuz-zekat, Min hedyi'l-İslâm: Fetâvâ mu'âsıra* gibi eserleri de, onun günümüz meselelerine verdiği somut cevapları incelediğimiz başlıca kaynaklar oldu. Bunların dışında, bu âlimin farklı yönleriyle ele alındığı onlarca makalenin bir araya getirilmesiyle oluşan Abdülaziz ed-Dîb'in editörlüğünü yaptığı ve Kardavî'nin yetmişinci yaşı münasebetiyle yayınlanan, *Yûsuf el-Kardâvî: Kelimât fi tekrîmihî ve buhûs fi fikrihî ve fikhîhî* adlı eser, İsmâ Telîme'nin kaleme almış olduğu, *Yûsuf el-Kardâvî: Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukahâ* adlı eser, bu âlimin ilmî kişiliği ve biyografisiyle ilgili temel başvuru

kaynaklarımız oldu. Kardavî'nin kendi adına kurulmuş olan internet sitesi de, biyografisiyle ilgili olarak yararlandığımız bir başka kaynağı oluşturdu.

Bu âlimin fikrî yapısını daha iyi anlamak amacıyla, İslâm kültürü, İslâm ilimleri ve İslâm'ın günümüz toplumlarına önerdiği çözümler gibi sosyal ve kültürel alanda yazdığı eserlere ise ikincil kaynaklar olarak başvurduk.

Çalışmanın Yöntemi

Elinizdeki çalışma üç ana bölüm olarak ele alınmış, birinci bölümde, Kardavî'nin hayatı, görevleri, kurum üyelikleri, eserleri, çalıştığı sahalar, etkisinde kaldığı şahsiyetler gibi hayatı ve ilmî kişiliğine ilişkin konular incelenmiştir. Bu bölüm, Kardavî'nin içinde bulunduğu ilmî, sosyal, vb. koşullara kısaca değinmek suretiyle, bu âlimin ilmî arka planının daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir.

İkinci bölümde, Kardavî'nin teorik olarak ictihada nasıl yaklaştığı, İslam Hukuku'nu ictihada müsait kılan sebeplerle birlikte, günümüzde ictihad yapacak olan bir kişide olması gereken özellikler, ictihadın hangi alanlarda nasıl yapılması gerektiği gibi temel konular ele alınmıştır. Bu bölüm, Kur'ân, sünnet, icmâ, kıyas ve diğer delilleri kullanabilme ve bu delillere dayanarak hüküm verme keyfiyeti açısından bir hazırlık mahiyeti taşımaktadır.

Üçüncü bölümde ise Kardavî'nin, Kur'ân ve sünnet başta olmak üzere diğer delilleri nasıl ele aldığı konusu işlenmektedir. Kardavî, eserlerinde birçok âlimin tanım ve değerlendirmelerine oldukça geniş yer vermesine rağmen, tekrara düşmemek ve çalışmanın hacmini zorlamamak için, bu bilgileri oldukça sınırlı ölçüde aldık. Çalışmamız esnasında daha çok, günümüzde yapılacak ictihâdî faaliyetlerde, Kardavî'nin ortaya koyduğu özgün ayrıntılara yer vermeye çalıştık.

Kardavî'nin Kur'ân, Sünnet, İcmâ gibi deliller için yaptığı teorik açıklamaları sonrasında, yine bu âlimin verdiği fetvalar ve ortaya koyduğu hükümlerden örnekler vererek, delillerin somut olarak anlaşılmasını sağlamaya çalıştık. Her hükümde, birden fazla delil kullanıldığı için, hangi hükümde hangi delilin daha çok kullanıldığını tespit etmenin zorluğu karşısında, çok dakik olmayan bir ayırım yapmak durumunda kaldık. Hükümler esnasında Kardavî'nin örnek olarak getirdiği ayet, hadis, selef-i sâlihîn ve

birçok fakihın görüşlerine de, konu bütünlüğünü bozmayacak ve Kardavî'nin genel yaklaşımını yansıtmaya yardım edecek ölçüde yer verdik.

Kardavî, eserlerinde bizzat kullanmış olduğu ve Müslüman araştırmacının muhakkak okuması gerektiğine inandığı çok sayıda eseri kitaplarında zikreder ve okuyucuya geniş bir bibliyografik malzeme sunar. Biz de onun, isimlerini zikrettiği âlimlere ve eserlerine çalışmamızda yer vermek suretiyle, bu âlime kaynaklık teşkil eden kişi ve eserleri okuyucuya sunmayı amaçladık.

Araştırmamız esnasında ulaştığımız sonuçları ve konuyla ilgili olarak yaptığımız tespitleri, çalışmamızın en sonunda yer verdiğimiz sonuç bölümünde özetlemeye çalıştık.

BÖLÜM 1: YUSUF el-KARDAVÎ'NİN BİYOGRAFİSİ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Yusuf el-Kardavî'nin çağdaş fıkıh çalışmalarında nasıl bir yöntem izlediğiyle ilgili asıl bölümümüze geçmeden evvel, bu âlimin hayatı ve onun ilmî kişiliğini oluşturan etkenlerin ele alınması son derece önemlidir. Bu bölümde öncelikli olarak, Kardavî'nin hayatını, aldığı görevleri, kurum üyeliklerini ve kazandığı ödülleri, ikinci olarak da, Kardavî'nin karakteristik ilmî özelliklerini, etkisinde kaldığı şahsiyetleri, yazdığı eserleri, yaptığı ziyaretleri ve verdiği konferansları ele aldık. Bu genel çerçeve ile Kardavî'nin fikrî altyapısının daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

1. 1. Kardavî'nin Biyografisi

Ebû Muhammed Yusuf b. Abdullah el-Kardavî, İslam dünyasında ve uluslararası ilmî platformlarda tanınan, görüşleriyle dünyanın birçok bölgesinde takip edilen, fetvalarıyla büyük yankılar uyandıran çağdaş İslam âlimlerindedir.

Hayatıyla ilgili birçok kaynakta geniş malumat bulunan Kardavî ile ilgili müstakil eserler dahi te'lîf edilmiştir. Yüz kadar çağdaş İslam âliminin Kardavî hakkında yazdıkları makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşan *Yûsuf el-Kardâvî kelîmât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî ve fikhihî mühdât ileyhi fî buluği's-seb'in* adlı iki ciltlik eser ve İsam Telîme'nin kaleme aldığı *Yûsuf el-Kardâvî: Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukahâ*, Kardavî hakkında yazılan eserlerden, bizim ulaşabildiklerimizdir.¹

1. 1. 1. Hayatı

Yusuf el-Kardavî, 9 Eylül 1926 yılında Mısır'da, Abdullah b. Hâris gibi bazı sahabelerin gömüldüğü eski bir köyde doğdu. İki yaşında iken babasını kaybetti ve kendisine amcası baktı.

¹ Bu eserlerin dışında, Muhammed Ammâra'nın kaleme aldığı, *el-Kardâvî ve'l-meşrû'u'l-fikriyyi*, Muhammed Abdülkudüs'ün kaleme aldığı *İslâmuna'l-cemîl*, Hamdî İd'in kaleme aldığı, *Yûsuf el-Kardâvî şâiran*, Yâsir Ferhat'ın kaleme aldığı *Kardavî ve Humûmü'l-müslimi'l-mu'âsir*, Amr Abdulkerîm'in kaleme aldığı, *el-Mer'etü fî fikri'l-Kardâvî*, Ekrem Abdulsettâr'ın kaleme aldığı, *el-Kardavî ve minhecühü'd-da'vâ*, İsam Telîme'nin kaleme aldığı, *Kardâvî fakîyyihen*, Ekrem en-Nedvî'nin yazdığı *Kifâyetü'r-ruvvây fî sîretü'l-allâme el-Kardâvî* adlı eserler, Kardavî hakkında yazılmış diğer eserlerden bazılarıdır.

Küçük yaşlardan itibaren İslamî ilimlere merak duyan Kardavî, henüz 10 yaşına gelmeden Kuran-ı Kerîm hıfzını ve tecvit ilmini tamamladı. Daha küçük yaşlarda iken Kardavî'nin dinî ilimlere olan vukûfiyeti fark edilmiş, bu nedenle köy halkı kendisine büyük teveccüh göstermişti.²

İlkokul ve lise için Tanta Din Mektebi'ne geçen Kardavî, burada İhvân-ı Müslimîn ile yakın ilişkiler kurdu, bu sebeple, 1949 yılında tutuklandı. Oldukça sıkıntılı geçen bu dönemde bile Kardavî, lise eğitimini iyi derece ile tamamladı. Daha sonra Ezher Üniversitesine Usulî'd-dîn Fakültesine girdi, 1952-53 yıllarında aynı fakültede yüksek lisansını birincilikle bitirdi. 1954 yılında bir ara yine tutuklanan Kardavî, değişen siyasî şartlarla birlikte hapisten çıkarıldı.

Siyâsî olarak çektiği bu sıkıntılar onun İlmî faaliyetlerine engel olmadı ve 1954 yılında Arap Dili Bölümü Uzmanlık Diploması'nı alarak, 1958 yılında Yüksek Arap Araştırmaları Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden, 1960 yılında Usulü'd-dîn Fakültesi Kur'ân ve Sünnet İlimleri bölümünden mezun oldu. 1973 yılında aynı üniversitede "*Ez-zekât ve eseruhâ fî halli'l-meşâkili'l-ictimâiyye*" adlı teziyle doktorasını birincilikle bitirdi.³

Aldığı bu eğitim sonrasında Mısır'da davet, irşat ve ilmî faaliyetlerine devam eden Kardavî, Batı dünyasının etkisi altına giren Müslüman Arapların ve İslam dünyasının kendi kültür ve değerlerinden uzaklaşmasına şiddetle karşı çıktı. Buna engel olabilmek için ilmî ve fiilî sahada büyük çaba gösterdi.

Mısır'daki eğitim ve irşat faaliyetleri sonrasında, Katar Vakıflar Bakanlığı'nın talebi ile Katar Üniversitesine geçen Kardavî,⁴ halen Katar Üniversitesinde öğretim üyesi olan olup, evli ve yedi çocuk babasıdır.⁵

² Abdülazîz ed-Dîb (nşr.), *Yûsuf el-Kardâvî: Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî ve fikihî mühdât ileyhi fî buluği seb'in*, Kahire 2004, I, 19.

³ http://Qaradawi.Net/Site/Topics/Article.Asp?Cu_No=2&Item_No=1221&Version=1&Template_Id=190&Parent_Id=189#القرضاوى%20الشيخ%20الشيخ%20الحياة%20عن%20معلومات%20أولاً (erişim tarihi: 04.08.07).

⁴ Halîfe b. Câsim, "Şeyh Yûsuf el-Kardâvî fî Katar", Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 272.

⁵ Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 21.

1. 1. 2. Resmî görevleri

Yusuf el-Kardavî bir yandan camilerde hitabet ve irşat görevinde bulunurken, Mısır'da Vakıflar Bakanlığı'na bağlı İmamlık Enstitüsü'ne müfettiş oldu. Daha sonra, Ezher Üniversitesi'nde Davet ve İrşad İdaresi Müdürlüğü'ne bağlı olan Sanat Okulu'ndaki el yazmalarıyla ilgilenmek üzere, İslam Kültürü İdaresi Genel Müdürlüğü'ne geçici olarak görevlendirildi. 1961 yılında Katar'da Din Enstitüsü'ne dekan olarak atanan Kardavî, buranın geliştirilmesinde etkin rol aldı.

1973 yılında Katar Üniversitesi'nde kız ve erkekler için iki ayrı eğitim fakültesinin temellerini attı. 1977 yılında Katar Üniversitesi İslamî Araştırmalar ve İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasını destekledi. 1989-90 yıllarının sonuna dek bu fakültenin dekanlığı görevini ifa etti. Kardavî, Katar Devleti tarafından 1990-91 yılı yarı ders döneminde Yüksek İslam Enstitü ve Üniversiteleri İlim Meclisleri Müdürlüğü için Cezair Cumhuriyeti'ne gönderildi. Daha sonra tekrar Katar'daki Sîret ve Sünnet Araştırmaları Merkezi'ndeki müdürlük görevine döndü. Halen bu görevi devam etmektedir.⁶

1. 1. 3. Kurum Üyelikleri

Yusuf el-Kardavî, ilmî, hukukî, iktisadî birçok kuruluşun oluşturulmasında ve geliştirilmesinde etkin rol almıştır. Katar'da Yüksek Eğitim Kurulu Üyeliği, Katar Fetva Heyeti Üyeliği, Katar Devleti'nin Şer'î Denetim Heyeti Başkanlığı, Katar İslam Devleti Bankaları, Bahreyn'deki Faysal İslam Bankası, Fas ve İsviçre'deki Takva Bankası Üyelikleri, merkezi Hartum'da olan Afrika İslamî Davet Örgütü Meclis Üyeliği, tüm İslam âleminin kendisiyle temas halinde olduğu Mekke-i Mükerreme'de bulunan İslam Fıkıhı Kurul Üyeliği, Cidde'deki İslam Konferansı Örgütü'ne bağlı olan Fıkıh Kurul Uzmanlığı, İslamabad'daki Uluslararası İslam Üniversiteleri Güvenlik Konseyi Üyeliği, Kahire'de bulunan İslam İktisadi Üniversitesi kurum üyeliği, Oxford'daki İslam Araştırmaları Merkezi Üyeliği, Kuveyt'teki Uluslararası Zekat Heyeti Başkan Yardımcılığı, Ürdün Krallığı İslam Medeniyeti Araştırmaları Kurul Üyeliği, Kuveyt'teki Uluslararası Hey'et-i Hayriyye Üyeliği ve İcra Komitesi İdare Meclisi Üyeliği, Doha'daki Katar İslam Bankası'nın Şer'î Denetim Heyeti Üyeliği, Bahreyn

---

⁶ Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 21

Pakistan ve Mısır'daki Faysal İslam Bankası'nın İdare Meclisi Üyeliği, Kahire'deki İslam İktisadî Cemiyeti Üyeliği, Medîne-i Münevvere İslam Üniversitesi Yüksek Meclis dönem üyeliği, başlıca üyelikleridir.⁷

Bunların yanı sıra, Avrupa'da bulunan müslüman azınlıkların dinî sorunlarına cevap verebilmek için oluşturulan çağdaş fıkıh çalışmaları açısından son derece önemli kararların alındığı Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu'nun da kurucu üyesi olup, halen bu kurulun başkanlığını yürütmektedir.⁸

1. 1. 4. Kazandığı ödüller

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kardavî, İslam dünyasında ve uluslararası câmiada tanınan ve görüşleri takip edilen bir âlimdir. Özellikle Katar Devleti'nde görev yapmaya başladıktan sonra, bu devletin Kardavî'ye gösterdiği teveccüh ile eşine az rastlanır bir ilgi gören Kardavî, aynı zamanda birçok ödüle layık görülmüştür.

Yusuf el-Kardavî, 1991 yılında İslam iktisadıyla ilgili olarak yaptığı çalışmalar sonucunda İslam Bankası'ndan, İslamî Bankalar Ödülü'nü, 1994 yılında İslam araştırmalarındaki payı dolayısıyla Uluslararası Melik Faysal Ödülü'nü, 1996 yılında İslam dünyasında bulunan üniversitelerin dekanları arasından seçilerek, Malezya tarafından verilen ilmî ödülü kazanmıştır. Ayrıca, 1997 yılında fıkıh dalında Burunei Ödülü'nü, 1999 yılında ilmî ve kültürel alanda gösterdiği başarı sebebiyle Sultan Avîs Ödülü'nü ve son olarak Dubaî'den Kur'an-ı Kerîm Çalışmaları Ödülü'nü kazanmıştır.⁹

1. 2. Kardavî'nin İlmî Kişiliği

1. 2. 1. Etkileyen Şahsiyetler

Geçmişte yaşamış ve günümüzde yaşamakta olan kimi ilim adamları, Yusuf el-Kardavî'nin kimliğinde ve yönelimlerinde büyük etki oluşturmuştur. Gençlik yıllarında okuduğu şahsiyetler, Ezher'de ders aldığı hocalar ve İhvân-ı Müslimîn câmiası içinde tanıştığı arkadaşları, Kardavî'yi besleyen üç ana damar olarak karşımıza çıkmaktadır.

7

http://qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1221&version=1&template_id=190&parent_id=189#القرضاوى (erişim tarihi. 04.08.07).

8 The European Council for Fetwa and Reserch.

9 Telîme, İsmâm, *Yûsuf el-Kardâvî: Fakihü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukahâ*, Dimaşk 2001, s. 16.

Kendisini etkileyen ilk şahsiyet, lise yıllarında okuduğu *Minhâcü'l-âbidîn* ve *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eserlerin sahibi olan Ebû Hâmid el-Gazzâlî'dir. Küçük yaşlarda okuduğu bu büyük şahsiyetin etkisi, Kardavî'nin ilmî çalışmalarında sıkça başvurduğu bir referans olarak kendisini göstermektedir.

Kardavî daha sonra, Şeyhülislam İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserleriyle tanışmıştır. Kardavî'nin ilmî kişiliği üzerinde bu âlimlerin etkisi açıkça görülürken, kendisi, görüşlerinde bu imamlara oldukça sık başvurur. Bununla beraber Kardavî, taklit ve taassubun terk edilmesi gerektiğini kendilerinden öğrendiği bu âlimleri, her yönüyle taklit etmekten de uzak gözükmektedir.

Daha sonraları, özellikle Ezher'e gittikten sonra, Seyyid Kutup, Muhammed Reşit Rıza, Rıza Şeltut, Muhammed Gazâlî, Şeyh Muhammed Hızır Hüseyin, Muhammed Yusuf Mûsa, Şeyh Muhammed Abdullah Dıraz, Şeyh Muhammed Behiy, Hasan Hedîmî, Abdulmuiz Abdulsettar, Abdulhalîm Mahmud gibi isimlerden etkilenmiştir.¹⁰ İhvân-ı Müslimîn'in kurucusu olan Hasan el-Bennâ ise, Kardavî üzerinde derin izler bırakmış özellikle davet ve irşat çalışmalarında bu âlim, Kardavî için tartışmasız bir üstat olma vasfını her zaman korumuştur.¹¹

1. 2. 2. Çağdaş Bir Âlim Olarak Karakteristik Özellikleri

Kardavî, eski ve yeni birçok probleme cevaplar arayan, bir yanda, İslâmî ilimleri pratize etmeye çalışan, diğer yanda verdiği hükümlerden hareketle kendi ilmî yönteminin teorisini oluşturmaya çalışan bir fikir adamı ve bir aksiyon insanıdır.

Mûtedil bir çizgide olması, kolaylaştırıcı ve uzlaşmacı olması, Ezher Üniversitesi'nde Hanefî mezhebi merkezinde bir hukuk eğitimi almasına rağmen, mezhepler konusunda mutaassıp olmayıp her mezhebin görüşüyle amel edilebileceğine dair kabulü, maksatları ve küllî kaideleri son derece önemsemesi, aşırılıklardan uzak, hoşgörülü bir tavra sahip olması, onun ilmî karakteristiğini özetlemektedir.

Kardavî'nin mûtedil bir çizgi takip etmesinde, İslâm dininin bir takım yapısal özellikleri dışında, kendi karakteri de etkilidir. Ayrıca bunda, genç yaşta tanıdığı Hasan el-Bennâ

¹⁰ Ferhân, İshâk Ahmed, "Yûsuf el-Kardâvî âlimen fezzen ve müceddiden müslihan", *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 62.

¹¹ Hâniye, Muhammed Tâyi', "Şeyh Yûsuf el-Kardâvî ve menhecü'l-vasatiyyeti'l-islâmiyye", *Dîb, Yûsuf el-Kardâvî*, II, 886.

ve yine etkisinde kaldığı İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye gibi şahsiyetlerin de büyük payı olmuştur.¹²

Kardavî, kolaylaştırmadan yana olan, azimetler yerine ruhsatları tercih eden bir yöntemin taraftarıdır. Bu anlamda, cüz'î olandan küllî olana, nafilerden farzlara, hakkında ihtilaf edilen meselelerden, hakkında ittifak edilen meselelere, ifrat ve tefrîttan îtidâle, nefret ettirmek yahut zorlaştırmaktan, kolaylaştırmaya ve müjdelemeye, taklit ve donukluktan yenilik ve ictihada, cedel ve tartışmalardan fiil ve aksiyona yönelmek gerektiğini düşünür.¹³

Muhaliflere ve farklılıklara mutaasıp davranmak yerine hoşgörülü davranmaya, hayalî meseleler yerine vakıyyla ilgilenmeye, toplumun üzerinde ve dışında yaşamak yerine onlarla birlikte yaşamaya, bölgesel ve kısa vadeli çözümler yerine tüm insanlığı kapsayacak çözümlere, siyasi problemlerde boğulmak yerine sosyal konularda yoğunlaşmaya ağırlık verilmesi gerektiğini söyler.¹⁴ Bütün bunların yanında “Öncelikler”in ne olduğu, hangi kaide veya hükmün, hangisinin önüne geçeceğini tespiti de, Kardavî'nin son derece önemseydiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵

Kardavî, eski ile yeni, maslahat ve mefsedet, küllî kaideler ve cüz'î hükümler, İslâmî sabiteler ve modern değişim arasında uzlaşıcı ve dengeleyici bir çizgi takip eder.¹⁶ Bir yönüyle yenilikçi bir görüntü veren Kardavî, diğer yönüyle bir selefi olarak karşımıza çıkar.

Kardavî'nin, herhangi bir kimsenin sözlerini değil nassların masumiyetini savunması, müteşbihât konuları yerine muhkemâtı, zanniyyât konuları yerine kat'ıyyât konularına eğilmesi, cüz'î konuları küllî prensipler ışığında ele alması, yenilik ve ictihadı teşvîk edip taklit ve donukluğu zemmetmesi, ahlak konusunun lüzumuna değinip bu konuda gevşekliği asla kabul etmemesi, fıkıh alanında kolaylığa yönelip, zorlaştırmadan uzak olması, müjdelemeyi önemseyip, nefret ettirmekten men etmesi, akîde ve yakîn bilgiyle

¹² Kardavî, *et-Terbîyetü 'l-islâmiyye ve medresetü Hasan el-Bennâ* (trc. Galip Yavuz-Süleyman Koçak), İstanbul 1992, s. 97.

¹³ Assal, Ahmed, “ed-Dâiyetü 'l-fakîh eş-Şeyh Yûsuf el-Kardâvî ve mesîra hamsîne âmen fi 'd-da'veti il' allâh” Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 164.

¹⁴ Esbâhî, Ahmed Muhammed, “Kelimetü vefâin”, Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 85.

¹⁵ Kardavî, *Fî fikhî 'l-evleviyyât dirâsetün cedîdetün fi dav'î 'l-Kur'ân ve 's-Sünne*, Beyrut 2001, s. 15.

¹⁶ Kardavî, *es-Sahvetü 'l-islâmiyye ve humûmü 'l-vatani 'l-arabiyyi 'l-islâmî*, Beyrut 1993, s. 51.

ilgili cedel ve tartışmaları reddetmesi, Allah Teâlâ'ya kulluk noktasında şekli değil ruhu önemsemesi yönleriyle bir selefi gibi gözükmektedir.

Bunların yanında, *intikâî* ve *inşâî* olarak ictihad etmesi, fıkıh usûlünde yenilik taraftarı olması ve maksatların anlaşılması konusunda derinleşmek gerektiğini düşünmesi yönleriyle de bir yenilikçi sayılabilir.¹⁷

1. 2. 3. Çalıştığı Sahalar

Kardavî, hemen tüm İslamî ilimlerle ilgilenmiş, bu ilimlerin birçoğuyla ilgili eserler kaleme almış bir âlimdir. İtikat, İbadet, siyaset, iktisat konularını ve modern birçok problemi içeren fıkıh ve fetva çalışmaları başta olmak üzere, davet ve irşat çalışmaları, kongre ve kurul çalışmaları, ziyaret ve konferansları, Kardavî'nin başlıca çalışma sahalarını oluşturmaktadır.

Tüm bu sahalarda yaptığı çalışmaları, televizyon, radyo, gazete ve dergi gibi yayın organlarında anlatma fırsatı bulan Kardavî, bu programlarla bütün İslam dünyasına ulaşmıştır. Her Cuma günü okuduğu hutbeler ve her Cuma akşamı Katar Televizyonu'nda ve davet edildiği farklı televizyon ve radyolarda yaptığı “*Min mişkati'n-nebeviyye*”, “*Nûrun ve hidâyetün*” veya “*Hedyü'l-islâm*” gibi programlar halkın büyük teveccühünü toplamıştır. Müslümanların birçok konuda karşı karşıya kaldıkları problemlere bu programlar esnasında cevap bulmaya çalışan Kardavî, kurulmasında etkin rolünün olduğu islamonline.net adlı internet sitesi ve qaradawi.net adlı kişisel sitesi ile de tüm dünyaya ulaşma imkanı edinmiştir.¹⁸

Bunların yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler kaleme almıştır. Bu dergiler arasında, Mısır'da yayınlanan, “*el-Ezher*”, “*Nûru'l-islâm*”, “*Minberu'l-islâm*”, “*ed-Da've*” dergilerinde, Şam'da yayınlanan “*Hadâratü'l-islâm*” dergisinde, Kuveyt'te yayınlanan “*el-Va'yü'l-islâmî*”, “*el-Müctema*”, “*el-Arabî*” dergilerinde, Beyrut'ta yayınlanan “*eş-Şihâb*”, Hindistan'da yayınlanan “*el-Ba'sü'l-İslâmî*”, Riyad'da yayınlanan “*ed-Da've*”, Katar'da yayınlanan “*ed-Doha*”, “*el-Ümmet*”, Abudabi'de

¹⁷ Telîme, İsmâ, “Hasâisu'l-meşrû'î'l-fikhiyyi li'ş-Şeyh Yûsuf el-Kardâvî”, Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, II, 571.

¹⁸ Naîmî, İbrahim Sâlih, “Kelimetü'l-üstad ed-duktûr İbrahim Sâlih Na'îmî”, Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 17.

yayınlanan “*Menâru’l-islâm*”, Lübnan’da yayınlanan “*el-Müslimü’l-mu’âsır*” gibi dergiler vardır.¹⁹

Kardavî, akîdeden fıkha, İslam kültüründen eğitim konularına kadar oldukça geniş bir yelpazede onlarca eser kaleme almıştır.²⁰ Onun tüm çalışmalarının, *İslamî ilimlerin teorik planda yeniden ele alınması ve bu bilgilerin pratize edilmesi* hedefine yönelik olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede, Kardavî’nin doktora tez konusu olarak çalıştığı zekat konusu, entellektüel bir tatmin yahut tesadüfen seçilmiş bir konu olmaktan uzak görünmektedir. Müslümanların sosyo-ekonomik olarak kalkınmasında hayatî önemi hâiz olan zekat konusu, tez aşamasında, Kardavî’nin bir zekat felsefesi oluşturmasına yardım etmiş, Katar’da oluşturduğu “*Zekat sandıkları*” ve Kuveytte kurduğu “*Hey’et-i Hayriye*”, bu konunun pratik bir uzantısı olarak hayata geçmiştir.

1. 2. 4. Eserleri

Kardavî, bilfiil olarak gerçekleştirdiği tüm bu çalışmaların yanı sıra birçok konuda, yüzü aşkın eser yazmıştır. Eserleri ve eserlerini hangi konulara tahsîs ettiği, onun ilmî şahsiyetini yansıtacağından, konumuz açısından da son derece önemlidir. Her eseri tek bir konuya tahsîs etmenin güçlüğü yanında, eserlerde yapılmaya çalışılan asıl vurgular göz önüne alınarak, şu şekilde bir tasnife gidilebilir.

1. 2. 4. 1. İslam ve İslam’ın Evrenselliği ile İlgili Eserleri

*Şümûlü’l-islâm, el-Müracca’âti’l-’ulyâ fi’l-islâm li’l-Kur’ân ve’s-Sunne, es-Siyâsetü’ş-şer’iyye fî dav’i’n-nusûsi’ş-şerî’ati ve maksadihâ, Muvakkafü’l-islâm mine’l-ilhâm ve’l-keşf ve’r-ru’yâ ve mine’t-temâim ve’l-kehâneti ve’r-rukyye, el-’İbâde fi’l-islâm, Hasâisü’l-âmmeti li’l-islâm, Medhâl li-ma’rifeti’l-islâm, el-İslâm hadâratü’l-ğad, Riâyetü’l-bey’ati fî şerîati’l-islâm.*²¹

¹⁹

http://qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1221&version=1&template_id=190&parent_id=189#القرضاوى (erişim tarihi. 04.08.07).

²⁰ Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 21.

²¹ Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, II, 980-981

1. 2. 4. 2. İslam İlimleriyle (Kur‘ân, Sünnet Akîde, Fıkıh) ile İlgili Eserleri

*el-İmân ve'l-hayât, Vücûdullah, Hakîkatu't-tevhîd, el-İmân bi'l-kader, eş-Şefâ'atu beyne'l-akl ve'n-nakl, Muvakkafü'l-islâm min küfri'l-yahûdi ve'n-nesârâ, el-Helâl ve'l-harâm fi'l-islâm, Teysîru'l-fikh li'l-müslim mu'âsır, Fıkhü't-tahâre, Fıkhü's-sıyâm, Fıkhü'l-cihâd, Fıkhü'l-ekalliyâti'l-müslime, Fıkhü'l-ğınâ ve'l-musikî fi dav'i'l Kitâb ve's-sünne, Min fikhî'l-devleti fi'l-islâm, Zevâcü'l-misyâr, Davâbitü'ş-şer'iyyeti li-binâi'l-mesâcit, Fetâvâ mu'âsıra (3 cilt), Medhâl li-dirâseti'ş-şerî'ati'l-islâmiyye, Fetevâ beyne'l-inzibât ve't-tesyîb, el-İctihâdü'l- mu'âsır beyne'l-inzibât ve'l-infirât, Avâmilü's-siâ ve'l-murûne, fi'ş-şerî'ati'l-islâmiyye es-Sabr fi'l-islâm, el-Akl ve'l-ilm fi'l-Kur'an-ı Kerîm, Keyfe nete'âmelu ma'a'l Kur'an-i'l-azîm, Keyfe nete'âmelu ma'a's-sünneti'n-nebeviyye, Tefsîru Sûrati Ra'd, el-Medhal li-dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye, el-Müntekâ mine't-terğîb ve't-terhîb (iki cilt), es-Sünne masdaran li'l-ma'rifeti ve'l-hadâra, Nahve mevsû'ât li'l-hadîsi'n-nebevî, Kutûfün dâniyetün mine'l-Kitâb ve's-Sünne.*²²

1. 2. 4. 3. Dâvet ve Eğitim ile İlgili Eserleri

es-Sekâfetü'd-dâ'ıye, et-Terbiyetü'l-islâmiyye ve medresetü Hasan el-Bennâ, İhvân-ı müslimûn (V•) âmen fi'd-da'veti ve't-terbiye, er-rasûl ve'l-ilm, el-Vaktu fi hayâti'l-müslim, Risâletü'l-Ezher beyne'l-emsî ve'l-yevm ve'l-ğad, es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne'l-cuhûd ve't-tatarruf, es-Sahvetü'l-islâmiyye ve humûmu'l-vatani'l-arabiyyi'l-islâmî, es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne'l-ihtilâfi'l-meşrû' ve't-teferruki'l-mezmûm, Sahvetü'l-islâmiyye mine'l-murahekati ile'r-rüşd, Eyne'l-halel, Evleviyyâtü'l-hareketi'l-islâmiyye fi'l-hareketi'l-kadime, Fî fikhi'l-evleviyyât, el-İslâm ve'l-ilmâniyye vechen li-vechin, et-Tetarrufu'l-ilmâniyye fi muvâceheti'l-islâm, es-Sekâfetü'l-arabiyyeti'l-islâmiyye beyne'l-asâleti ve'l-mu'âsıra, Melâmihi'l-mücteme'i'l-müslimellezi nünşiduhû, Ğayrû'l-müslimîn fi'l-mücteme'i'l-islâmî, Şerîatü'l-islâm sâlihâtü't-tatbîk fi külli zemân ve'l-mekân, el-Ümmetü'l-islâmiyyetü hakikatün la vehmun, Zâhiratü'l-ğuluv fi't-tekfîr, el-Hulûlü'l-müstavride ve keyfe cenet alâ ümmetinâ, el-Hallü'l-islâmî ferîda ve'd-darûra, Beyyinâtü'l-hallü'l-islâmî ve şübühâtü'l-ilmâniyyîn ve'l-müteğarribîn, İ'dâü'l-halli'l-islâmî, Dersü'n-nükbeti's-sâniye, Ceylü'n-nasri'l-menşûd, en-Nas ve'l-hak, Ümmetünâ beyne karneyn, Sekâfetünâ beyne'l-infitâh ve'l-inğilâk, el-

²² Telîme, İsam, Yusuf el-Kardavi: *Fakihü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukahâ*, Dimaşk 2001, s. 72.

Ġarb ve'l-islâm, ed-Dîn fî asri'l-'ilm, el-İslâm ve'l-fen, Merkezü'l-mer'eti fî'l-hayâti'l-islâmîyye, en-Nikâb li'l-mer'eti beyne'l-kavli bi-bid'atiyyih ve'l-kavli bi-vucûbih, Fetâvâ li'l-mer'eti'l-müslime, Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sunne, el-Ekalliyâtü'd-dîniyyeti ve'l-hallü'l-islâmî, el-Mübeşşirât bi'ntisâri'l-islâmî, Müstakbelü'l-usûliyyeti'l-islâmî, er-Risâletü'l-hadariyyetü'l-islâmî, Mebâdi'u fî't-takrîb beyne'l-mezâhibi'l-islâmîyye, Fetâvâ min ecli Filistîn, el-Kudüs kadiyyetün küllî Müslim.

1. 2. 4. 4. Biyografi ve Edebî içerikli eserleri

eş-Şeyh Ebu'l-hasan en-Nedvî kema 'araftuhû, İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, Ömer b. Abdülazîz hâmisü'l-hulefâi'r-râşidîn, Nisâun mü'minatün, Nefhatün ve lefhatün, el-Müslimûne kâdimûne, Yusuf Sıddîk, Âlimün ve tâğiyetün, İbnü'l-karye ve'l-kitâb (İki cilt).

Eserlerinde herkesin anlayabileceği basit bir dil kullanan Kardavî, bunu çok önemseydiği kolaylaştırma ilkesinin bir uzantısı sayar. Fetvalarında, nasların hikmetlerine büyük oranda yer verir, ortaya koyduğu hükmün nedenlerini ayrıntılı bir şekilde îzah eder, insanların faydalanamayacağı gereksiz ayrıntılardan uzak durur. Eserlerinde takip ettiği bu yöntem onun karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkar.²³

1. 2. 5. Kardavî'nin Konferansları ve İlmî Ziyaretleri

Yusuf el-Kardavî, Arap-İslam Dünyası başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde, özelde Müslümanların, genelde ise insanlığın, sosyal, ekonomik hukukî ve ahlakî problemlerinin ele alındığı, İslâmî ilimlerin modern dünyadaki yerinin gözden geçirildiği birçok konferansa katılmıştır.

Mekke-i Mükerreme'de gerçekleştirilen Melik Abdülaziz himayesinde gerçekleştirilen I. Uluslararası İslam İktisadı Kongresi, Medine-i Münevvere'de İslam Üniversitesi maiyyetinde gerçekleştirilen I. ve II. Uluslararası Davetçileri Tertip ve Davete Yönlendirme Kongresi, yine burada gerçekleştirilen I. Uluslararası Uyuşturucu Alkol ve Sigara Kongresi, Riyad'da İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi öncülüğünde gerçekleştirilen I. Uluslararası Fıkıh Kongresi, Kahire'de katıldığı İslam Araştırmaları

²³ Ammâra, Muhammed, "ed-Duktûr Yûsuf el-Kardavî el-medresetü'l-fikriyye ve'l-meşrû'i'l-fikrî", Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, II, 836.

kongresi, Libya’da katıldığı İslam Teşrî Kurulu, Kuveyt, İstanbul ve diğer bazı bölgelerde katıldığı İslam Bankaları Kongreleri, Kahire İslam Üniversitesiyle bağlantılı olarak Kuveytte tertip edilen Zekat Kongresi, Cezair’de İslam Fikriyatı Toplantıları, İslamâbad’da tertip edilen Kur’ân ve Sünnet’in Evrensel İcâzı Kongresi, Kahire’de düzenlenen İslam ve Tıp Kongresi, Ürdün’de İslam Medeniyeti Araştırmaları Kongreleri, katılmış olduğu başlıca kongrelerdendir.²⁴

Ayrıca, 1996 yılında Türkiye’de düzenlenen ‘I. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku’nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi’ne katılmış, “Zekat” konulu oturumda, “Çağdaş uygulamada Ticaret Mallarının Zekatı” konulu bir tebliğ sunmuştur.²⁵

Bunların yanı sıra, Avrupa Ülkeleri’nde ve Amerika Birleşik Devletleri’nde de Müslümanları bilinçlendirmek üzere birçok konferansa katılmış²⁶ özellikle azınlık problemlerine çözümler üretmeye çalışmıştır.

Kardavî, konferansları yanında birçok ülkede birçok üniversiteye gitmiş buralarda bulunan üniversite hocaları ve gençlerle buluşma fırsatı edinmiştir.

Mısır’da Kahire, Ezher, İskenderiye, Şems, Ayn ve Mansûra Üniversiteleri, Sudan’da Hartum ve Derman Üniversiteleri, Suudi Arabistan’da Medine-i Münevvera İslam Üniversitesi, Melik Faysal İslam Araştırmaları Enstitüsü, Cidde’de Melik Abdilaziz Üniversitesi, Demmam’da Melik Faysal Üniversitesi, Riyad’da Melik Suûd Üniversitesi, Kuveyt Üniversitesi, BAE Üniversitesi, Bahreyn’de Haliç Üniversitesi, Ürdün ve Yermük Üniversiteleri, Hindistan’da İlimler Fakültesi ve Ulema Kurulu Yüksek İslam Fikriyatı Enstitüsü, Cezair’de Cezair Üniversitesi, Fas’da Kadı İyaz ve Yemen’de San’a Üniversiteleri, Lahor’da Pencap Üniveritesi, İslamâbad’da İslam Üniversitesi, Malezya’da İslam Üniversitesi, Rabat’ta; Muhammed Hâmis Üniversiteleri, gitmiş olduğu başlıca üniversitelerdir.

Bunun dışında Amerika’daki Uluslararası İslam Fikriyatı Enstitüsü, Cidde’de bulunan İslam İktisadı Araştırma Merkezi, Mekke-i Mükerreme’de bulunan Edebiyat Cemiyeti,

²⁴

http://qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1221&version=1&template_id=190&parent_id=189#العلمية20%والندوات20%والمؤتمرات20%مجال (erişim tarihi. 05.08.07)

²⁵ Kardavî, “Çağdaş uygulamada ticaret mallarının zekatı”, *İslam Ticaret Hukuku’nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya 1997, s. 471-525.

²⁶ Assal, Ahmed, “ed-Dâiyetü’l-fakîh eş-Şeyh Yûsuf el-Kardâvî ve mesîra hamsîne âmen fi’d-da’veti il’allah” Dîb, *Yûsuf el-Kardâvî*, I, 161.

Amman'daki Kültür Cemiyeti, Abudabi'deki Medeniyet Akademisi, Kahire'deki İslam İktisadi Cemiyeti, Tokyo'da gittiği kimi cami dernekleri, Asya, Avrupa ve Avustralya'daki kimi kuruluşlar, Kardavî'nin ziyaret ettiği ve konferans verdiği yerler arasındadır.²⁷

Görüldüğü zere Kardavî, Ortadoğu'dan Uzakdoğu'ya, Avrupa'dan Amerika ve Avustralya'ya kadar çok geniş bir yelpazede insanlara seslenme fırsat bulmuştur. Kardavî'nin bu kadar geniş bir coğrafyada, sorunları birbirinden çok farklı insanlara hitab etmesi, onun ilmî kişiliği üzerinde de büyük etkiler yaratmıştır.

Kardavî'nin biyografisiyle ilgili sunduğumuz bu genel çerçeveden sonra, takip eden bölümde, ağdaş fıkıh çalışmaları açısından son derece önemli olan icihadın teorik temelleriyle ilgili görüşlerini ele alacağız.

27

http://qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=1221&version=1&template_id=190&parent_id=189# مجال 20% المؤتمرات و الندوات العلمية 20% (e.t. 05.08.07)

BÖLÜM 2: YUSUF el-KARDAVÎ'YE GÖRE İCTİHADIN TEORİK ÇERÇEVESİ

2. 1. Kardavî'ye göre İslam Hukuku'nun Özellikleri

Kardavî'ye göre İslam hukukunun sahip olduğu kimi özellikler, aynı zamanda bu hukuku ictihada müsait kılan nedenlerdir. Bu sebeple, icihad ile ilgili tanım ve açıklamalara geçmeden önce, İslam hukukunun son derece önemli olan bu özelliklerine değinmek gerekmektedir.

Kardavî, *el-Medhâl li diraseti's-şerîati'l-islâmiyye* adlı eserinde İslam hukukunu, *rabbânî, ahlâkî, vakıya uygun, insânî, uyumlu ve kapsamlı* bir hukuk olarak nitelemiştir. Bunun yanı sıra Kardavî'ye göre İslam hukuku, ilâhi temele dayalı olup, evrensel, âdil, madde ve mana, fert ve toplum gibi unsurları dengeleyici bir hukuktur. Ayrıca sahip olduğu değişmez kaidelerle sabiteyi sağlarken yine bünyesinde bulunan bilinçli boşluklar nedeniyle kıyamete kadar insanların sorunlarına icihad ile çözüm üretebilen bir hukuktur.²⁸ İslam hukukunun bu mükemmel yapısı, hukukun bizzat muhatabı olan insanı dışlamaya engel teşkil eder. Dolayısıyla icihad düşüncesi, İslam hukukunu mükemmel kılan bu özelliklerden neş'et eder.

2. 1. 1. İlahî Temele Dayanması (Rabbâniyet)

Kardavî İslam hukukunu diğer hukuk sistemlerinden ayıran başlıca özelliklerinden birisinin, ilâhî temele dayanması olduğunu söyler.²⁹ Bu hukuk, öncelikle kaynağı bakımından ikinci olarak da bakış açısı ve hedefi yönüyle ilâhî temele dayanmaktadır. *Kaynağının ilâhî olması*, bu hukukun her türlü acziyetle malûl olan insana değil, her kemalin sahibi olan Allah Teâlâ'ya dayalı olduğu anlamına gelir. *Hedefleri açısından* da ilâhî temele bağlı olan bu hukukun esasları, insanların sınırlı ve tek yönlü bakış açısına bağlı olmayıp mutlak güç sahibi olan ve her yönüyle insanların menfaatlerini bilen bir varlık tarafından konulmuştur. Dolayısıyla diğer hukuk sistemlerinin sahip olmadığı bir izzet ve saygınlığa sahiptir. Bu yönüyle Müslümanların gönlünde yer etmiş, itaat

²⁸ Kardavî, *İslam Hukuku Evrensellik Süreklilik* (trc. Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman), İstanbul 1999, s. 40.

²⁹ Kardavî, *Keyfe nete'âmelü me'al-Kur'âni'l-azîm*, Kahire 2000, s. 19.

görmüş,³⁰ her türlü şerden insanı uzak tutmayı ve her hayrı gerçekleştirmeyi, hakkı ikame edip, batılı iptal etmeyi amaç edinmiştir.³¹

2. 1. 2. Evrensel Olması (Şümûl)

Kardavî'ye göre İslam hukukunun bir diğer özelliği de, onun, bütün hüküm prensip yönelimlerinde evrensel bir insanlık anlayışını hakim kılmasıdır. İslam hukuku insanların bir kısmının ve yeryüzünün belli bir bölümünün hukuku değildir. İslam, tüm insanlığa, siyah, beyaz, arap ve acem ayırt etmeden gönderilmiş bir din, İslam hukuku ise bu dinden neş'et eden bir hukuktur.³² Evrensellik özelliği esasen bu hukukun ilâhî kaynaklı olmasıyla ilişkilidir. Belli bir gurubun ve belli kimselerin ortaya koyacağı hukuk elbette ilâhî kaynaklı olan İslam hukuku gibi evrensel olamaz.³³

İslam hukukunun neş'et ettiği Kur'an-ı Kerîm, akîde, âdâp, ahlak gibi temel prensipleri içine almanın yanısıra, sadece bir hukuk, bir ahlak ve bir ibadet kitabı değildir. Tüm bunları içine alıp eşsiz bir îcâzla insanlara anlatan bir kitaptır.³⁴

2. 1. 3. Mutlak Adaleti Gözetmesi

Kardavî'ye göre İslam hukukunun bir diğer özelliği ise bütün insanlar arasında mutlak adaleti gerçekleştirmesi, kardeşliği temin etmesi, tüm insanların dinlerini koruduğu gibi kanlarını, mallarını, namuslarını mallarını ve akıllarını korumasıdır. Bu hukukun amacı belli bir gurubun ve azınlığın menfaatini korumak değil, bilakis kulların dünya ve ahiret saadetini korumaktır. Ruh ve beden, madde ve manâ, dünya ve ahiret dengesini sağlayan bu hukuk bunlardan her hangi birini göz ardı etmez. Her zaman bir açıdan bakan insan, mutlak adaleti gerçekleştirecek bir hukuk vaz' edemez. Ancak temel prensipleri konulmuş bir hukuk içerisinde sınırlı icthadlarda bulunabilir.³⁵

---

³⁰ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 37.

³¹ Kardavî, *Medhâl li diraseti 'ş-şerîati'l-islâmiyye*, Kahire 1990, s. 94.

³² Kardavî, *Şümûlü'l-İslâm*, Beyrut 1996, s. 77.

³³ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 37.

³⁴ Kardavî, *Kültür Yapımız* (trc. M. Ali Serâceddîn), İstanbul 1985, s. 23.

³⁵ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 37.

2. 1. 4. Fert ve toplum arasında denge kurması

Kardavî, İslam hukukunun taraflar arasında haksızlık yapmadan fert ve toplumun menfaatlerini dengelediğini söyler. Ona göre İslam hukuku, sadece fertleri koruyup toplumu ihmal eden veya sadece toplumu koruyup fertleri ihmal eden fikir akımlarından uzaktır.³⁶ Bu hukuk, fertleri ve toplumu dengeli bir şekilde koruyan bir hukuktur. Kardavî, buna örnek olarak, bu hukukun mülkiyet anlayışını gösterir. Şöyle ki, İslam, ferdin mülkiyet edinmesini bir yandan kabul ederken diğer yandan da şahsî mülkiyete sınırlar koymuştur. Bu sınırların bir kısmı ahlakî iken diğer bir kısmı ise hukukîdir. Buna göre, müslüman bir yandan mülk edinir ancak malın gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğunu da hiçbir zaman unutmaz. Zekat ve sadaka gibi sorumluluklarından hareketle kendi mal varlığıyla topluma katkıda bulunur. İşte bu yaklaşım ferdin toplum karşısındaki dengeli konumunun bir ifadesi olmaktadır.³⁷

2. 1. 5. Değişmezlik ve Esneklik (Avâmilu's-si'a)

Kardavî, İslam hukukunun kaynağının ilahî olduğunu ve nassların toplumun istediği şekilde eğilip bükülemeyeceğini söyler. Bu anlamda vergilerin zekat yerine geçmesi, verimi artırmak için orucun kaldırılmak istenmesi gibi hususlar kabul edilemez, zira bu, İslam hukukunun bir takım sabitelerine aykırılık gösterir. Peki bu, İslam hukukunun hiçbir şekilde değiştirilemez donuk bir yapı arzettiği anlamına gelir mi?

Kardavî'ye göre İslam hukuku, bir yönüyle değişmez bir özellik gösterirken, diğer yönüyle koyduğu genel kurallar arasında bilinçli boşluklar bırakarak yeniliklere açık esnek bir yapı arzeder. Değişmezliğin metodolojide (usûl) olduğunu söyleyen Kardavî, esnekliğin ise çözüm yolları ve detayda (furû) söz konusu olduğunu ifade eder. Bu çerçevede İslam dini asla donuk ve değişmez bir yapı göstermez.³⁸

Kardavî günümüzde icthad edilmesinin önemini her surette vurgular, İslam hukukunun bu özelliği nedeniyle mevcut icthadla doldurulması gerektiğine inanır.

³⁶ Kardavî, *Müşkiletü'l-fakr ve keyfe 'âleceha'l-İslâm*, Beyrut 1987, s. 9.

³⁷ Kardavî, *Medhâl li ma 'rifeti'i-islâm*, Kahire 1996, s. 166.

³⁸ Kardavî, *Beyyinâtü'l-halli'l-islâmî*, Beyrut 1993, s. 91.

Bu konuyla ilgili müstakil bir eser kaleme alan Kardavî³⁹, İslam hukukunun, zaman ve mekanın değişmesi halinde ortaya çıkan gelişmelere, bünyesindeki bu özellik sayesinde ayak uydurabildiğini söyler. İslam hukukunun içerisinde bulunan boşlukların, kolaylık hikmetine binâen Allah tarafından bilinçli olarak konulduğunu ifade eder ve bunun, hukuk açısından da kemâl bir vasıf olduğunu söyler.⁴⁰

2. 1. 6. Vakıya Uygun Olması

Kardavî'ye göre İslam hukuku vakıya uygun bir hukuktur. Yahudi ve hristiyanlıkta mevcut hukuk kurallarıyla mukayese edildiğinde İslam hukukunun ifrat ve tefrît arasında mutedil bir yerde olduğunu ve Müslümanları itidâle çağırdığını söyler.⁴¹ Kardavî'ye göre, bu hukuk bünyesinde bulunan tüm prensipleri ve hayatı her yönüyle kuşatır, mevcut problemlere çareler sunar.⁴² Bu hukukun vakıya uygun olmasının iki temel unsuru bulunmaktadır. Bunların ilki, bu hukukun kolaylığa dayalı olması, diğeri ise tedricî bir metot izlemesidir.

2. 1. 6. 1. Kolaylığa Dayalı Olması

Kardavî'ye göre İslam hukuku kolaylığa dayalı bir hukuktur. İslam hukukuna mahsus olan bu özellik, Kardavî'nin görüşlerinde de çok temel bir prensip olarak göze çarpmaktadır.

Kardavî'nin kolaylık prensibini nasıl anlamlandırıldığı konumuz açısından son derece önemlidir. Zira görüşlerinin birçoğunu, İslam hukukunun dayalı olduğu bu prensip ile temellendirir.

Kardavî, nazarî olarak *Teysîru'l-fikh li'l-müslimi'l-mu'âsır fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne* adlı kitabında bu konuyla ilgili oldukça geniş bilgiler vermiş, *Teysîrü'l-fikh fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne: Fikhü's-sıyâm*⁴³ gibi eserler de kaleme alarak, belli ibadetlerde kolaylaştırma prensibinin nasıl uygulanacağını incelemiştir.

³⁹ Kardavî, *Avâmilü's-si'a ve'l-murûne fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Doha, 1994.

⁴⁰ Kardavî, *Medhâl li dirâseti's-şerîati'l-islâmiyye*, Kahire 1990, s. 151.

⁴¹ Kardavî, *es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne't-tatarruf ve'l-îtidâl*, Beyrut 1996, s. 24.

⁴² Kardavî, *Medhâl*, s. 119.

⁴³ Kardavî, *Teysîrü'l-fikh fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne: Fikhü's-sıyâm*, Beyrut, 1993.

2. 1. 6. 1. 1. Kolaylaştırma (Teysîr)

Kardavî, kolaylaştırma derken iki şeyi kastettiğini belirtir. Bunların *ilki* fikhın günümüz insanının aklına hitap eder hale getirilmesidir. Tahrîm, îcap, ibâha gibi şer'î ahkâmın izah edilmesi, rıtl, vesk gibi şer'î ölçülerin modern tanımlarının yapılması, fikhın vakıa ile irtibatının sağlanması, kolay bir dille çok tafsilatlı yahut çok özet olmadan yeterli derecede hükümlerin ve hükümlerdeki şer'î hikmetlerin açıklanması, asrımızın sorunu olmayan kölelik hükümleri gibi meselelere yer verilmemesi gibi hususlar, Kardavî'nin, kolaylaştırmanın bu ilk kısmıyla ilgili olarak verdiği pratik önerileridir.⁴⁴

İkincisi ise fikhî hükümlere taalluk eden bir prensip olarak kolaylaştırmadır. Bu ikinci husus fikhî hükümlerin asrımızda ferdî ve ictimai hayatta işlerlik kazanması ve bu hükümlerin nasıl uygulanacağı açılarından son derece önemlidir. İslam'ın bu prensip üzerine bina edildiğini ifade eden Kardavî, “Allah'ın kulları için zorluk değil kolaylık dilediğini”⁴⁵, “Kullarının yükünü hafifletmek istediğini”⁴⁶ söyler, Peygamberimizin de, “**Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz**”⁴⁷ buyurduğunu dolayısıyla Müslümanların, ayet ve hadislerde buyurulduğu gibi kolaylık prensibine dayalı olarak hüküm vermeleri gerektiğini ifade eder.⁴⁸

Kardavî, özellikle fetva veren kimselerin, konuları güçleri yettiğince ihtiyata göre değil, kolay olana göre cevaplamaları, ruhsatı azimetten daha fazla gözetmeleri, “*haram*” ve “*îcap*” sınırlarını mümkün olduğunca dar tutmaları gerektiğini düşünür.⁴⁹ Tüm bunların yanı sıra mezhebî bağlılık ve taassubun da özellikle kimi günümüz meselelerinde dini zorlaştırdığını, bunun ise, fikhî hükümlere taalluk eden bu prensibe aykırı olduğunu söyler.⁵⁰ Kardavî, kolaylaştırmanın, muhkem ve sabit hükümleri çarpıtmak demek olmadığını, bilakis delillerin, İslam'ın genel ruhu bağlamında kolaylaştırmaya yönelik olduğunu, Hz. Peygamber'in de böyle davrandığını ve iki farklı alternatif arasında kolay olanını tercih ettiğini belirtir.⁵¹

⁴⁴ Kardavî, *Teysîru'l fikh li'l müslimi'l-mu'âsir fi dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Beyrut, 2000, s. 28.

⁴⁵ el-Bakara 2/185

⁴⁶ en-Nisâ 4/28

⁴⁷ Buhârî, “Megâzî”, 60.

⁴⁸ Kardavî, *Teysîr*, s. 17

⁴⁹ Kardavî, *es-Sahvetü'l-islâmiyye*, s. 209.

⁵⁰ Kardavî, *el-İbâde fi'l-islâm*, Beyrut 1988, s.186.

⁵¹ Kardavî, *Çağdaş Meselelere Fetvalar* (trc. Veysel Bulut), İstanbul 1994, I, 16.

Kardavî'ye göre kolaylaştırma, aynı zamanda İslam'ı diğer dinlerden ayıran ve İslam dininin, hayatın hakikatleriyle bağdaşan bir din olduğunu gösteren bir prensiptir. Ehl-i kitaptan Hristiyanların evlendikten sonra boşanamamalarının, sonradan kendilerinin oluşturdukları ruhbanlığın, İncil'de Hz. İsa'nın diliyle aktarılan, “*Sağ yanağına vuran bir kimseye diğer yanağını da uzat*”⁵² emrinin veya dünyevî mal varlığını kötüleyen prensiplerin gerçekte alakalı olmadığını ifade eder. Bu tür gerçekte alakalı olmayan emirlerin bir kısmının ehl-i kitabın kendisi tarafından ortaya çıkarıldığını bir kısmının ise bunların işlediği günahlar karşılığında Allah Teâlâ (c.c) tarafından vaz' edildiğini söyler.⁵³ İslam'ın ise bunlara mukabil kolaylık dini olduğunu, Hz. Peygamberin, “**Müsamahalı bir dinle gönderildiğine**”⁵⁴ dair ifadesi ile kolaylığın dinde murad edilen bir esas olduğunu ifade eder.

Kardavî, İbn Nüceym'den hareketle⁵⁵, İslam'daki bir takım kolaylıklardan bahseder. Hayızlı iken oruçların kaza edilip namazların kaza edilmemesi, baygın olan kişiden namazın düşmesi, gemide kıyamda iken baş dönebileceğinden namazın oturarak kılınabilmesi, haccın ömürde sadece bir kere farz olması, zekatın sadece malın kırkta birinden verilmesi, mecbur kalınması halinde başkasının malından yenilebilmesi, vasî ya da velînin yetimin malından yaptığı iş miktarınca yiyebilmesi, boşanmanın meşru olması ve üçüncü boşamadan evvel iddet müddeti içinde eşlerin birbirlerine dönme muhayyerliklerinin olması, ölüm halinde vasiyetin meşru olması, hata yapması halinde müctehidden günahın kalkması gibi hususlar sayılan kolaylıklardan bazılarıdır.⁵⁶

Kardavî, kolaylaştırmayla konusunda, ‘*Zaruretlerin mahzurları mübah kılacağı*’⁵⁷, ‘*Zarar verme ve zarara zararla karşılık vermenin*’⁵⁸ yasaklığı, “*Zorlukların kolaylığı celbedeceği*”⁵⁹ gibi ilkeleri de işletir. Burada Kardavî'nin ana hareket noktası ümmetin bu hususlarda sıkıntı çekmesi ve buna mukabil sıkıntının giderilmesi için, bu ümmete bahşedilen kolaylaştırma prensibinin yürürlüğe sokulmasıdır.

---

⁵² Matta 5/38-42.

⁵³ Kardavî, *Medhâl*, s. 119.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 266.

⁵⁵ İbn Nüceym, Muhammed Mısırî Hanefî, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Suriye 1983, s. 84.

⁵⁶ Kardavî, *Medhâl*, s. 127.

⁵⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* (Metni ve açıklamaları kontrol eden, Refik Gür), İstanbul 1993, Md. 21.

⁵⁸ *Mecelle*, Md. 19.

⁵⁹ *Mecelle*, Md. 17.

2. 1. 6. 1. 2. Tahfif

Kolaylaştırma konusuyla bağlantılı olan diğere bir konu ise tahfif konusudur. Hastalık, sefer, zorlama, hata, unutma gibi hususlar, cumhur fukahaya göre kolaylıkla birlikte tahfifi gerekli kılar.

Kardavî, İbn Nüceym'den nakille⁶⁰ tahfifi yedi kısma ayırır.⁶¹ Bunlar, bir takım özürlerin olması halinde ibadetlerdeki iskat tahfifi, yolculuk esnasında söz konusu olan kısaltma tahfifi, su bulunmaması halinde abdest yahut guslün teyemmüm ile ibdâli, ayakta namaz kılamayan kimsenin oturarak veya yatarak, buna da gücü yetmeyen kimsenin îmâ ile namaz kılabilmesine yönelik tahfif, zekatın verilebilmesi için bir yılın geçmesi, Hanefilerin Arafat'ta cem yapmaları halinde söz konusu olan takdîme yönelik tahfif, Müzdelife'de cem yapılması yahut misafir olan kimsenin ramazan orucunu sonradan tutmasını sağlayan te'hire yönelik tahfif, boğazında kalan bir şeyi yutmak için başka bir seçeneği olmayan kimsenin içki içmesine yönelik ruhsat tahfifi, korku halinde namaz düzeninin değişmesini sağlayan tağyîr tahfidir.⁶²

Kardavî'nin kolaylaştırma ve tahfif konularında önemle vurguladığı şey, bu ilkelerin bizzat Şarî tarafından şer'î hususlarda önemsendiği ve vaz'edildiğidir. Kardavî'ye göre fakihler de ihtiyaç halinde bu ilkeleri kullanmıştır. Bugün aynı şekilde gerek eskiden beri var olan fakat bugünün koşullarında tekrar gözden geçirilmesi gereken konularda olsun, gerek asrımızda ortaya çıkan yeni hususlarda olsun, bu ilkelerin pratize edilmesi gerekir. Kardavî, usul olarak kabul ettiği bu prensipleri fer'î fikhî görüşlerinde çok açık bir şekilde uygular.

Kardavî bu çerçevede, Makam-ı İbrahim'in yerinin, namaz kılan ve tavaf eden hacılar arasında izdiham yarattığı gerekçesiyle değiştirilebileceğini söyler. Bu konuda bir yandan Hz. Peygamber'in bazı ifadelerini yorumlarken bir yandan da Hz. Ömer döneminde bu makamın taşınmasının bizim için örnek teşkil ettiğini ifade eder. Yine hacda sıklıkla görülen ve kalabalıktan kaynaklanan ezilme ve ölüm vakalarından hareketle zevelden önce şeytan taşlamanın caiz olduğunu dile getirerek, konuyla ilgili olarak da herhangi bir yasaklığın olmamasını ve ulemadan kendisiyle aynı düşünen bazı

⁶⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbah*, s. 92.

⁶¹ Kardavî, *Medhal*, s. 128.

⁶² Kardavî, bu konuları tahfif yanında ruhsat olarak da isimlendirmiş, *el-İbâde fi'l-İslâm* adlı eserinde ibadetlerdeki tahfifi ruhsat olarak ele alıp değerlendirmiştir. Bk. s. 194

görüşleri delil olarak kullanır. Yine, abdest aldıktan sonra çoraplar üzerine mesh etmenin caiz olduğunu söyleyen Kardavî, özellikle bu sonuncu görüşünü tamamıyla kolaylık prensibi üzerine bina eder, ayrıca bu konuyla ilgili olarak bir hadis veya bir uygulama zikretmeye bile gerek duymaz. Gelenekte ifade edilen, mesh edilecek çorapla yürünecek mesafe, üzerinde belli miktarda yırtığın olmaması gibi bilinen tüm kuralları, zorlaştırıcı ayrıntılar olarak kabul eder.⁶³

2. 1. 6. 2. Tadrîce Dayalı Olması

İslam'ın vakıya uygun oluşunun dayandığı diğer bir özellik ise bu hukukun, tadrîci göz önünde bulunduran bir hukuk olmasıdır. Allah Teâlâ'nın namaz, oruç, zekat gibi ibadetleri tadrîcen farz kıldığını hatırlatan Kardavî, haramların da toplum bünyesinde yerleşmesi için aynı metodun kullanıldığını ifade eder. İçkinin haram kılınması⁶⁴ sürecini buna örnek olarak verir.⁶⁵

Tadrîc, ferdî ve ictimâî hayatta Allah Teâlâ'nın koyduğu bir prensiptir. Bu prensip, emir ve yasakların yerleşmesi ve tam anlamıyla uygulanması için son derece önemlidir. Kardavî'ye göre İslam'ın, bir bütün olarak günümüzde uygulanması da, hükümlerde tadrîcin göz önünde bulundurulduğu belli bir zaman aralığında söz konusu olabilir. Tadrîc ile hükümlerin iptali yahut uygulanmasının te'cîlini kastetmediğini hatırlatan Kardavî, bir emrin tam anlamıyla yerleşmesi için takip edilecek merhalelerin ve bu merhalelerde uygulanacak ilkelerin öneminden bahseder.⁶⁶

Bu ilkelerin ilki, müslümanın gücü yettiği oranda haksızlığı, zulmü ve kötülüğü azaltmasıdır. Müminlere, “*Gücü yettiğince emir ve nehiyelerin gereğini yerine getirmelerini*”⁶⁷ emreden ayeti bu noktada örnek gösterir, ‘*ya hep ya hiç*’ düşüncesinin şer'an red olunan ve kabul görmeyen, fiilen de mümkün olmayan bir düşünce olduğunu söyler. Bir şeyin tamamı elde edilememesi halinde, onun tamamının bırakılmasının makul olmadığını söyler.⁶⁸

⁶³ Kardavî, *Fetvalar*, I, 286.

⁶⁴ Neshi kabul edenler el-Bakara 2/219 ve en-Nisâ 4/43 ayetlerinde geçen hükümlerin birbirlerini nesheden iki ayet-i kerîme olduğunu iddia etmişlerdir (Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul 2003, s. 173).

⁶⁵ Kardavî, *el-Medhâl*, s.129.

⁶⁶ Kardavî, *el-Medhal*, s. 129-131.

⁶⁷ et-Tegâbün 64/16.

⁶⁸ Kardavî, *Fetvalar*, VI, 365.

Kardavî, Hz. Peygamber'in, Habeşistan kralı Necâşî'nin, İslam dinini kabul etmesine rağmen, İslamî hükümleri uygulama imkanı bulamamasına, herhangi bir şey söylemediğini zira bu ülkenin, bu hükümlerin uygulanmasına hazır olmadığını ve belki de Necaşî'nin, böyle bir şeye kalkışması halinde görevinden alınacağı endişesiyle Hz. Peygamber'in bu şekilde davrandığını ve tadrîc kaidesine riayet ettiğini söyler.⁶⁹

İkinci önemli ilke ise iki kötülükten en az zararlı olanını, iki zarardan en hafif olanını seçmektir. Kardavî bu konuyla ilgili olarak Hz. Mûsa ile ilgili bir örnek verir. Bilindiği üzere Hz. Musa Tûr Dağına çıktıktan sonra, İsrailoğulları bir buzağı yapmış ve kendisi dönünceye kadar buna tapmaya başlamışlardı. Hz. Harun, Hz. Mûsa'nın yokluğunda, gerçekten sapmış olan bu kavme karşı susmak zorunda kalmıştı. Zira Hz. Mûsa dönünceye kadar cemaatin birliğinin bozulmamasını sağlamak, bu sebeple cemaati dağıtmaktan daha az zararlı olacaktı.

Diğer bir önemli ilke ise, en üstün olan ideal davranıştan basit olana doğru inıştır. Kardavî fakihlerin genel olarak bu prensibe riayet ettiğini söyler. Mesela müctehid seviyesinde olan bir hakim veya devlet başkanı bulunmadığında, müctehid seviyesinde olmayan bir kimsenin hakimliğe veya devlet başkanlığına geçmesi, salih bir kimse bulunmadığında, facir bir kimsenin komutanlığında cihad edilmesi gibi hükümlerin hep bu prensipten hareketle verildiğini söyler.⁷⁰

2. 1. 7. Ahlakî bir Hukuk Sistemi Olması

Kardavî, İslam hukukunun ahlakî oluşu üzerinde dururken öncelikle kanun ve ahlak arasındaki farkları anlatır. Kanunların fert ve toplum davranışlarını düzenleme görevi gördüğünü söyleyen Kardavî, bunun daha çok maddî alanda söz konusu olduğunu ifade eder. Kardavî, kanunların kimi zaman tek başına yeterli olamadığını, din ve ahlak kurallarının desteğine ihtiyaç duyduğunu ifade eder. İşte bu noktada İslam hukuku sahip olduğu rabbanî temel ile sadece bir kurallar manzumesi olarak değil manen de fert ve topluma müdahale ederek, en güzel ahlakı yerleştirmeye çalışır. İslam hukuku içerisinde bu kurallar *kazâî* ve *diyânî* olarak tasnif edilir. Bunlardan ilki zahirî kuralları, ikincisi ise kişilerin içsel sorumluluklarını ifade eder. Dolayısıyla bu hukuk insanların hem iç hem de dış dünyalarını kontrol altında tutar, sorumlulukları sadece kanunlara bağlı

⁶⁹ Kardavî, *Fetvalar*, VI, 360.

⁷⁰ Kardavî, *Fetvalar*, VI, 362.

kılmaz, aynı zamanda her ferdi sorumlu birer bireye dönüştürür. Bu anlamda Kardavî İbn Teymiyye⁷¹ ve İbn Kayyîm el-Cevziyye'nin⁷² eserlerinden hareketle gerek ibadet konularında, gerek nikah ve talak gibi muamelât konularında yapılan her türlü hîlenin, İslam hukukuna göre kabul edilemez olduğunu ifade eder. Bunu da bu hukukun ahlakî temele sahip olduğu prensibine dayandırır.⁷³

2. 1. 8. İnsanî bir Sistem Olması

Kardavî'ye göre İslam hukukunun özelliklerinden birisi de, bu hukukun insanî bir hukuk olmasıdır. Tüm emir ve yasaklarında insanı merkeze alan bu hukuk, insanı madden, manen, aklen, ruhen bir bütün olarak ele alır. Yemesinden içmesine, evlenmesinden, ölümüne hatta ölüm sonrasına kadar insanın karşılaşabileceği her türlü hususu konu edinen bu hukuk, esaslarla ilgili boşluklar bırakmamış, her açıdan insana yol göstermiştir. Dolayısıyla insanın tüm fiilleri bu hukukun konusu olmaktadır. İnsanı yaratan Allah tarafından ilkeleri konulmuş olan bu hukukun esasları, onu en iyi tanıyan varlık tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla bu hukukun eksik yahut yanlış olması veya esaslar konusunda boşluk bırakması söz konusu değildir.⁷⁴

İslam hukukunun saydığımız bu özellikleri, bu hukuku ictihada müsait kılan nedenleri de oluşturmaktadır. Takip eden başlıklarda ise, Kardavî'nin ictehad ile ilgili görüşlerini ele alacağız.

2. 2. Kardavî'ye göre İctihadın Tanımı

Kardavî, ictehad konusuna birçok eserinde değişik açılardan değinmiştir. Ancak bu konuyu *el-İctihâd fi's-şer'î'ati'l-islâmiyye* adlı eserinde oldukça geniş bir biçimde ele almaktadır.

Kardavî, ictehadın kelime olarak, çaba göstermek, güç harcamak anlamlarına geldiğini ifade ettikten sonra, bu kelimenin kolay işler için değil, zor ve meşakkatli işler için kullanıldığını söyler. Kardavî, daha sonra usulcülerin farklı ictehad tanımlarına yer

⁷¹ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, *Kitâbu beyâni'd-delîl 'alâ butlâni't-tahlîl* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1998, s. 39.

⁷² İbn Kayyîm el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'in 'an rabbi'l-'alemin* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), Kahire 1955, III, 239; *İğâsetü'l-lehfân fi mesâ'idi's-şeytân* (nşr. Muhammed Hamid Faki), Beyrut ts. s. 350 vd.

⁷³ Kardavî, *el-Medhâl*, s. 102-110.

⁷⁴ Kardavî, *el-Medhâl*, s.133.

vermekle beraber⁷⁵, özellikle Şevkanî'nin, “*İstinbat etmek yoluyla şer'î amelî hükümlere ulaşmak için tüm gücün harcaması*” şeklindeki tanımını esas alır.⁷⁶ Bu anlamda “şer'î” ifadesi, lügavî, hissî ve aklî olanı ictehad tanımının dışında bırakırken, bu alanlarda gayret sarfeden kimse için de fikhî anlamda “*müctehid*” terimi kullanılmaz. “*Olanca gayretin sarfedilmesi*”, nefsin daha fazlasına güç yetirememesini, “*amelî*” ifadesi ise harcanan çabanın fikhî bir sahada olması gerektiğini ifade eder.⁷⁷

2. 3. Kardavî'ye göre İctihadın Meşrûiyeti ve Sürekliliği

H. Peygamber'in siyasî ve teşriî fonksiyonlarının sonrakiler açısından anlamı ve bu iki fonksiyonun kimler tarafından ne şekilde devam ettirilebileceği fakîhler arasında ciddi tartışma konusu olmuştur. Sahabe H. Peygamber'in vefatı sonrasında çok ciddi bir otorite sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. Onlar, Kur'an-ı Kerîm'i H. Peygamber'in açıkladığı gibi, kendilerinin de açıklamaya yetkili olup olmadıklarını bilmiyorlardı. Sadece Kur'an-ı Kerîm'in ve bir süre sonra da sünnetin varlığı, karşılaşılan sorunları çözmeye yetmiyordu. Çünkü bunlar sınırlı açıklamalardan ibaretti. Şu durumda beyan görevini üstlenecek birilerine ihtiyaç vardı. Bu noktada meşhur Muaz hadisi⁷⁸, “*rey ictehadî*”ni ortaya çıkarmış oldu.

Kardavî yukarıda kısaca ifade edilen tarihî arka plandan hareketle, ictehadın İslam'da şüphe götürmeyecek şekilde meşrû olduğunu söyler. H. Peygamber'in ise “**Eğer müctehid ictehadında isabet ederse iki sevap, hata ederse bir sevap alır**”⁷⁹ ifadesini İslâm ümmetinin yanlış üzerinde birleşmeyeceğini belirten hadisleri de⁸⁰ delil olarak zikreder.⁸¹

Kardavî, nasslarda yer alan bu delillerin yanı sıra aklın da ictehadı gerekli gördüğünü ifade eder.

⁷⁵ Gazzalî, Ebû Hamid Muhammed, *İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi* (trc. H. Yunus Apaydın), Kayseri 1994, II, 315; Âmidî, Seyfeddîn, *el-İhkâm fî 'usûli'l-ahkâm*, Kahire 1968, IV, 141; Zerkeşî, Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh*, Kuveyt 1992, VI, 197; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-'usûl*, Beyrut ts. s. 250.

⁷⁶ Yusuf el-Kardavî, *el-İctihâd fî ş-şer'i'ati'l-islâmiyye ma'a nazarâtin tahlîliyye fî'l-ictehadî'l-mu'âsir*, Kuveyt 1989, s.11.

⁷⁷ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 12.

⁷⁸ Ebû Dâvud, “Akziye”, 1.

⁷⁹ Buhârî, “İ'tisâm”, 21.

⁸⁰ İbn Mâce, “Fiten”, 8.

⁸¹ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 77.

Öncelikle naslar, çok çeşitli şekillerde anlaşılmaya müsaittir ve bu noktada müctehidin deliller ışığında kendisince tercihe şayan olanı tesbit etmesi gerekecektir.⁸² Bu, ümmet için farz-ı kifâyedir yani ümmet içerisinde icihad için ehil olan bir gurubun bu vazifeyi yerine getirmemesi, ümmetin tamamının günahkar olmasına sebeptir. Bu noktada Kardavî'ye göre müctehidin ehil olması, icihadın olmazsa olmaz şartıdır ve bu şartın ihmal edilmesi ümmetin sapmasına yol açacaktır.⁸³

İkinci olarak İslam hukuku mükellefin her fiilini kapsayıcı bir özellik taşır bununla beraber her ayrıntı naslarda yer almaz. Hakkında hüküm olmayan bir meseleyle ilgili hüküm vermenin tek yolu icthattır. İşte her zaman ve her yerde icihadın yapılabilmesi, İslam hukukunun her zaman ve her yerde uygulanabilir bir hukuk olduğunu göstermektedir. Ona göre İslam hukukunun sahip olduğu bir takım özellikler vardır. Toplumlar ve bu toplumların problemleri birbirlerinden ne kadar farklı özellikler gösterse de bu hukuk, sahip olduğu bu özellikler ile mevcut problemleri en adil ve en ideal bir şekilde çözebilir. Dolayısıyla Kardavî, maddî, manevî, hukukî, ahlakî, askerî, siyasî, iktisadî, toplumsal vb. konularda İslam hukukunun asrımız için çözüm önerileri olduğunu düşünür.⁸⁴

Naslarla, hayatın dinamizmi ve sosyal gerçeklik arasındaki bağlantıyı dengeli bir biçimde kurabilmek için bunu sağlayacak olan icihad faaliyetinin her dönem ve her toplumda canlı bir şekilde sürdürülmesine duyulan ihtiyaç açıktır. Ancak mezheplerin teşekkülü ve fıkıhlarının tedvîn edilmesiyle birlikte icihadın ilk geniş anlamının daraldığı ve mevcut müdevvenâm tatbikinden ibaret hale geldiği de bilinmektedir. Joseph Schacht'ın tespitine göre, III. yüzyılın ortalarına kadar icihad hususunda bir kısıtlama olmazken bu tarihlerden itibaren sadece önceki müctehidlerin icihad ehliyetine sahip oldukları yönünde yaygınlaşmaya başlayan anlayış, IV. yüzyılın başlarında itibaren genel bir kabule dönüşmüş ve artık bu dönemden sonra fakihlerin bütün fonksiyonları, önceki imamların doktrinlerini yorumlamaktan ibaret kalmıştır.⁸⁵ Bu husus, literatürde "İctihad kapısının kapanması" tabiriyle ifade edilir.⁸⁶

⁸² Suyûtî, Celâleddîn, *er-Red alâ men ahlede ile'l-arz* (nşr. Halil Muhyiddin Meys), Beyrut 1983, s. 149.

⁸³ Kardavî, *el-İctihâd*, s.81.

⁸⁴ Kardavî, *el-Hallü'l-islâmî farîza ve darûra*, Kahire 1977, s. 45-80.

⁸⁵ Schacht, Joseph, *İslam Hukuku'na Giriş* (trc. Mehmet Dağ-Abdükladir Şener), Ankara 1977, s. 78.

⁸⁶ Apaydın, "İctihad", *DİA*, XXI s. 443.

Kardavî'ye göre mezheplerin teşekkül edip genel kabul görerek yerleşmesi ve taklit olgusuyla yakından ilgili olan icthad kapısının kapanması meselesi, günümüzde çözülmesi gereken bir sorundur. Bu noktada, mezhepleri taklit ve mezhebî taassup adına kapandığı iddia edilen icthad kapısı yeniden açılmalıdır.

2. 4. Kardavî'ye Göre İctihâd Kapısının Kapandığı İddiasının Geçersizliği ve Her Dönemde İctihad Etme Gerekliliği

Yusuf el-Kardavî, İslam hukukunun her her zaman ve her yerde uygulanabileceğini ilke olarak kabul eder. Birçok değişme ve gelişmenin yaşandığı günümüzde de İslam hukukunun uygulanabileceğini ifade eden Kardavî, bunun tek yolunun icthad kapısının tekrar açılması olduğunu söyler.

İlk dört asırda farklı kanaat ve yaklaşımlara göre hukukî meseleler, tafsîlî delilleriyle beraber bir araya getirilmiş ve fıkıh usûlü tedvîn edilmişti. Hatta fakîhler, “*Problem ortaya çıkmadan önce hazırlıklı olmak gerekir*” diyerek kimi farazî meseleleri tasavvur etmiş ve hüküm vermişlerdi. Bu asırdan sonra ise artık birçok kimse icthad yapmaya gerek kalmadığını düşünmeye başlamışlardı. Kardavî'ye göre bunun iki sebebi vardı. Bunlardan *birincisi* bu kimselerin kendilerinden önce bırakılan muazzam kültür mirası karşısında kendilerini yetersiz görmeleriydi. *İkincisi* ise bazı ehliyetsiz kimselerin icthad yapmaya kalkışmaları neticesinde Allah'ın hükümlerinin ifsad edilmesi endişesiydi.⁸⁷

Kardavî, yukarıda ifade edilen korkular nedeniyle, icthad kapısının kapatılmasının yanlış olduğunu düşünür. Bu noktada önemli olan icthad ehliyetinin sınırlarının iyi tespit edilmesidir. Dolayısıyla günümüzde icthad ehliyeti olan bir müctehidin icthad etmesinin önünde hiçbir engel yoktur. Ayrıca Kardavî, icthad kapısını açanın bizzat Hz. Peygamber olduğunu, bu kapıyı kapatma yetkisine de Hz. Peygamber'den sonra kimsenin sahip olamayacağını söyler.⁸⁸

---

⁸⁷ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 100.

⁸⁸ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 144.

2. 5. Kardavî'ye göre İctihadın Alanı

Kardavî, icthadî konu olarak usulcülerin,⁸⁹ “*Hakkında kat’î bir delil bulunmayan konulardır*” şeklindeki belirlemelerini esas alır.⁹⁰ Bu temelden hareket ederek, icthadın yapılabileceği ve yapılamayacağı iki alandan bahseder.

İctihadın yapılamayacağı alan, hem sübût hem de delâlet açısından kat’î nassların ve sabit hükümlerin olduğu sahadır. Bu sahadaki hükümler, Kur'an-ı Kerîm ve mütevâtîr sünnetle sâbit olmuş, ümmet tarafından nesilden nesile icmâ ile kabul edilmiş olan hükümler olup, bunlar, ümmetin fikir ve hayat birliğinin esasını teşkil etmiştir. Beş vakit namaz⁹¹, zekat⁹², oruç⁹³, haccın farziyeti⁹⁴, zina⁹⁵, içki,⁹⁶ faiz⁹⁷ ve benzeri şeylerin haram olması, anne, kızkardeş, hala ve teyzeyle evlenmenin haram olduğu,⁹⁸ anne-babasının mirasından erkek çocuğun kız çocuğa nisbetle iki misli hisse alacağı⁹⁹, kadının kocasının mirasından –kocanın çocuğu yoksa- dörttebir, -varsa- sekizdebir hissesi olduğu¹⁰⁰ gibi hususlar ve bunlara benzer kesin hükümler, üzerinde icthadın yapılamayacağı sahadır.

Kardavî, bu gibi emir ve nehiyeler üzerinde münakaşa yapmanın câiz olmadığını düşünür. Mesela günümüzde bazı kimselerin, dövizi arttırmak için haccın yürürlükten düşebileceği, turizmi geliştirmek için içkinin, ekonomiyi kuvvetlendirmek için faizin mübah olabileceği yönündeki iddialarının tamamen batıl olduğunu söyler.¹⁰¹

İctihada açık olan saha ise zannî nassların bulunduğu sahadır. Burada zan, ya nassın sübûtundan doğmaktadır -ki bu sadece sünnete (âhâd hadisler) mahsustur- veya nassın delâletinden ileri gelmektedir. Bu ise hem Kur'an, hem de sünnette olan bir durumdur. Kardavî'ye göre burada öncelikle nassın sâbit olup olmadığı tespit edilmeli sonra da nass anlaşılıp yorumlanarak hükme varılmalıdır.

⁸⁹ Bk. Gazzalî, *el-Mustasfâ*, II, 354; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 252.

⁹⁰ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 65.

⁹¹ el-İsrâ 17/78.

⁹² el-Bakara 2/177, 271; el-En'âm 6/141; et-Tevbe 9/11; el-Enbiyâ 21/73.

⁹³ el-Bakara 2/184.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/96-97.

⁹⁵ el-İsrâ 17/32.

⁹⁶ el-Mâide 5/90.

⁹⁷ el-Bakara 2/275.

⁹⁸ en-Nisâ 4/23.

⁹⁹ en-Nisâ 4/11.

¹⁰⁰ en-Nisâ 4/12.

¹⁰¹ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 174.

Sübût ve hükme delâletlerinde kat'î olan nassların büyük ölçüde az olmasının, Allah Teâlâ'nın hikmeti gereği olduğunu düşünen Kardavî, sübûtu kat'î olan nassların sadece Kur'an-ı Kerîm'de ve mütevâtir sünnette olduğunu ifade eder. Bundan dolayı birçok müctehid imamın¹⁰², nassların umûmunu tahsîs eden muhassısların ve mutlakını takyîd eden mukayyidlerin fazlalığını kabul ettiğini söyler.¹⁰³

2. 6. Kardavî'ye göre İctihad Ehliyeti

Yusuf el-Kardavî, fikhî konularda hüküm verecek olan günümüz müctehidinde olması gereken şartları hassasiyetle ele alır. Önceki usulcülerin ortaya koydukları şartlara büyük oranda yer veren¹⁰⁴ Kardavî, bu şartların günümüzde nasıl uygulanabileceği üzerinde durur. Genel olarak icthadın her dönem ve her şartta olması gerektiğine inanır, icthad kapısını herkese açmamakla beraber gerekli ilimleri tahsil edenlerin icthad edebileceğini söyler. Bu yaklaşım bir taraftan icthadı dokunulmaz olmaktan çıkarttığı gibi diğer taraftan bu sahayı işin ehli olmayanlara kapatmaktadır.

Kardavî, günümüz müctehidinin Kur'an-ı Kerîm'i, sünneti, icmâ konularını, kıyası, makasidü's-şerîa'yı, Arapçayı¹⁰⁵, fıkıh usûlünü bilmesi ve günümüz şartlarından haberdar olması gerektiğini söyler.¹⁰⁶ Tüm bunların ötesinde müctehidin, adalet ve takva sahibi olmasının da müctehidin verdiği hükmün halk nazarında kabulü için önemli olduğunu ifade eder. Şimdi tüm bu şartlardan Kardavî'nin neleri kastettiğini başlıklar halinde inceleyeceğiz.

2. 6. 1. Kur'an-ı Kerîm'i Bilmek

Kardavî, müctehidin Kur'an-ı Kerîmi bilmesini üç başlık altında inceler. Bunların ilki ahkâm ayetlerinin bilmesi, ikincisi esbâb-ı nüzûlü bilmesi, üçüncüsü ise nesh konusunu bilmesidir.

¹⁰² Ebû Zehra, Muhammed, *İmam Malik: Hayatı, Görüşleri, Fıkıhı* (trc. Osman Keskiöglü), Ankara 1984, s. 264.

¹⁰³ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 175.

¹⁰⁴ Gazzalî, *el-Mustasfâ*, II, 317; İbn Kayyim el-Cevziyye, *I'lâmü'l-muvakki'in*, IV, 157 vd; Suyûtî, *er-Red alâ men ahlede ile'l-arz*, s. 71; Şevkânî, *İrşadü'l-fuhûl*, s. 251.

¹⁰⁵ Hükümlerde beyan edilen lafızların ne anlama geldiği ve kavramsal çerçeve önemlidir ve sağlıklı hüküm verebilmesi için müctehidin bunları da bilmesi gerekir. Bu konu için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Red 'ale'l-mantikiyyîn*, Lahor 1977, s. 48.

¹⁰⁶ İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman, *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh* (nşr. Abdülmûti Emin Kal'acı), Beyrut 1986, I, 32.

2. 6. 1. 1. Ahkâm Ayetlerini Bilmek

Kardavî, müctehidin tüm ayetleri değil sadece ahkâm ayetlerini bilmesi gerektiğini söyleyen *Mustasfâ*¹⁰⁷ sahibine katılır. Ona göre, ahkâm ayetlerinin kaç tane olduğu ve hangi ayetlerin ahkâm ayeti olduğuyla ilgili tanım ve tartışmalar bir yana¹⁰⁸, Kur'an-ı Kerîm'de geçen kıssalar bile yeri geldiğinde günümüz koşulları içinde hüküm ifade edebilir. Kardavî, Gazzâlî'nin Kur'an-ı Kerîm'i anlama konusunda müctehid için göstermiş olduğu kolaylıkları zikreder. Bunların ilki Kur'an-ı Kerîm'i bilmekten kastın sadece ahkâm ayetlerini bilmek olduğu, ikincisi ise bu ayetlerin her birini hıfzetme zorunluluğunun olmamasıdır.¹⁰⁹

2. 6. 1. 2. Nüzûl Sebeplerini Bilmek

Nüzûl sebeplerinin bilinmesi Kardavî'ye göre Kur'ânî nassların anlaşılması için çok önemlidir. Ahkâm ayetlerinin bilinmesi konusunda Gazzâlî'ye katılan Kardavî, müctehidin bilmesi gereken ilimler arasında esbâb-ı nüzûlü saymaması hususunda ondan ayrılır. Zira Kardavî'ye göre, ayetlerin tarihsel süreçten koparılarak ele alınması hata ve bölünmelere neden olacaktır. Tarihte kimi âlimlerin bu konuya yer vermediğini söyleyen Kardavî, bununla ilgili müstakil bir eser kaleme alan Suyûtî'ye¹¹⁰ özel bir yer verir.¹¹¹

2. 6. 1. 3. Nâsîh ve Mensûhu Bilmek

Kardavî, birçok usulcünün Kur'an'ın anlaşılmasında nâsîh ve mensûh ilmini bilmeyi müstakil bir şart olarak saydığını söyler. Bu konunun ve nesh kavramının zaman içerisinde uğradığı anlam kaymasının bilinmemesi birçok yanlış hükmün verilmesine neden olacaktır. Neshin, Kardavî'ye göre 'ne' olduğu konusu, ileride 'Kur'ân' başlığı altında incelenecektir.

¹⁰⁷ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 316.

¹⁰⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s.19.

¹⁰⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s.17-20.

¹⁰⁹ Dihlevî, Şah Veliyyullah, 'Ikdü'l-cîd, Kahire 1978, s. 7.

¹¹⁰ Bk. Suyûtî, Celâleddîn, *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut ts.

¹¹¹ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 22.

2. 6. 2. Sünneti Bilmek

Sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri olup, müctehidin bilmesi gereken şartlardandır. Müctehid sünnetin tamamını mı bilmelidir? Kardavî'ye göre çok büyük bir yekûn olan sünnetin hepsinin bilinmesi söz konusu değildir. Bu durumda müctehidin hükümlere taalluk eden hadisleri bilmesi, gerekli ve yeterli sınırı ifade etmektedir. Kardavî, sünneti bilmekten kastının ne olduğunu ise üç maddede anlatır. Bunların ilki, hadis rivayet ve dirayet ilmini bilmek, ikincisi, sünnetin nâsihinin ve mensûhunu bilmek, üçüncüsü ise hadislerin vürûd sebeplerini bilmektir.

2. 6. 2. 1. Hadîs Rivâyet ve Dirâyet İlmini Bilmek

Bu ilimden kasıt, hadisin sahih olanını fasid olanından ayrabilmek, adil olmayan bir ravinin rivayetini alıp almamak, daha önce ümmetin kabul ettiği hadisleri tahkîk etmek, ümmetin genelinin kabul ettiği bir hadise muhalif bir hadisi alıp almamak, hadislerin ravî zincirlerini iyice tahkîk etmek gibi senet ve metin tenkidine yönelik ilimleri bilmektir.¹¹²

Ayrıca Kardavî, ricâl ilmi, hadisin kabul şartları, red sebepleri, cerh ve ta'dîl mertebeleri gibi hadis ilimlerini bilmeyi ve bu ilimleri hadislere tatbîk etmeyi müctehid olmanın şartları içinde zikreder. Tabi günümüzde her hadisin bahsedilen ilimler açısından incelenmesi büyük külfet oluşturacaktır. Bunun farkında olan Kardavî, bu konuda bir kolaylık önerir. Bu ise her bir hadis için ayrı ayrı değerlendirme yapmak yerine adalet açısından kendilerine güvenilen âlimlerin ravî tenkitlerini ve bize bıraktıkları hadisleri esas almaktır.

Kardavî, müctehidin bilmesi gereken ilimler arasında hükümlere taalluk eden hadislerin bilinmesi şartını da sayar. '*Hükümlere taalluk eden*' sınırlamasını Gazzâlî'den hareketle¹¹³ ifade eder ve tüm hadisleri bilmenin mümkün olmadığını, bu kaydın müctehid için bir kolaylık olduğunu ifade eder. Bunun yanında Ona göre müctehid bunları ezbere bilmek zorunda da değildir, istenildiğinde aranılan hadisi bulabilmesi

---

¹¹² Kardavî, *el-İctihâd*, s. 26.

¹¹³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 353.

kâfidir. Ahkâm hadisleri dışında müctehidin birçok hadis bilmesi ve bunları ezberlemiş olması ise kemali ifade etmektedir.¹¹⁴

2. 6. 2. 2. Sünnetin Nâsîh ve Mensûhu Bilmek

Sünneti bilmede ikinci önemli ilim ise sünnetin nâsîhinin ve mensûhunun, mesela mut'a nikahında olduğu gibi kendileriyle amelin bırakıldığı hadislerin bilinmesidir. Bu noktada hadislerin hangisinin nâsîh mensûh konusu çerçevesinde değerlendirileceği önemlidir. Zira bazı hadislerin hükmünün o ortamda kalkmış olması söz konusu hadisin nesh edildiği anlamına gelmeyebilir.

Örneğin 'Etlere saklanması' konusunun nesh kapsamında değerlendirilmesi Kardavî'ye göre yanlış olup, bunun illete mebnî bir hüküm olması daha isabetli görünmektedir. Zira bu emrin verildiği dönemde kıtlık vardı ve etlerin evlerde biriktirilmesi elbette Hz. Peygamber tarafından kabul edilemezdi. Fakat bu illet kalkıp bolluk yılları hakim olunca hüküm de ortadan kalkmış idi. İşte bu olay aslında hadislerin nesh kapsamında mı yoksa illete mebnî olan hüküm kapsamında mı değerlendirileceğinin lüzumunu göstermektedir.

Kardavî'ye göre müctehid ayrıca ilgili konuda gelen hadisleri ele almalı, umumunu ve hususunu açıklamalı, mutlakı mukayyede hamletmeli, mücmel ve müphemî müfesserle açıklamalı, hadisler arasında alâka kurup teârüz gibi görünen konuları açıklığa kavuşturmalı ve hadisleri delillerin ilk aslı olan Kur'an-ı Kerîm ile irtibatlandırılmalıdır.¹¹⁵

2. 6. 2. 3. Hadislerin Vürûd Sebeplerini Bilmek

Sünneti bilmede üçüncü önemli konu ise Kardavî'ye göre hadislerin vürûd sebeplerinin bilinmesidir. Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılması için esbab-ı nüzûlün bilinmesi nasıl gerekiyorsa hadislerin anlaşılması için de esbâb-ı vürûdün bilinmesi aynı şekilde gereklidir. Zira bir hadisin hangi ortamda kim için varid olduğunu bilmeden hadisi değerlendirmek Kardavî'ye göre hüküm verirken hatalara yol açabilir.¹¹⁶

¹¹⁴ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 27.

¹¹⁵ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 28.

¹¹⁶ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 29.

2. 6. 2. 4. Hadîs İlimiyle İlgili Okunmasını Tavsiye Ettiği Eserler

Kardavî müctehidin tüm hadislerin sıhhatini bilmesinin ne kadar zor olduğunun farkındadır. Bu sebeple, hadîs sahasında bir müctehidin okumasını zorunlu gördüğü kimi müellifleri eserleriyle birlikte zikreder, bu eserleri çalışmalarında büyük oranda kullanır. Bu eserler Kardavî'ye kaynaklık teşkil etmeleri bakımından da önem arzeder.

Hadîs alanında *Buhârî*, *Müslim*, *Tirmîzî*, *Ebû Dâvûd*, *Nesâî*, *İbn Mâce*, *Müsned* ve *Muvatta*'yı önemseyen Kardavî, bunların her birini okumanın güçlüğü karşısında bu eserlerin muhtasarlara yer verir. Bu çerçevede, Zebidî'nin, Buharî'den tekrar eden hadisleri ve senetleri çıkartarak oluşturduğu Buharî muhtasarı olan *Tecrid-i Sarîh*'ini¹¹⁷, Münzirî'nin *Muhtasaru Sahîh-i Müslim*'ini¹¹⁸, İbnü'l-Esîr'in, *Buhârî*, *Müslim*, *Ebû Dâvûd*, *Tirmizî*, *Neseî* ve *Muvatta*'yı topladığı *Câmi'u'l-usûl*¹¹⁹ adlı eserini zikreder. Aynı zamanda Buhârî¹²⁰, Müslim, Ebû Dâvud¹²¹, Neseî, Tirmizî¹²², Muvatta¹²³ şerhlerine, İmam Ahmed'in *Müsned* şerhine¹²⁴, *Mişkâtü'l-mesâbih*¹²⁵, *Câmi'u's-sağîr*¹²⁶, *Riyâzü's-sâlihîn*¹²⁷ şerhlerine de yer veren Kardavî, Nevevî'nin *Kırk Hadîs*'ini de bunlar arasında sayar.¹²⁸

¹¹⁷ Zebidî, Ahmed b. Abdüllatîf, *el-Muhtasâr mine't-tecrîdi's-sarîh li-ehâdîsi'l-Câmii's-sahîh* (nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafacî-Mahmûd Emin Nevevî), Kahire 1958.

¹¹⁸ Münzirî, Ebû Muhammed, *Muhtasaru Sahîhi Müslim* (nşr. Muhammed Nasırüddîn Elbânî), Beyrut 1987.

¹¹⁹ İbnü'l-Esîr, Muhammed, *Câmi'ü'l-usûl min ehâdîsi'r-resûl* (nşr. Abdülmecid Selim-Muhammed Hamid Faki), Beyrut 1980.

¹²⁰ İbn Hâcer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhyiddin Hatîb), Kahire, 1986; Aynî, Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-kârî şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1972; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *İrşadü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts.

¹²¹ Hattâbî, Muhammed b. İbrâhim, *Mealimü's-Sünen: Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, Halep 1932; İbn Kayyim, *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve izâhü müşkilâtihi*, (nşr. Muhammed Hamid Faki, Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1367; Seharenfûrî, Halil Ahmed, *Bezlü'l-mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, (nşr. Muhammed Zekeriyâ İbn Yahyâ), Kahire 1973.

¹²² İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed, *Ârizatü'l-ahvez bi-şerhi Sahîhi't-Tirmîzî*, Beyrut, ts; Mübârekfûrî, Ebu'l-Ali Muhammed, *Tuhfetü'l-ahvez bi-şerhi Câmi'i't-Tirmîzî*, Kahire 1964.

¹²³ Bâcî, Ebû'l-Velid, *el-Münteka*, Matbaâtü's-saâde, 1913; Suyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik şerhü 'alâ Muvattai Mâlik*, Beyrut, ts; Kandehevî, Muhammed Zekeriyâ, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvattai Mâlik*, Beyrut 1989.

¹²⁴ Bennâ, Ahmed b. Abdurrahman, *el-Fethü'r-rabbânî li-tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed Bülûgu'l-emânî esrârî'l-Fethi'l-bârî*, Beyrut 1976.

¹²⁵ Ali el-Karî, Ebu'l-Hasan, *Mirkatü'l-mefâtihi şerhü Mişkâti'l-Mesâbih*, Kahire 1892.

¹²⁶ Münâvî, Zeynüddin Ali, *Fezû'l-kadîr şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, Beyrut 1938.

¹²⁷ İbn Allan, Muhammed Sıddikî, *Delîlü'l-fâlihîn li-turûk Riyâzi's-sâlihîn* (nşr. Mahmûd Hasan Rebi'), Kahire 1977.

¹²⁸ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 65-68.

Kardavî hadislerin teârüz noktalarının tespitini oldukça önemser, bu konuda, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*'ini, Tahavî'nin *Müşkilü'l-âsârî*'nı tavsiye ederken, esbâb-ı hadîs konusunda ise *el-Beyân ve'-ta'rîf fi esbâbı vürûdi'l-hadîs*'ini önerir.

Kardavî, müctehidin tüm hadisleri değil ahkâma taalluk eden hadisleri bilmesinin yeterli olacağını söylemişti. Bu konuda da bir takım eser isimleri zikreder. İbn Hâcer el-Askalânî'nin *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*'ını¹²⁹, Zeylâî'nin *Nasbu'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*'sini¹³⁰, Beyhakî'nin, *es-Sünenü'l-kübrâ*'sını¹³¹, San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ını¹³², Şevkânî'nin *Neylü'l-evtâr*'ını¹³³ tavsiye ederken, tahrîc eserlerinden yine İbn Hâcer el-Askalânî'nin *Telhîsü'l-habîr fi tahrîci Şerhi'r-Râfi'i'l-kebîr*'ini¹³⁴, İbnü'l-Cevzî'nin *et-Tahkîk fi ehâdîsi't-ta'lik*'ini,¹³⁵ asrımız ilim adamlarından Şeyh Elbânî'nin *Menâri's-sebîl*'ini¹³⁶ zikreder.¹³⁷ Görüşlerinde saydığımız bu âlimleri sık sık zikreden Kardavî, hadisleri yorumlarken bu eserlere büyük oranda yer verir.

2. 6. 3. İcmâ Konularını Bilmek

Kardavî'ye göre müctehidin icmâ konularını bilmesi son derece önemlidir. Müctehid bu konuları bilmeksizin hüküm verdiğinde icmâa aykırı hüküm verebilir. Bu noktada Gazzalî'nin görüşlerine yer veren Kardavî, yine bir kolaylık zikreder. O da icmâ ve ihtilâf edilen konuların tamamının bilinmesi şart olmayıp sadece fetva verilecek meseleyle ilgili konuların bilinmesinin gerekli olacağıdır.

Bunun yanı sıra müctehidin verilen fetvanın icmâa aykırı olmadığını bilmesi gerekir. Bu da verdiği fetvanın ya önceki âlimlerden birinin mezhebine uygun olduğunu bilmesi suretiyle yahut da bu meselenin kendi döneminde ortaya çıktığını bilmesiyle yani icmâ

¹²⁹ İbn Hâcer el-Askalânî, *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*, Beyrut 1991.

¹³⁰ Zeylâî, Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-râye li-ehâdîsi'l-Hidâye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973.

¹³¹ Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut 1986.

¹³² -San'ânî, İsmail Emir, *Sübülü's-selâm şerhi Büluğu'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm* (nşr. Fevvez Ahmed Zümerli-İbrâhim Muhammed Cemel), Beyrut 1991.

¹³³ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr şerhi Münteka'l-ahbâr*, Kahire 1971.

¹³⁴ Askalânî, İbn Hâcer, *Telhîsü'l-habîr fi tahrîci Şerhi'r-Râfi'i'l-kebîr* (nşr. Şâban Muhammed İsmail), Kahire 1979.

¹³⁵ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Ali, *et-Tahkîk fi ehâdîsi't-ta'lik* (nşr. Mes'âd Abdülhamid Muhammed es-Sa'denî-Muhammed Fâris), Beyrut, 1994.

¹³⁶ Elbânî, Muhammed Nasırüddîn, *İrvâü'l-ğalîl fi tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*, Beyrut 1979.

¹³⁷ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 30.

ehlinin bu konuyla ilgilenmediğini bilmesiyle mümkün olur. Kardavî'nin *intikâi* ve *inşâi ictihâd* dediği ictihâd çeşitlerinde icmâ ile ilgili bu bilgiler önemli bir yere sahiptir. Zira Kardavî, intikâi ictihad çeşidinde birçok görüş arasından tek bir görüşü seçmekte ve bunun icmâa aykırı olmamasına dikkat etmektedir. Buna karşılık günümüzde ortaya çıkan tüp bebek, organ nakli, cenînin cinsiyetinin tespiti vb. gibi yeni konular hakkında hüküm verirken de geçmişte bu konuların icmâa konu olmadığı noktasından hareket etmektedir.¹³⁸

2. 6. 4. Kıyası Bilmek

Kardavî'ye göre kıyas, müctehidi sınırsız hükümlere ulaştıran ictihad yöntemidir. Bu anlamda aslın hükmünün aradaki ortak bir illet ile fer'e geçirilme ameliyesi olan kıyasın kuralları, şartları, hangi konularda kıyas yapılıp yapılamayacağı, müctehidin bilmesi gereken konulardır. Elbette Zahirîler gibi kıyası şer'î bir delil saymayan kimseler için kıyasın bilinmesi bir şart olarak sayılamaz.

Kıyası bilme şartı selefin bilmediği bir konuyla müctehidi mesul tutmak anlamına mı gelir? Bu soruya Kardavî'nin cevabı olumsuzdur. Zira selef adını vermese bile uygulamaları ile bu kuralları işletiyorlardı. Biz ise sonradan tanzîm edilen bu kurallara uymak suretiyle gerçek hükme ulaşabilmekteyiz.¹³⁹ Dolayısıyla kıyasın bilinmesi bir müctehid için son derece önemli olacaktır.

2. 6. 5. Makasidü's-şerî'a'yı Bilmek

Yusuf el-Kardavî, müctehidin bilmesi gereken şartlardan birinin de şer'in maksatlarını bilmek olduğunu söyler. Ona göre müctehit hüküm istinbatını maslahat üzerine bina etmelidir. Hemen bütün fikhî görüşlerinde önem verip dikkate aldığı mekasid hususunda Kardavî, Şatıbî'nin *el-Muvâfakât* adlı eserine¹⁴⁰ sıkça başvurur ve Şatıbî'nin bu konuya verdiği önemi takdirle karşılar.¹⁴¹

¹³⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 32

¹³⁹ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 42.

¹⁴⁰ Şatıbî, *el-Muvâfakât* adlı eserinin ikinci cildini tamamıyla bu konuya tahsis etmiştir.

¹⁴¹ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 43-44.

2. 6. 6. Arapçayı Bilmek

Kardavî'ye göre bir müctehidin arapçayı iyi bilmesi gereklidir. Burada İmam Gazalî'nin konuyla ilgili görüşlerine¹⁴² katılan Kardavî bununla Arabın hitabını ve kullanım adetini anlayabilecek ölçüde sözün zahirini, mücmelini, hakikatini, mecâzını âmmını, hâssını, muhkemini, müteşâbihini, mutlakını, mukayyedini, nassını, fahvâsını ve mefhûmunu birbirinden ayırabilecek derecede bilmeyi kasteder.

Bu husustaki kolaylık, çok meşhur dilciler kadar nahvin inceliklerine dalmanın gerekli olmamasıdır. Bu noktada Arapça bilgisinin, Kitap ve Sünnete ilişkin olan hitabın vâkî olduğu yerlere hâkim olabilme ve hitabın maksatlarını idrak edebilme imkanı sağlayacak kadar olması yeterlidir.

“Boşanan kadınların üç kurû beklemesi”¹⁴³ ayetinde geçen ‘kur’ kelimesinin; “Sizi emziren süt anneleriniz, süt kızkardeşleriniz”¹⁴⁴ lafzında kastedilen ‘süt emmenin’; “Başlarınızı meshedin, iki topuğa kadar da ayaklarınız yıkayın”¹⁴⁵ ayetinde geçen ‘Mesh’ tâbirinin lügavî anlam ve sınırlarının ne olduğunun tespit edilmesi verilecek hükmü doğrudan ilgilendirmektedir.¹⁴⁶ Kimi görüşlerini, yaptığı lafzî tahlillere dayandıran Kardavî ileride geleceği gibi süt bankaları konusunda verdiği hükmü de büyük oranda süt emmenin lafzî anlamına dayandırmaktadır. Bunun ise Arapça bilmekle ve Arapça bilmeye verdiği önemle mümkün olacağı açıktır.

2. 6. 7. Fıkıh Usûlünü Bilmek

Fıkıh usûlü de Kardavî'ye göre bir müctehid tarafından bilinmesi gereken konulardandır. ‘Hakkında nass olmayan konularda hüküm istinbât etmenin yolunu bilmek’ anlamına gelen fıkıh usûlü, O’na göre İslam’ın eşsiz bir mîrasıdır. Bilindiği üzere fıkıh usûlü delillerinin kimileri üzerinde ittifak var iken bu delillerden kimileri hakkında ise âlimler arasında ihtilaf çıkmıştır. Kardavî, kitap sünnet icmâ ve kıyas gibi hakkında ittifak edilen; bizden öncekilerin hukuku, istihsân, maslahat-ı mürsele, örf ve ıstîshâb gibi hakkında ihtilaf edilen konuları bilmenin gerekli olduğunu söyler.¹⁴⁷ Ancak

¹⁴² Gazzâlî *el-Mustasfâ*, II, 351.

¹⁴³ el-Bakara 2/228.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/22.

¹⁴⁵ el-Mâide 5/6.

¹⁴⁶ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 32.

¹⁴⁷ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 107.

bu ilimleri bilen bir müctehidin ayaklarını yere sağlam basabileceğini ifade eden Kardavî, fıkıh usûlünün ictihadın direği olduğunu, ictihâdın onun üzerine bina edildiğini söyler.¹⁴⁸

2. 6. 8. Örfü Bilmek

Kardavî'ye göre müctehidin içinde yaşadığı hayatı yakından takip etmesi, günün koşullarını bilmesi, insanı ve hayatı tanınması çok önemlidir. Zira Ona göre müctehidin yaşanılan toplumdaki siyasî, sosyal, ekonomik, kültürel değişme ve gelişmelerden habersiz olması bu konuda yanlış hüküm vermesine neden olabilir. Örneğin modern dönemde tıp, astronomi, teknoloji sahalarında meydana gelen birçok gelişmeden habersiz olan bir müctehidin bu konularda sağlıklı hüküm vermesi elbette zordur. Kardavî, '*Vacip olanı tamamlayan şey de vaciptir*' ilkesinden hareketle bu ilimlerin sağlıklı hüküm verebilecek kadar bilinmesinin vacip olduğunu ifade eder.¹⁴⁹

2. 6. 9. Diğer İlimler

Şimdiye kadar sayılan maddeler hemen bütün usûl âlimleri tarafından bir müctehidde bulunması gereken şartlardan kabul edilmiştir. Bunların dışında bir müctehidin usûli'd-dîn, mantık ve fıkıhın furûunu bilmesinin gerekliliği konusu âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur.

Kardavî'ye göre müctehidin usûli'd-dîn ilminin konularının her birini, delilleriyle ve tüm ayrıntılarıyla bilmesine gerek yoktur. Müctehidin bu anlamda sağlam îtikad sahibi olması ve önemli olabilecek belli başlı mesele ve yaklaşımları bilmesi yeterlidir.¹⁵⁰ Mantık ilmine gelindiğinde Kardavî, mantık bilmenin son derece önemli olduğunu düşünen Gazzâlî'ye¹⁵¹ katılır. Fakat müctehidin bu ilimle mesul tutulması fikrini de kabul etmez. Müctehidi bu ilimle mesul tutmanın, selefın teknik anlamda mantık bilgisi olmaksızın yaptığı ictihatların iptal edilmesi sonucunu doğuracağını söyler. Bu ise elbette sözkonusu değildir. Kardavî, bu noktada müctehid için önemli olanın, güzel bir anlayış, parlak bir bakış, sağlam bir değerlendirme olduğunu söyler. Bunun yanında,

¹⁴⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 39.

¹⁴⁹ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 175.

¹⁵⁰ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 52.

¹⁵¹ Gazzâlî, *Mi 'yârü'l-'ilm fî fenni'l-mantık*, Beyrut, ts. s. 28.

müctehidin delillerden hüküm çıkaracak aklî bir muhakemeye sahip olmasının da gerekli olduğunun ifade eder.¹⁵²

Uslucülerin büyük çoğunluğunun, müctehid olabilmek için fikhın furûunu bilmenin gerekmediği yönündeki görüşlerine rağmen Kardavî, fikhın furûunu bilmeyi oldukça önemser.

Kardavî'nin fikhın furûunun bilinmesinden kastı, daha önce fikhî konularda farklı âlimler tarafından verilmiş hükümlerin bilinmesidir. Kardavî insanların önceki bilgilerden faydalanmasının onları her defasında sıfırdan başlamakta kurtaracağını söyler. Zira Ona göre fikhın furûunu bilmek, hükme en kısa yoldan ulaşmaktır.¹⁵³

Bu konu Kardavî'nin mezheplere bakışının temelini oluşturması açısından çok önemlidir. Zira o, mezheplerin günümüz müctehidi açısından çok önemli olduğunu bu konu bağlamında ifade eder. Kardavî mezheplerin görüşlerini ve mezhepler arasındaki ihtilafları bilmenin önemiyle ilgili önceki ulemânın sözlerine değinir. Onların ağzıyla ihtilafları yahut mezheplerin bir konu hakkında ne dediğini bilmeyen bir kimsenin fikhın kokusunu bile almadığını, onların âlim bile sayılamayacağını söyler.¹⁵⁴ Kardavî, geçmişte gerek farklı mezhep müntesibi olan âlimlerin birbirlerine yazmış oldukları reddiyelerin gerekse fikhın furûunu ele alan kitapların, müctehid için çok önemli olduğunu söyler. Bu konuyla ilgili kendisinin de sıkça başvurduğu bazı kitapların isimlerine bu vesile ile yer verir.

Müctehidler arasındaki ihtilafların sahabe asrından bu yana devam edegeldiğini ifade eden Kardavî, Abdürrezzâk es-San'ani'nin *el-Musannef*'inin¹⁵⁵ yanı sıra *Musannefu İbn Ebî Şeybe*'nin¹⁵⁶ *el-Muhallâ*'nın¹⁵⁷, Şafiî mezhebine karşı Hanefî mezhebinin görüşlerini savunan *el-Hidâye* ve bu esere İbn Hümâm'ın yazdığı *Fethü'l-Kadîr* şerhinin, yine Kasânî'nin yazmış olduğu *Bedâi'u's-senâi*'nin çok önemli olduğunu söyler. Bunların dışında Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı¹⁵⁸, İbn Kudâme'nin *el-*

¹⁵² Kardavî, *el-İctihâd*, s. 53.

¹⁵³ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 54.

¹⁵⁴ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 54.

¹⁵⁵ San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, Beyrut 1971.

¹⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. İbrâhim, *Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, Beyrut 1989.

¹⁵⁷ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, Kahire 1349.

¹⁵⁸ Beyhakî, Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut 1986.

Muğni'si¹⁵⁹, Nevevî'nin *el-Mecm'û*'su¹⁶⁰, İbn Rüşd'ün *el-Bidâye*'si¹⁶¹, San'ânî'nin *Ravdü'n-nadîr*'i¹⁶², Şevkanî'nin *Neylü'l-evtâr*'ını¹⁶³ ve San'ânî'nin *Sübülü's-selâm*'ını¹⁶⁴ da okunması gereken eserler arasında sayar.¹⁶⁵

Fıkhın furûunu bilmek, ileride gelecek olan intikaî (seçmeci) ictihad açısından, pratik bir fayda sağlayacağı için de önemlidir. Zira bu ictihad çeşidinde herhangi bir meseleye çözüm aranırken, önceki âlimlerin görüşlerine bakılır, onlardan en uygun olan seçilir ve hüküm ona göre verilir. Bu ictihad türü için önceki âlimlerin ve mezheplerin görüşlerini bilmemek söz konusu değildir.

2. 6. 10. Adalet ve Takva

Müctehidin bilmesi gereken ilimler yanında bir de müctehidin sahip olması gereken bir takım şartlar vardır. Bunlar ise adalet ve takvadır. Kardavî'ye göre adalet ve takva, ictihadın bizatihi kendisiyle ilgili olmayıp müctehidin ve görüşlerinin halkın nazarında kabul edilebilir olup olmamasıyla ilgilidir. Buna göre bu madde müctehidin bilmesi gereken bir ilmi değil, müctehidin Allah'ın rızasına göre yaşayıp yaşamamasıyla ilgili olmaktadır. Dolayısıyla âsî bir kimse, ictihat etmek için gerekli tüm ilimlere sahip olabilir ve fetva verebilir ancak bu kimse mevcut hayatıyla bir başkasına fetva veremez verse bile kabul görmez.¹⁶⁶

2. 7. Kardavî'ye göre İctihâdın Bölünebilme İmkânı

Literatürde "ictihadın bölünmesi" adıyla anılan, fıkhın bütün konularında değil, sadece bazı konularında ictihad yapıp diğer konularda başkalarını taklit etmenin câizliği meselesi de ictihad ehliyetiyle yakından ilgili olan bir konudur.

Kardavî, prensip olarak ictihadın bölünebileceğini kabul eder. İctihadın bölünemeyeceğini düşünen âlimlerin görüşlerini de¹⁶⁷ nakleden Kardavî, Gazzâlî'nin

¹⁵⁹ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Muğni* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Riyad 1999.

¹⁶⁰ Nevevî, Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb*, Beyrut ts.

¹⁶¹ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, Beyrut 1997.

¹⁶² San'ânî, Ahmed el-Hilî, *Kitabu'r-ravdi'n-nadîr şerhü Mecmû'î'l-fikhi'l-kebîr*, Beyrut ts.

¹⁶³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhü Münteka'l-ahbâr*, Mısır ts.

¹⁶⁴ San'ânî, Muhammed b. İsmâil Emir, *Fehârisü Sübülü's-selâm şerhi Bülûği'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*, Beyrut 1991.

¹⁶⁵ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 55.

¹⁶⁶ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 49.

¹⁶⁷ Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 254.

konuyla ilgili düşüncelerine büyük oranda yer verir ve ona katılır. Buna göre icthad bölünemeyen bir alan olmayıp, yukarıda sayılan ilimlerin bilinmesi mutlak bir müctehid için geçerlidir.

Mesela kıyâsî inceleme yolunu bilen bir kimsenin hadis ilminde mâhir olmasa bile kıyâsî bir meselede hüküm vermesi mümkündür. Yine aynı şekilde müşterek meselesini inceleyen kimsenin fakîhü'n-nefs olması, ferâizin usûlünü ve manâlarını bilmesi yeterlidir. Bu kimsenin ayrıca sarhoş edici şeylerin haramlığı yahut velîsiz nikâh konusunda vârid olan haberleri bilmesine gerek yoktur. Çünkü müşterek konusunda bu haberlerden istifâdeye gerek olmadığı gibi, bu hadislerin söz konusu meseleyle ilişkisi de yoktur. İmam Mâlik, kendisine sorulan kırk sorunun otuz altısına “Bilmiyorum” cevabını vermiş, İmam Şafiî ve hatta sahâbeler birçok mesele hakkında kararsız kalmış ve cevap verememişlerdir.¹⁶⁸

İctihadın bölünmesini kabul etmekle beraber Kardavî, müctehid için bir takım şartlar saymayı da ihmal etmez. Bunlar, müctehidin, mutlak müctehidin sahip olması gereken şartlardan haberdar olması, ilmî ehliyet ve istinbât yeteneğinin olması, ayrıca hangi alanda icthad edecekse o alanı iyi bilmesidir. İctihadın bölünmesini günümüzde modern ilimlerde yaygın olarak kabul edilen ihtisaslaşmaya benzeten Kardavî, üniversitelerde fikhî sahada yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin ve her türlü ilmî araştırmanın da birer cüz'î icthad olduğunu kabul eder.¹⁶⁹

2. 8. Kardavî'ye göre İctihad Çeşitleri

Kardavî, günümüzde yapılması gereken icthadın teorisini oluştururken, icthadı iki kısma ayırır. Bunlardan ilki intikâî, diğeri ise inşâî icthattır.

2. 8. 1. İntikaî İctihad

Kardavî, âlimlerin geçmişte ortaya koydukları görüşlerinden oluşan muazzam mîrasın bizim için çok önemli olduğunu düşünür. Daha önce de geçtiği gibi fikhın furûu olan bu müktesebât, Kardavî için müctehidin hafızası konumundadır ve bundan mahrum olan müctehidin ilmine ve ehliyetine asla güvenilemez. Bunun Kardavî'ye göre bu kadar önemli olmasının nedeni, icthadın bu ilk çeşidinin bu görüşlerden bir seçme ve tercih

¹⁶⁸ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 320.

¹⁶⁹ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 62.

ameliyesi olmasındandır. Görüşlerin bilinmemesi halinde ictihadın bu çeşidinden bahsedilemeyeceği ortadadır.

Kardavî, fıkıh tarihine bakıldığında fukahanın hemen her meselede ihtilaf ettiğine dikkat çeker. Bu ihtilafların birçok nedeninin olduğuna¹⁷⁰ değinen Kardavî, bunun ümmet için bir ayrılık değil, bilakis bir rahmet olduğunu ifade eder.¹⁷¹ İntikâh ictihad çeşidinde mevcut görüşler arasından tercihler yapılır ve hüküm ona göre verilir. Bugün böylesi bir ameliye Kardavî'ye göre bir zorunluluktur.¹⁷²

Peki bu görüşler içerisinde yapılacak tercihler için bir kriter var mıdır? Kardavî, tercihlerin rasgele yapılamayacağını altını çizer ve bir takım kriterler zikreder.

Öncelikle, tercih edilen görüşün *delillerinin kuvvetli olması ve hükmün dayandığı esasın sağlam olması* gerekmektedir. Delili sahih olmayan bir görüşün sadece mezhep taassubu sebebiyle alınması Kardavî'ye göre yanlıştır. Bir konuda bir mezhebin görüşü diğer bir konuda başka bir mezhebin görüşü isabetli olabilir. Hatta bir mezhep içinde bir dönem meşhur olan görüş sonradan terk edilebilir ve meşhur olmayan bir başka görüş sonradan kabul görebilir. Yapılacak olan, delili kuvvetli olan görüşü almaktır. Örneğin, gücü yerinde olan bir kimseye zekat verilip verilmemesi konusunda Hanefilerin değil Şafîî ve Hanbelîlerin görüşünü tercih ettiğini, onların öne sürdüğü “*Gücü yerinde ve vücudu sağlam olan kimsenin sadaka alması caiz olmaz*”¹⁷³ hadisinin sahih bir hadîs olduğunu ve hükmün de buna göre verilmesi gerektiğini söyler.¹⁷⁴

Bu konuda mezhep ayırımına gitmeyen Kardavî, kimi zaman dört fikhî mezhebin dışına da çıkarak Şia âlimlerinin veya Zahirîlerin görüşlerini kabul etmiştir. Örneğin, geçmişte fakihlerin büyük bir kısmı ipek yahut süt gibi hayvan ürünlerine zekatın gerekmediğini düşünmüşlerdir. Kardavî, günümüz koşullarında, değeri kimi zaman çok büyük meblağlar tutan bu ürünlerden zekat almamanın, İslam hukukunun amaçlarına uygun

¹⁷⁰ Dihlevî, Şah Veliyullah, *Fıkhî İhtilaflarda Ölçü* (trc. Musa Hûb), İstanbul 2006, s. 83.

¹⁷¹ Kardavî, *es-Sahvetü'l-İslâmiyye beyne'l-ihtilâfi'l-meşrû' ve't-teferruki'l-mezmûn*, Beyrut 1992, s. 41.

¹⁷² Kardavî, *Beyyinât*, s. 122.

¹⁷³ Dârimî, “Zekât”, 15.

¹⁷⁴ Kardavî, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut 1980, II, 556.

olmayacağını söyler ve bu ürünleri ticaret mallarına kıyas eden Zeydiyye mezhebi fakihlerinden el-Hâdî Müeyyed Billah'ın görüşüne¹⁷⁵ katılır.¹⁷⁶

Aynı şekilde gelir getirmek amacıyla apartman otel ve pansiyon gibi mülklere sahip olan kimselerin, bunların mülk değerlerinden zekat verip vermeyeceği konusunda da Zeydiyye Mezhebinin, “*Gelir getiren her şeyden zekatın alınması gerektiği*” ile ilgili görüşüne katılır.¹⁷⁷

Yine tam veya yarım öşürün vacip olduğu tarım ürünleri konusunda mezheplerin ihtilaflarını sayan Kardavî, İmam Âzam'ın, “*Yere ekilen ve ürün almanın gaye edildiği her şeyde öşürün vacip olduğuna*”¹⁷⁸ dair görüşünü kabul eder. Bu noktada İbn Hazm dışında Davud ez-Zâhirî'nin de bu görüşü desteklediğini ifade eden Kardavî, bu görüşün kabule şayan olduğunu ifade eder.¹⁷⁹

Görüldüğü gibi Kardavî, ister Zeydiyye, ister Zâhiriye olsun, mezhep farkı gözetmeksizin delilini sağlam bulduğu mezhebin görüşünü almaktan çekinmemektedir. Bir konuda bir mezhebin, bir görüşünü kabul eden Kardavî, aynı mezhebin diğer bir konuda verdiği hükmü kabul etmeyebilmektedir. Örneğin Zâhirîlerin yukarıda verdiğimiz görüşünü kabul ederken, yaşı büyük bir kimsenin, bir kadından süt emmesinin, süt emme hükümlerini doğuracağı¹⁸⁰ konusunda Zâhirîlere katılmaz.¹⁸¹ Aynı şekilde “*Yerin bitirdiklerinin hepsinden az olsun çok olsun, öşür yahut yarım öşür alınması gerektiğini*” kabul eden Hanefîlere¹⁸² bu konuda katılırken, zînet eşyasına zekatın gerekeceği konusunda bu mezhebe katılmamakta, diğer mezheplerin delillerini kabule şayan bulmaktadır.¹⁸³

İkinci olarak, yapılacak olan tercihin günümüze uyum sağlayacak bir görüş olması gerekmektedir. Örneğin Kardavî, zekatın sadece malın kendisinden verilmesi gerektiği fikrini kabul etmez. Mesela günümüzde, bir elbise üreticisinin ürettiği elbiseden,

¹⁷⁵ İbn Miftâh, Ebu'l-Hasan Abdullah, *el-Müntezâü'l-muhtâr mine'l-Ğaysi'l-midrâr*, San'a 2003, III, 260.

¹⁷⁶ Kardavî, *Fikhu'z-zekât*, I, 430.

¹⁷⁷ Kardavî, *Fikhu'z-zekât*, I, 457.

¹⁷⁸ Aynî, Ahmed b. Musa, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-fikr, 1980, III, 163.

¹⁷⁹ Kardavî, *Fikhu'z-zekât*, I, 340.

¹⁸⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 17.

¹⁸¹ Kardavî, *Fetvalar*, VI, 166.

¹⁸² Mavsîlî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul ts. s. 114.

¹⁸³ Kardavî, *Fikhu'z-zekât*, I, 292.

elbisesi olup da yiyecek yemeği olmayan bir fakire vermesinin anlamsız ve zekatın verilış gayesine ters olacağı açıktır. Dolayısıyla bugün Müslümanlar, ürettikleri malın zekatını, malın aynıyla değil, değeriyle de verebilir.¹⁸⁴

Üçüncü olarak tercîh edilecek hükmün İslam hukukunun *kolaylık prensibine uyması* göz önünde bulundurulmalıdır. Kardavî'nin verdiği hükümlerin büyük bir kısmı tercihlere dayanırken, bunların hemen hepsinde de kolaylık prensibini göz önünde bulundurmuştur. *Son olarak* ise tercîh edilecek olan görüşün *makasîdü's-şerîaya aykırı olmaması* gerekir.¹⁸⁵

İntikaî ictihada sonradan müslüman olan bir kadının kafir olan eşinden ayrılıp ayrılmayacağı konusu da örnek olarak verilebilir. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde ve Amerika'da müslüman azınlıklar için problem teşkil eden bu konu, çağdaş âlimler tarafından halen tartışılmaktadır.

Sonradan müslüman olan bir kadının eşinden boşanmak zorunda olmadığını çağımızda ilk defa gündeme getiren Hasan Turâbî, fikrini beyan ettiği Amerika Birleşik Devletleri Müslüman Talebeler Birliği'nde büyük tepki toplamış, Kardavî de tepki gösterenler arasında yer almıştı. Fakat sonraları özellikle ECFR'de¹⁸⁶ kurucu üyelik ve başkanlık görevinde bulunması, müslümanların burada karşı karşıya kaldıkları sorunlara birebir şahit olması, Kardavî'yi bu konuda araştırma yapmaya itmiş ve önceki görüşünü değiştirmesine neden olmuştur.¹⁸⁷

Kardavî bu konuda, İbn'ül-Kayyim ve hocası İbn Teymiyye'den hareketle ortaya koyduğu görüşlerine oldukça geniş bir şekilde yer verir. İbnü'l-Kayyim, sonradan müslüman olan bir kadının, eşinden ayrılıp ayrılmayacağı konusuna *Ahkâmü ehli'z-*

---

¹⁸⁴ Kardavî, *Fıkhu'z-zekât*, I, 332.

¹⁸⁵ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 115.

¹⁸⁶ The European Council for Fetwa and Reserch (Avrupa Fetva ve Araştırma Kurulu). Kendi tanımlamasıyla, İslamî ilimlerde uzmanlaşmış bir gurup ilim adamının oluşturduğu bağımsız bir kuruluştur. İdare merkezi İrlanda'nın Dublin kentindedir. Kurulun ilk açılış toplantısı 29-30 Mart 1997'de Londra'da yapılmıştır. Fedaration of İslamic Organization in Europe (Avrupa İslamî Kuruluşlar Federasyonu) tarafından organize edilen bu kuruluş, on beşin üzerinde ilim adamının katılımıyla tüzüklerini oluşturmuşlardır. Başlıca amaçları, Avrupa'da yaşayan ilim adamlarını bir araya getirmek ve burada yaşayan Müslümanların dinî problemlerine ortak çözüm arayışına gitmek olarak belirlenmiştir. Bk. Günay, H. Mehmet, "Avrupa Fetva Araştırma Kurulu'nun 15. Olağan Toplantısı Kararlar, Tavsiyeler, Fetvalar", *Usûl*, 3 (2005), s. 218.

¹⁸⁷ Kardavî, *Fî fıkhi'l-ekalliyâti'l-müslime*, Mısır 2001, s. 105.

zimme adlı eserinde¹⁸⁸ değinmiş, İslam âlimlerinin görüşlerini ele alarak, bu görüşleri dokuz sınıfa ayırmıştır. Bu âlimler içerisinde kadının kocasından hemen ayrılması gerektiğini söyleyenler olduğu gibi, tam aksini söyleyen âlimler de bulunmaktadır. Kocasına İslam dini teklif edilmesine rağmen müslüman olmaması halinde hemen ayrılması gerektiğini söyleyenler, bunu iddet müddetiyle sınırlayanlar, kadının bulunduğu şehirden çıkmaması halinde veya devlet başkanı ayırmadığı sürece nikahın geçerli olduğunu söyleyenler olmuştur.¹⁸⁹

Kardavî, İbn Kayyîm el-Cevziyye ve hocası İbn Teymiyye'nin, bu konuda ortaya çıkan dokuz görüşten altıncısını kabul ettiğini ve delillerini uzun uzun zikreder. Bu altıncı görüşe göre, kadın müslüman olduktan sonra kocasına İslamı teklîf eder, koca İslamı kabul edinceye kadar bekler. Yıllar geçse dahi aynı evde kalmaya devam eder, fakat bu arada kocasıyla cinsel olarak bir araya gelemez.

Kardavî, bu iki âlimin görüşlerinin delillerini sağlam ve tutarlı bulur ama bu görüşün pratik bir sonuç doğurmadığını savunur. Zira Kardavî, yıllarca evli kalan karı-kocanın aynı evde kalmaya devam edip, birlikte olmamalarının pratik anlamda mümkün olmadığını söyler.

Şu durumda Hz. Ali'nin, bir kadının müslüman olduktan sonra henüz müslüman olmayan kocası ile aynı evde kalabileceğine ve cinsel olarak bir araya gelebileceklerine dair görüşünü¹⁹⁰ zikreden Kardavî, Hz. Ömer'in de, kocaları müslüman olmayıp kendileri müslüman olan kadınların, kocaları yanında kalabilecekleri yönündeki uygulamaları olduğunu söyler. Bu noktada, İbn Kayyim el-Cevziyye'yi bir adım daha geçer ve bu görüşü tercîh eder. Bu noktada müslüman olan kadına ne yapmak istediğinin sorulması yahut devlet başkanının bununla ilgili neyi uygun gördüğünün de önemli olduğunu söyleyen Kardavî, bu görüşlerini dayandırdığı sahabe kavillerinin, sonra gelen ulemâ kavillerinden daha çok uyulmaya layık olduğunu söyler.¹⁹¹

Kardavî mezhepler arasında yapılan bu tercîhler neticesinde ortaya çıkan intikâh ictihad çeşidinin *telfik* ile karıştırılması endişesi duyar, bunun telfikten farklı bir uygulama olduğunun altını çizer. Teflikte delil olmaksızın bazı sözlerin bazı sözlere yamandığını

¹⁸⁸ İbnü'l-Kayyim, *Ahkâmü ehli'z-zimme* (nşr. Subhi es-Salih), Beyrut 1961, I, 316 vd.

¹⁸⁹ Kardavî, *Fî fikhi'l-ekalliyâti'l-müslime*, s. 106.

¹⁹⁰ İbnü'l-Kayyim, *Ahkâm*, I, 321.

¹⁹¹ Kardavî, *Fetvalar*, VII, 275.

söyleyen Kardavî, telfikin, delile dayalı olan bir tercih ameliyesi değil, hevâya göre, görüşlerden dilediğini almak olduğunu ifade eder.¹⁹² İlmî bir delili olmayan bilginin ise kabul edilemeyeceğini söyler.¹⁹³

2. 8. 2. İnşâî İctihâd

İnşâî icthad, yeni meselelerden hareketle yeni bir hüküm üretmektir. İntikâî icthad çeşidinde geçmişte üzerinde konuşulmuş, hüküm verilmiş bir meseleyle ilgili görüşler ele alınırken, bu icthad çeşidinde böyle bir şey söz konusu değildir. İnşâî icthad, geçmişte bahis mevzuu olmayan ama bugün bizim problemimiz haline gelen, bizi hüküm icad etmeye zorlayan bir yapı arzeder. Bu tür icthad çeşidinde zaruretler göz önüne alınmalı, maslahat gözetilmeli, makul olan seçilmeli ve varılan hüküm nasslara aykırılık göstermemelidir.¹⁹⁴

Buna verilebilecek ilk örnek fotoğraf konusudur. Kardavî'ye göre fotoğraf konusu tam anlamıyla bir inşâî icthad konusudur. Zira geçmişte bu konuyla ilgili görüş beyan edilmemiş, ne Kur'an'da ne de sünnette bununla ilgili bir hüküm vâkî olmamıştır. Bu noktada tasvir ile ilgili olarak irad edilmiş tehditlerin¹⁹⁵ fotoğraf için de geçerli olup olmadığı önemli bir soru olarak karşımızdadır.

Buradaki haramlığın, cisimli ve gölgeli heykeller için söz konusu olduğunu düşünenlerin, fotoğrafta hiçbir beis görmediğini söyleyen Kardavî, fotoğrafın resim ve heykellere kıyas edilmesi konusunda birçok ihtilafın da vâkî olduğunu söyler. Kardavî, fotoğrafın resim ve heykellere kıyas edilmemesi gerektiğini düşünür ve kendisiyle aynı görüşleri paylaştığı Şeyh Muhammed Bahî'tin, fotoğrafların mübah oluşu hakkında yazdığı risaledeki görüşlerine yer verir.¹⁹⁶ Buna göre, sakındırılan ve haram kabul edilen daha önce olmayan bir şeyi icad etmek ve bir sûreti Allah Teâlâ'nın yarattığı bir canlıya benzeterek yapmaktır. Yoksa, ışığın ve görüntülerin hapsi demek olan fotoğraf, resim ve heykellerle aynı kategoride değildir. Bu noktada Kardavî, fotoğrafların

¹⁹² Kardavî, *el-İctihâd*, s. 116.

¹⁹³ Kardavî, *el-Akl ve'l-'ilm fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1996, s. 265.

¹⁹⁴ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 126.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 4.

¹⁹⁶ Kardavî, *İslâm'da Helal ve Haram* (trc. Ramazan Nazlı), İstanbul 2005, s. 120.

içeriğinin önemine değinir ve dînen tasvîb edilmeyen konu ve kişi fotoğraflarını elde etmenin, bakmanın, câiz olmadığını düşünür.¹⁹⁷

İnşâî ictihad çeşidine verilebilecek diğer örnekler çoğunlukla bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni meselelerdir. Özellikle tıp sahasında gösterilen büyük gelişme, daha önce mevcut olmayan birçok konuyu Müslümanların da gündemine sokmuş, tartışmaya açmıştır.

Kardavî, İslâm'ın, bilime ve gelişmeye hiçbir zaman karşı olmadığını, bilakis Allah Teâlâ'nın ayetlerde insanı sıklıkla düşünmeye teşvik ettiğini söyler. Bunun yanında bu gelişmeler esnasında insanın tabiatla oynaması, tabiatı mecrâından çıkarması ve bunlar üzerinde değişiklik yapmasının câiz olmadığını ifade eder.

Genetik kopyalama, gen haritasının ortaya çıkarılması, beyin ölümü gerçekleşen bir hastanın İslam hukukuna göre durumu, çocuğu olmayan ailelerin rahim kiralaması gibi birçok husus, günümüzde ortaya çıkan ve çözüm bekleyen sorunlardır. Bunlar için gösterilecek her çaba, inşâî ictihadın konusu olacaktır.

Kardavî öncelikle sayılan bütün bu meselelerin bilimsel olarak ne olduğunu, anlaşılır bir üslupla ortaya koyar. Söz konusu olabilecek tehlikeleri zikreder, bir takım şartlar ve kâideler sayar. Böylelikle hem bilimsel gelişmelerin önüne dinî bir engel koymamaya, hem de her türlü kayıttan uzak, kural tanımaz, tehlikeli bilimsel denemelerin önünü kesmeye çalışır.

Buna göre Kardavî, gen haritasının ortaya konulmasının, insanların geçmişte muzdarip olduğu birçok hastalığın iyileştirilmesi açısından ümit verici bir gelişme olduğunu, fakat özellikle bilim adamlarının, tüm bu gelişmeler esnasında aşırılığa gitmemeleri, ilim ve hikmet sahibi olan kimselerle irtibat halinde olmaları gerektiğini söyler. Batılı bilim adamlarının çalışmalarında dini ve değerleri ihmal eden bir yol takip ettiklerini söyleyen Kardavî, bunun, insanlığın yarını açısından son derece tehlikeli olduğunu ifade eder. Bu çerçevede bir takım kurallara riâyet ettikten sonra, insanlığın yararına hizmet eden hiçbir şey dînen sakıncalı değildir.¹⁹⁸ Örneğin Kardavî, organ ya da kan bağışının,

---

¹⁹⁷ Kardavî, *İslam ve Sanat* (trc. Hamza Tekin), İstanbul 2006, s. 82.

¹⁹⁸ Kardavî, *Fetvalar*, VII, 109.

bunların satılmaması, bağıştta bulunanın ve ailesinin zarar görmemesi gibi şartlarla son derece önemli ve ecre layık bir davranış olduğunu söyler.¹⁹⁹

İnsan kopyalamanın birçok tehlikeleri içinde taşıdığını söyleyen Kardavî, bu uygulamanın hukûken büyük sorunlar oluşturması, aile müessesesinin ortadan kalkması, çeşitliliğin kaybolması gibi tehlikeler taşıdığını ve tüm bu zararlar yanında İslam'ın buna cevaz vermesinin mümkün olmadığını söyler. Fakat hayvan kopyalamanın bir takım şartlara bağlı olarak söz konusu olabileceğini söyler. Zira hayvanlar insanların emrine verilmiştir. Doğal denge bozulmaksızın, hayvanlara eziyet edilmeksizin yapılacak kopyalama faaliyetleri, insanlar için faydalı olabilir. Kardavî'ye göre İslam buna müdahale etmez.²⁰⁰

Bir başka modern konu, beyin ölümü gerçekleşen hastanın şer'an ölü sayılıp sayılmayacağı meselesidir. Kardavî, bu kimsenin ölü sayılacağını ve normal ölüm üzerine bina edilen tüm hükümlerin, bu kimse için de geçerli olacağını söyler. Kardavî, beyni ölen bir kimsenin ölü sayılması gerektiğini çünkü bu kimsenin yaşıyor olmadığını söyler. Kardavî'ye göre bu aletlerin takılı tutulması gereksiz bir masraf olduğu gibi, miras, iddet gibi ölüm hükümlerinin de gecikmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla beyin ölümü gerçekleşmiş kimse yüzünden başkası zarar görmektedir. Halbuki bu, İslam'da men edilmiştir.²⁰¹

İslam Konferansı Örgütü'nün, 11-16 Ekim 1986 tarihinde Ürdün'de gerçekleştirdiği toplantısında bu görüşü kabul ettiğini ve örgütün de bu görüşü benimsediğini söyleyen Kardavî, konusunda uzman doktorların açıklamaları sonrasında böyle bir sonuca vardıklarını söyler.²⁰²

Kardavî'nin özellikle bu tür konularda, konusunda ihtisas sahibi kimselerin görüşlerini son derece önemseydiği ve bu kimselerin yaptığı açıklamaları fetva konusunda bağlayıcı kabul ettiği görülmektedir.

---

¹⁹⁹ Kardavî, *Fetvalar*, IV, 160.

²⁰⁰ Kardavî, *Fetvalar*, VII, 96.

²⁰¹ Kardavî, *Fetvalar*, IV, 262.

²⁰² Kardavî, *Fetvalar*, IV, 261.

2. 9. Taklit

Kardavî, kendisini bir mezhebi taklit konumunda görmez. Ancak, Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in sünnetinde olan bir delilin kendini bağladığını ifade eder. Amelî mezheplerin sadece dört taneyle sınırlı olmadığını söyleyen Kardavî, tarihte bu dört mezhep imamı kadar yetkin olan birçok âlimin olduğunu ifade eder. İmamların masum olmadığının da altını çizen Kardavî, dört mezhep dışında başka bir imamın görüşlerinin tercih edilmesinin de caiz olduğunu söyler.²⁰³ Kardavî imamların bile farklı ortam ve toplumlarda, önce verdikleri hükümlerden vazgeçtiklerini, bu hükümleri gözden geçirip tekrar farklı hüküm verdiklerini söyler. İmamlardan nakledilen aynı konuda verilmiş farklı hükümlerin altında, Kardavî'ye göre bu sır yatmaktadır.²⁰⁴

Belli bir imamı taklit etmenin zorunluluğuyla ilgili hiçbir delilin olmadığını altını çizen Kardavî, Allah Teâlâ'nın sadece kendisine ve peygamberine uyulmasını farz kıldığını ifade eder. *“Onlar, Allah'ı bırakıp bilgin ve rahiplerini rabler edindiler”*²⁰⁵ ayetini burada zikrederek, imamlardan birinin görüşünü mutlak doğru olarak almanın, o imamı masum bir peygamber seviyesine çıkarmak olduğunu söyler.

‘Sadece bir imamın görüşlerinin alınıp başkasının görüşlerini reddetmenin dinen haram olduğunu’ söyleyen İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ve *‘bir mezhebi taklit etmenin haram olduğunu’*²⁰⁶ söyleyen İbn Hazm'ın oldukça iddialı ifadelerine yer veren Kardavî, ilim ehli olmayıp ictihad yapmak durumunda olmayanların ise *“Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun”*²⁰⁷ ayeti mucîbince bir imamı taklit etmesinin caiz olduğunu söyler.

Bir mezhebi taklit etmenin farz ya da sünnet olmadığını söyleyen Kardavî, *‘Bir imamın görüşlerine aykırı davranmak o imamın imamlığı için kusur değildir’* der.²⁰⁸

Ebû Yusuf bir cuma günü hamama gidip Cuma namazı kıldırması, namazdan sonra hamamın kuyusunda ölü bir fare bulunduğu kendisine haber verilmişti. Bunun üzerine Ebû Yusuf'un *“Biz de Medineli kardeşlerimizin görüşüne uyarız. Su kulleteyn ölçeğine varınca pislik barındırmaz”* sözünü nakleden Kardavî, İmam Şafî'nin de Ebû

²⁰³ Kardavî, *Fetvalar*, II, 127.

²⁰⁴ Kardavî, *Fetvalar*, II, 112.

²⁰⁵ et-Tevbe 9/31.

²⁰⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, VI, 883.

²⁰⁷ el-Enbiyâ 21/7.

²⁰⁸ Kardavî, *Fetvalar*, II, 115.

Hanife'nin mezarına yakın bir yerde namaz kılarken, ona hürmeten 'Kunut' okumadığını ve "Iraklıların mezhebine girdik" dediğini aktarır.²⁰⁹

Mezhep tartışmaları sadece amelî mezheplerle sınırlı kalmayıp itikadî mezhepler konusunda da vâkî olmuştur. Kendisine bidat mezheplerle ilgili görüşlerinin sorulduğu bir soruya Kardavî, tarihte ehl-i sünnetin, mesela Mûtezileyi bidat ehli olarak gördüğünü ancak ilmî eserlerinden istifade etmeyi de ihmal etmediğini hatırlatarak cevap verir. Her bidat ehlinin aynı derecede olmadığını söylerken ehl-i sünnetin bidat ehli olarak nitelendirdiği kimi mezhep görüşlerinden fazlasıyla istifâde ettiğini de söyler. Mesela mûtezilî büyük âlim Allâme Zemahşerî'nin yazmış olduğu *Keşşâf*²¹⁰ adlı eserden hiçbir ehl-i sünnet âlimin beri olamayacağını ve ehl-i sünnet âlimlerinin de bu mezheplerin görüşlerinden istifâde etmeyi yasaklamadığını ifade eder. Hatta İbn Hâcer el-Askalânî'nin bu esere tahrîc yazdığını hatırlatır²¹¹

Kardavî, teferruatta ihtilâfin ayrılık gerektirmeyeceğini söyler. Bir konuda ihtilaf edilmesi ise ortaya konan görüşlerin her birinin kat'î değil zannî hüküm ifade ettiğini göstermektedir. Bu noktada her bir görüş hatalı dahi olsa kıymeti hâizdir. İhtilâf ettiğimiz konularda birbirimizi mâzur görmemiz gerektiğine inanan Kardavî, burada maksadın İslam düşmanlarına karşı dayanışma olduğunu söyler.²¹²

Mezhebî taassubun günümüzde de birçok sıkıntıya neden olacağına inanan Kardavî, "İslam'a yeni giren bir müslümana mezhepler konusunu nasıl anlatabiliriz, hangi mezhebi anlatmamız gerekir, tek bir mezhebi anlatmamız İslam'ın kuşatıcılığını o kimseden mahrum etmek olmaz mı?" diye sorar.²¹³ Çok geniş bir muhatap kitlesine sahip olan Kardavî'nin mezhebî taassubunun olmamasında başka bir takım nedenler yanında, muhatap olduğu kitlelerin çeşitliğinin de son derece etkili olduğu söylenebilir.

²⁰⁹ Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-bâliğa* (trc. Mehmet Erdoğan), İstanbul 2001, I, 575.

²¹⁰ Zemâhşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vil* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), Riyad 1998.

²¹¹ Bk. İbn Hâcer el-Askalânî, *el-Kâfi 'ş-şâf fî tahrîci ehâdisi'l-Keşşâf*, Beyrut 1997.

²¹² Kardavî, *Fetvalar*, III, 206.

²¹³ Kardavî, *Fî fikhi'l-ekalliyâti'l-müslime hayatü'l-müslimîn vasata'l-mücteme'âti'l-uhrâ*, Mısır 2001, s. 57.

BÖLÜM 3: YUSUF el-KARDAVÎ'NİN DELİLLERİ KULLANMA KEYFİYETİ

3. 1. Kardavî'nin Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamada Dikkat Ettiği Hususlar

Kur'an-ı Kerîm İslam Hukukunun ilk ve en önemli kaynağıdır. Kardavî'ye göre diğer semâvî kitaplardan “i'câz”²¹⁴, “hulûd ve hıfz” bakımından ayrılan bu kitap, tüm zamanları ve mekanları, ferdi ve cemiyeti, aklı ve kalbi, madde ve manayı, dünya ve ahireti kapsayan bir şümûle sahiptir.²¹⁵

Müctehidin de hüküm verirken başvurması gereken ilk kaynak, Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu kitabı anlayabilmek için Kur'ân ilimlerinin ilki ve en önemlisi olan tefsire eğilmek gerekmektedir. Tefsir ilmiyle uğraşanların öncelikle tefsirin özüne eğilmeleri gerektiğini söyleyen Kardavî, onların fikhî tartışmalar, dil-nahiv, belâğat inceliklerine dalıp aslı kaçırımlarının yanlış olduğunu söyler. Yine İslâmî ilimlere sızan isrâiliyyâtın, kültürel mîrasımızın sâfiyetini bozan bir unsur olması sebebiyle, temizlenmesi gerektiğini ifade eder. Tefsir konusunda da mevzû rivayet konusunu son derece önemseyen Kardavî, özellikle, aynı zamanda bir hadîs hafızı olan İbn Kesîr'in tefsirini tavsiye eder.²¹⁶

Kur'an-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken ilimler daha önce ictihad ehliyeti konusunda geçmişti. Burada ise Kur'an ilimleri içerisinde önemli olan ve Kardavî'nin ayetlerin anlaşılmasında göz önünde bulundurduğu ve hüküm verirken dikkate aldığı ‘*ayetlerin lafzî tahlîli*’, ‘*nesih*’ ve ‘*esbâb-ı nüzûl*’ konusuna değineceğiz.

3. 1. 1. Ayetlerin Lafzî Tahlîli

Yusuf el-Kardavî, ayetleri ele alırken ve onlardan hüküm çıkarırken genel olarak anlaşılın ilk anlamı esas alırken kimi zaman da bu ayetlerin lafzî tahlîlini yapar. Delaleti kat'î olan ayetlerde bu yola başvurmaya gerek görmeyen Kardavî, delaleti hakkında ihtilaf edilmiş olan ayetlerle ilgili mevcut yorumları alır mezhep kaydı gözetmeksizin bunlardan birini tercîh eder.

²¹⁴ Kardavî, *Kültür yapımız*, s. 18.

²¹⁵ Kardavî, *Medhâl*, s. 41.

²¹⁶ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 93.

Çarpıcı bir örnek olması hasebiyle, süt bankalarıyla ilgili delilleri nasıl kullandığı ve ayetteki lafızları nasıl yorumladığı üzerinde duracağız.

Özellikle Avrupa ve Amerika’da yaşayan Müslüman azınlıklar için problem olan süt bankaları, çözüm bekleyen bir sorun olarak, tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Süt bankaları, birçok anneden toplanan sütün, uygun koşullarda saklanarak ihtiyacı olan bebeklere verilmesi görevini üstlenen modern bir müessesedir. Özellikle çalışma hayatına atılan kadınlar için oluşturulan bu müesseselerden Müslüman anneler yararlanabilir mi? Aynı sütü içen birçok çocuk aslında süt kardeşi mi olur? Süt kardeşliği kurumuna son derece önem veren İslam dinine göre, az ya da çok olsun, aynı süttten içen bebekler süt kardeşi olurlar mı yoksa söz konusu süt bankalarından Müslümanların istifade etmesi mümkün müdür?

Bilindiği gibi Yüce Allah Kur'an-ı Kerim’de “*Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız ... size haram kılındı.*” buyurmuştur.²¹⁷ Bu ayette bildirilen süt kardeşliği müessesesi, tüm âlimler tarafından ittifakla kabul edilen bir konu olmakla beraber bu konunun ayrıntılarına inildiğinde birçok âlimin ihtilaf ettiği görülmektedir. Bu ihtilaflar, emmenin şekli, miktarı, emme süresi gibi konularda söz konusu olmuştur. Hz. Peygamber’in “**Nesep yoluyla haram olanlar süt emme yoluyla da haram olur**”²¹⁸ hadisini zikreden Kardavî, hadisi sened yönüyle tahlil ettikten sonra sahih bir hadîs olduğu sonucuna varır. Bu hadise göre, süt emmeyle birlikte ayette bildirilen tüm sınıflarla mahremiyet oluşacaktır.

Kardavî, süt emme konusunda âlimlerin, ‘*sınırları dar tutanlar*’ ve ‘*sınırları geniş tutanlar*’ olarak iki guruba ayrıldığını ve kendisinin ikinci gurup içerisinde olduğunu söyler. Yukarıda İbnü’l-Kayyim’in sahih olarak zikrettiği rivayetin aksine rivayetlerin olduğunu söyleyen Kardavî, birçok konuda görüşlerine katıldığı İbnü’l-Kayyim’in “*bu konuyla ilgili icmâ olduğu*” görüşüne²¹⁹ katılmaz. Zira bu konuda âlimler arasında açık ihtilafların olduğunu ve ihtilâfin olması halinde icmâdan bahsedilemeyeceğini söyler.

²¹⁷ en-Nisâ 4/23.

²¹⁸ Buhârî, “Şehadât”, 149.

²¹⁹ İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-me’âd fî hedyi hayri’l-’ibâd*, Beyrut, ts. IV, 169.

Kimi âlimler bebeğin iyice doyuncaya dek süt emmesi kaydını koymuş, kimileri bir yudum dahi olsa süt kardeşliğinin vâkî olacağını söylemiş, kimileri de bir takım sayılar zikretmişlerdir.

Kardavî, zikredilen görüşler içerisinde İmam Şafî'nin 'beş defa emmek' kaydını tercih eder ve az emmenin haramlık oluşturmayacağını ifade eder. Süt bankalarında birbirine karışan binlerce süt içerisinde tek bir anneye ait olan sütün toplam süte oranının çok cüz'î olacağı açıktır. İşte Kardavî, fetvasının ilk ayağını bu gerçeğe dayandırmaktadır.

Emmenin şekli ise, bir başka boyutu oluşturur ki, başlığımız da zaten bu konuyla ilişkilidir. Bilindiği gibi süt bankalarından alınan süt, biberon gibi araçlarla çocuklara içirilmektedir ve herhangi bir annenin bir bebekle direk temas kurması söz konusu değildir. Kardavî, ayette geçen "*radaa*" kelimesinin zaten bir araçla değil, direk anneden emmeyi ifade ettiğini söyler. İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen bu görüşün, aynı zamanda İbn Hazm'ın da görüşü²²⁰ olduğunu söyler. İşte, fetvanın dayandığı ikinci ayak da budur.²²¹

Fetvanın dayandığı üçüncü ve belki de en önemli ayak ise modern yaşam şeklinin, Müslümanları, böyle bir çözüme mecbur kılmasıdır. Yaşanan hayatı hiçbir zaman ihmal etmeyen, kolay ve uygulanabilir bir çözüm bulmayı kendisine görev edinmiş olan Kardavî, maslahat ve kolaylık prensibinden hareketle böyle bir çözüm yoluna gitmiş gözükmektedir. Kardavî'nin bu tür fetvalarında özellikle, Avrupa Birliği ülkelerinde bulunan müslüman azınlıkların dinî sorunlarına cevap vermek için kurulmuş ECFR üyeliği etkin olmaktadır. Doğu toplumlarında bu tür sorunlar pek olmazken, batıda bu ve buna benzer sorunlar hep olmakta ve çözüm beklemektedir. Bu kurumda başkanlığı devam eden Kardavî, İslam hukukunun günümüz sorunlarına cevap verebilecek tüm imkânlarını kullanıyor gözükmektedir.

---

²²⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 7.

²²¹ Kardavî, *Fetvalar*, IV, 191.

3. 1. 2. Nesih

Nesih, Kur‘ân tefsiriyle yakından alakalı bir disiplin olarak kabul edilmiştir. Bu ilim, İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren tartışılan bir konu olmuş ve bu özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir.²²²

Nesih sözlükte, “*Ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak*” anlamlarına gelmektedir.²²³ Terim olarak ise, “*Şer‘î bir hükmü bir başka şer‘î delille kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nass ile değiştirmektir.*”²²⁴

Âlimler, önce gelen emrin yükümlülük konusunda murad edilmediğini ifade eden neshle ilgili olarak, hangi ayetlerin mensuh olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Mesela Suyûtî bu sayıyı yirmiye çıkarırken,²²⁵ Dihlevî mensûh ayetlerin sadece beş tane olduğunu söylemiş²²⁶ diğer bazı âlimler ise sadece ‘*seyf ayeti*’nin²²⁷ yüzden fazla ayeti neshettiğini iddia etmişlerdir.

Bu yaklaşımlara göre bir ayetin mensuh olması bu ayetin hükme delalet edemeyeceği anlamına gelmektedir. Neshe yüklenen bu anlamın müteahhir ulemaya ait olduğunu düşünen Kardavî, nesih konusunda zamanla bir anlam kayması olduğunu ifade eder. Ona göre müteahhir ulema neshe yukarıda ifade edildiği gibi anlam yüklerken, mütekaddim ulemada nesih çok daha farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Kardavî’ye göre mütekaddim ulemâ nesh tabirini müteahhir usulcülerin kullanımından çok daha genel bir anlamda kullanmaktadır.²²⁸ Bunlar, şer‘î bir hükmün daha sonra gelen başka bir şer‘î hükümle ortadan kaldırılmasına nesh dedikleri gibi âmmın tahsîsi, müphem ve mücmelin beyanı için de bu tabiri kullanmışlardır. Yine, mutlakın takyîdi için de bu tabir kullanılmaktadır. Çünkü mutlak, kendisini kayıtlayan mukayyid karşısında zahiri terk edilmiş bir nass olmaktadır ve onun bu mutlak ifadesi ile amel edilmemektedir. Bu haliyle mutlak sanki kendini kayıtlayan mukayyid karşısında mensuh gibi hiçbir anlam

²²² Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 160.

²²³ İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur‘ân*, Mısır 1970, s. 742; Ebu’l-Kasım Muhammed Zemahşerî, *Esâsü'l Belâĝa*, Beyrut 1984, s. 454.

²²⁴ Cürçânî, Muhammed b. Ali, *et-Ta’rifât*, Beyrut 1983, s. 163; Zürkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur‘ân*, Kahire 1943, II, 176 vd.

²²⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur‘ân*, Kahire 1985, II, 44-56.

²²⁶ Dihlevî, *Huccetullahi'l-bâliĝa*, I, 453.

²²⁷ et-Tevbe 9/5, 36.

²²⁸ Kardavî, *Teysîru'l-fikh*, s. 52.

ifade etmemekte ve sonuçta nasih ve mensuh gibi olmaktadır. Âmmın zahiri, hükmün lafzın kapsamı altına giren bütün cüzlerine teşmil edilmesini gerektirmektedir. Hâssa gelince âmmın zahir hükmü itibardan düşmektedir ve bu haliyle âmm da hâss da nasih ve mensuha benzemektedir. Müphem ve onu açıklayan mübeyyin arasında da bu tür bir ilişki söz konusudur ve nesh sözcüğü tüm bu manalar için kullanılmıştır.

Kardavî, Şatıbî'den hareketle²²⁹, öncekilerin neshe verdiği mananın sonraki usulcülerden farklı olduğunu, İbn Abbas'tan örnekler vererek açıklar. İbn Abbas Şuarâ sûresinde gelen “Şairlere ancak azgın olanlar uyar, (çünkü onlar) yapmadıklarını söyler”²³⁰ ayetinin “Ancak iman edip yararlı iş yapanlar ve Allah'ı çok ananlar bunun dışındadır.”²³¹ ayetiyle nesh olduğunu ifade eder. Birçok ayetin İbn Abbas'tan bu şekilde nakledildiğini ifade eden Şatıbî, O'nun nesh diye tabir ettiği şeylerin arasında istisnâ harfinin bile olduğunu söyler. Ayette geçen istisnâ durumuyla ilgili İbn Abbas'ın ‘mensûh’ tabirini kullandığını, oysaki ifadenin mecâz olup hakikat manâda olmadığını ifade eder. Çünkü müstesnâ ile müstesnâ minh birbirine bağlıdır ve istisnâ edatı, birinci kısma girenlerden istisnâ edilen fertlerin dışında kalanların amaçlandığını gösterir. “Halbuki nâsîh mensûhtan ayrı ve onun hükmünü kaldıran müstakil bir delildir” der.²³²

3. 1. 3. Esbâb-ı Nüzûl

Esbâb-ı nüzûl, kısaca ayetlerin iniş sebepleri olarak adlandırılabilir. Terim olarak ise “Hz. Peygamber'in risâlet döneminde vukû bulan ve Kur'an-ı Kerîm'in bir veya birkaç ayetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Resûlullah'a sorulan soru” demektir.²³³

Kur'an ilimleri içinde incelenen esbâb-ı nüzûlün, Kur'ân'ı anlama noktasında son derece önemli olduğu açıktır.²³⁴ Kardavî de, usulcülerin sebebin hususîliğini değil lafzın umumîliğini önceleyen yaklaşımlarına rağmen, nüzul sebeplerinin Kur'ânî nasların

²²⁹ Şatıbî, Ebû İshak, *el-Muvâfakât* (trc. Mehmet Erdoğan) İstanbul 1999, III, 102.

²³⁰ eş-Şuarâ 26/224.

²³¹ eş-Şuarâ 26/227.

²³² Şatıbî, *el-Muvâfakât*, III, 110.

²³³ Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı nüzûl”, *DİA*, XI, 360.

²³⁴ Salih, Subhi, *Kur'an İlimleri* (trc. M. Said Şimşek), Konya ts. s. 103.

maksatlarına ışık tutacağını, tarihî seyir içinde ayetlerin iniş sürecini bilmeksizin yapılacak yorumların hataya neden olabileceğini söyler.²³⁵

Bu ilim içerisinde öncelikle, meânî ve beyân ilimlerini bilmek gerekmektedir. Bizzat hitap yönünden hitâbın halini, hitap edenin ya da muhatabın halini yahut bunların hepsini bilmek gibi hususlar bu ilimler içinde sayılabilir. Yine soru lafızları lafzen aynı olmasına rağmen bazen soru, bazen takrîr, bazen de tevbîh anlamında kullanılabilir. Emir de emretme anlamı dışında bazen ibâha, bazen de tehdîd anlamında kullanılabilir.

Tüm bunların anlaşılması, bağlamın, yani hâlin bilinmesine bağlıdır. Her bağlam nakledilemediği gibi, her karîne de, nakledilen sözle birlikte olamamaktadır. Halbuki maksadın bilinmesi için bu karînelere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte nüzul sebeplerinin bilinmesi, bu müşkili ortadan kaldırmaktadır. Nüzul sebeplerinin tespit edilmemesi halinde şüphe ve çıkmazlar söz konusu olacaktır, zâhir olan nasslar, mücmel hale gelecektir. Bu ise, ümmetin ihtilafına ve bölünmesine neden olacaktır. Bu sebeple nüzul sebeplerinin tespit edilmesi son derece önemlidir.²³⁶

Kardavî bunların yanı sıra bir noktayı önemle vurgular. O da, nüzul sebeplerinin çoğunun sıhhatinin belirlenememiş olduğudur. Bu ise yukarıda ifade edilen ‘*hâlin bilinmesi*’nin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.²³⁷

3. 2. Kardavî’nin Sünneti Anlamada Dikkat Ettiği Hususlar

Sünnet, en kısa tanımıyla Hz. Peygamber’in söz fiil ve takrirleri olup Kur'an-ı Kerîm’in âmmını tahsîs eden, mutlakını takyîd eden, mücmelini beyân eden İslam hukukunun kaynaklarının ikincisidir.²³⁸ Kur'an-ı Kerîm, namaz, oruç, zekat gibi emirlerden bahseder fakat bunları ayrıntılarıyla ele almaz, bu görevi sünnete tevdi eder. Sünnet, bu gibi ibadetlerin ve Kur'an-ı Kerîm’de ayrıntıları zikredilmeyen hemen her muamelenin ayrıntılarından bahseder, teferruatını insanlara açıklar.²³⁹ Bu anlamda sahih sünnet Kur'an-ı Kerîm ile çelişmez. Kardavî’ye göre Kur'an-ı Kerîm, açık bir vahiy mahsulü olması, lafzı ve manası ile Allah Teâlâ’ya ait olması, tevâtür ile naklolanması, lafzıyla

²³⁵ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 3.

²³⁶ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 21.

²³⁷ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 20.

²³⁸ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 64.

²³⁹ Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn, *Sünnetin Dindeki Yeri* (trc. Emin Aşıkutlu), İstanbul 2003, s.48.

ibadet olunması yönleriyle sünnetten ayrılır.²⁴⁰ Bu yönüyle Kur'an-ı Kerîm sünnete göre tartışma götürmez kesin bir asıldır. Sünnet ise gücünü Kur'an-ı Kerîm'den almaktadır.²⁴¹

Kardavî, sünnetin ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili müstakil eserler yazmış²⁴² bu eserlerde sünneti, teşrîî boyuttan toplumsal boyuta kadar geniş bir yelpazede ele almıştır. Hadis ilimleri açısından teknik tanım ve ayrıntılara da yine bu eserlerde yer vermiştir. Biz burada bu teferruata girmeyip Yusuf el-Kardavî'nin çağdaş meselelerde sünneti nasıl algıladığı, sünnetin elimizdeki yazılı şekli olan hadisleri alırken nelere dikkat ettiği ve bu hadislerden hareketle nasıl hüküm verdiği üzerinde duracağız.

3. 2. 1. Hadislerin Değerlendirilmesi

Kardavî, fıkıhla ilgilenen âlimlerin hadisle ilgilenmesinin son derece önemli olduğunu düşünür. Hüküm verilirken sahîh olmayan hadislerle başvurmanın yanlış olduğunu ifade eder.²⁴³ Görüşlerinde de kullandığı hadislerin sened ve metinlerini tedkik etmeye çalışır, sahîh sahihleri kullanmaya dikkat eder. Hadislerde dikkat edilecek hususları *sübût* ve *delâlet* olmak üzere iki açıdan değerlendirir.

3. 2. 1. 1. Sübût Açısından Hadislerin Değerlendirilmesi

Kardavî, ahkâm konusunda zayıf hadisle amel edilmeyeceği üzerinde icmâ olduğu gerekçesiyle öncelikle bir hadisin sahîh olup olmadığının ortaya konması gerektiğine inanır. Bazı hükümler Kardavî'ye göre subûtu kat'î olmayan zayıf hadisler üzerine bina edilmiştir ve bu tür hükümler tekrar gözden geçirilmelidir. Eğer bu hadîs-i şerîf sahîh ise alınır ve hadis üzerine hüküm bina edilir sahîh değilse bu hadis üzerine hüküm bina edilmez.

Buna örnek olarak, **“Kocası kaybolan kadının, kocasının kesin ölüm haberi veya onu boşadığına dair açıklaması kendisine ulaşınca kadar evlenememesi”**²⁴⁴ hadisini getirir. Hadisin farklı tariklerinden bahseden Kardavî, bu hadisin isnadının

²⁴⁰ Kardavî, *Medhâl*, s.48-51.

²⁴¹ Kardavî, *Teyşîru'l-fikh*, s. 58.

²⁴² *Keyfe neteâmelu ma'a's-sünnet'in-nebeviyye*, Mansûre 1992; *el-Medhâl li-dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye*, Kahire 1992; *es-Sünne: Masdaran li'l-ma'rife ve'l hadâra*, Kahire 1997.

²⁴³ Kardavî, *Keyfe neteâmelü ma'a's- -nebeviyye*, Mansûre 1992, s. 55.

²⁴⁴ Buharî, “Talâk”, 22.

zayıf olduğunu söyler ve kendisi dışında, İbn Hâcer el-Askalânî'den nakille, Ebû Hâtim, Beyhakî ve daha başkalarının da bu hadise zayıf dediklerini söyler. Kocasını kaybolan kadını bir ömür boyunca, kocasının yaşlıları ölünceye kadar, yetmiş veya doksan yaşına girinceye kadar bekletmenin kadının ömrünü ziyan etmek ve zarara mahkum etmek olduğunu ifade eder. Ağır sonuçlara mâlolan böyle bir hükmü, isnadı zayıf bir hadise dayandırmanın, bir delile dayanmak olmadığının altını çizer.²⁴⁵

Yine İmam Malik ve İbn Mâce'nin Hz. Peygamber'in '*urbûn*'²⁴⁶ı yasakladığına dair rivayetleri de Kardavî'nin verdiği örneklerdendir. Kardavî, İmam Nevevî'nin *el-Mecmû*'undan hareketle, bu hadislerin tüm tarikleriyle zayıf olduğunu söyler. Mezhepler arasında İmam Ahmed'in kapora almayı caiz gördüğünü söyleyen Kardavî, senedi zayıf bir hadise göre hüküm bina etmek yerine günümüz insanını zorda bırakmayacak ve çağa daha uygun bir görüşü almanın şu durumda daha isabetli görüldüğünü ifade eder.²⁴⁷

Hz. Peygamber'e isnâd edilen ve onun şartlı alışverişi yasak ettiğine dair hadis ise bir başka örnek olarak verilebilir. Bu hadisin muteber hadis kitaplarının hiçbirinde olmadığını söyleyen Kardavî, hiçbir hadis imamının da bu hadis için sahih ya da hasen demediklerini hatta İmam Nevevî ve İbn Hâcer el-Askalânî gibi âlimlerin bu hadisi '*garîb*' bulduklarını söyler. İnsanların eskiden beri alışverişte bir takım şartlar ileri sürdüğünü, âlimlerin bunları geçersiz saymadığını söyleyen Kardavî, Hanefî mezhebine mensup sonraki âlimlerin de bu hadisi örf ile tahsis etmek zorunda kaldığını ifade eder.²⁴⁸ Dolayısıyla Kardavî'ye göre senedi zayıf bu hadis üzerine hüküm bina etmek teknik anlamda bir sorun oluştururken sosyal anlamda da insanları birçok muamelede sıkıntı içinde bırakmaktadır. Bu ise yasaklanmıştır.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere Kardavî, hadislerin subûtunun tespit edilmesini oldukça önemsemektedir. Günümüzde insanları zora sokan, umûmî kaidelere uymayan kimi hadislere dayalı hükümleri te'vil etmeye gerek görmeden daha en başta sened tenkidiyle reddetme yoluna gitmektedir. Bununla beraber Kardavî, bazı eserlerinde

²⁴⁵ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 145.

²⁴⁶ Urbûn; yani kapora, bir malı satın alırken, satış konusunun ciddiyetinin ispatlanması amacıyla satın alan kişinin, satan kişiye yapmış olduğu ufak miktarda bir ön ödemedir.

²⁴⁷ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 146.

²⁴⁸ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 148.

zayıf senetli bir takım hadisleri de kullanmıştır. Fakat bu hadisleri, üzerlerine hüküm bina etmek üzere değil, sağlam olan delilleri desteklemek adına kullanır.²⁴⁹

3. 2. 1. 2. Delâlet Açısından Hadislerin Değerlendirilmesi

Hadîs ilmi ve Hadis âlimleri, hemen hemen bütün mesailerini hadîs-i şerîf ve sünnetin sıhhat ve sübût problemlerine teksîf ederlerken an az bunun kadar önemli olan delâlet problemlerine yeterince eğilmemişlerdir.²⁵⁰ Halbuki hadîs ilminin başlıca iki dalından birisi ‘ilmü rivâyeti’-l-hadîs’ iken diğeri, ‘ilmü dirâyeti’-l-hadîs’tir. Dolayısıyla hadislerin neye delâlet ettiğinin idrak edilmesi, bugün verilecek hükümlerin birçoğunu yakından etkileyecektir.

Kardavî, hadislerin anlaşılması noktasında gerek hadislerin lafzî olarak değerlendirilmesi, gerekse Hz. Peygamber’in fiillerinin tasnîf edilmesi hususlarını son derece önemsemiş, rivayetleri tasnif edip, hükümleri bu tasnîf üzerine bina etmek gerektiğini söylemiştir.

3. 2. 1. 2. 1. İlette Bağlı Olarak Vârid Olan Hadislerin Tespit Edilmesi

Hadisin sübûtu dışında hadislerin nasıl anlaşılacağı yani delaletiyle ilgili olarak da önemli tespitlerde bulunan Kardavî, bu konuyla ilgili dikkat edilecek hususları açıklamaya çalışır. Ona göre öncelikle hadislerin illete bağlı olanları ile illete bağlı olmayanlarının ayırt edilmesi gerekmektedir. Zira illete bağlı hadislere göre verilen hükümler, illetlerin kalkması ile değişebilecektir. İlette bağlı olmayan hadisler ise böyle değildir.

Kardavî, “**Kadın yanında mahremi bulunmaksızın yolculuk yapamaz**”²⁵¹ hadisini bu konuya örnek verir. Kardavî’ye göre bu yasağın ardındaki illet, kadının eski ulaşım vasıtaları ile ıssız bölgelerde mahremsiz yolculuk yapmasının yaratacağı korku ve

²⁴⁹ Nasiruddîn Elbânî’nin *Gayetü’l merâm fî tahrîci ehâdisi’l-‘Halâl ve’l-Harâm* (Beirut, 1983) adlı eseri, Kardavî’nin *el-Halâl ve’l-Harâm fi’l-İslâm* adlı eserindeki hadislerin sıhhatini tespit etmek üzere yazılmış bir tahrîc eseridir. Bu eserde Elbânî, Kardavî’nin mezkûr eserde sahih olmayan hadisleri kullandığını söyleyerek onu ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Kardavî ise bir fıkıhçı olarak hadislerin sıhhatini bir hadisçi kadar iyi yapmamasının normal olduğunu, her konuda mahir olmanın zaten mümkün olmadığını, bir fıkıhçı olarak daha önceki hadis âlimlerinin yaptığı tahlilleri taklit ettiğini ve bunun da normal olduğunu söyleyerek kendisini savunmuştur. Bk. Kardavî, *Fetâvâ mu’âsıra*, III, 175.

²⁵⁰ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 315.

²⁵¹ Dârimî, “İsti’zân”, 46.

endişedir. Böyle bir yolculuk esnasında kadının başına bir sıkıntı gelmese bile adının kötüye çıkması tehlikesi vardı. Halbuki günümüzde böyle bir endişe kalmamıştır. Hükmün dayandığı illet ortadan kalktığına göre demek ki kadının bugün tek başına böyle bir yolculuk yapmasında herhangi bir sakınca kalmamıştır.

Bunun sünnete muhalefet olmadığını ifade eden Kardavî, “**Çok yakında kadın, yanında kocası olmadan devesiyle Hîre’den gelip Ka’be’yi tavaf edecektir**”²⁵² hadisinin kendisini desteklediğini söyler. Yine kimi imamların, yanında mahrem yahut kocası olmayan kadının emîn olunabilecek bir kadın cemaatle birlikte yahut güvenilir bir yolcu gurubu içinde hacca gitmesine cevaz verdiklerini aktarır. Bu da Kardavî’yi destekleyen diğer bir delildir. Hz. Ömer zamanında mü’minlerin annelerinden bazılarının, yanlarında mahrem olmaksızın hacca gitmeleri de²⁵³, ona göre bu konuda emsal teşkil etmektedir.

Yusuf el-Kardavî, sahabenin de kimi zaman hadislere bu açıdan baktıklarını söyler. Hz. Peygamber yitik develerle ilgili olarak, onların salıverilmelerini emretmiş, Hz. Osman döneminde, ortalıkta dolaşan bu develerin rahatsızlık vermeye başlaması üzerine bu develer toplatılıp ilan edilmişti. Sahibi yine bulunmayanlar satılmış ve sahipleri çıktığı zaman paraları iade edilmişti. Hz. Ali döneminde ise bu fikir kabul edilmekle beraber bunların satılıp paralarının verilmesi uygulaması kaldırılmış, develer toplatılıp devlet tarafından bakılmaya başlanmıştı. Sahipleri çıkınca da iade edilmişti. Bu uygulamalar Kardavî’ye göre sahabenin de Hz. Peygamber’in kimi uygulamalarını illet çerçevesinde ele almış olduklarını göstermektedir.²⁵⁴

3. 2. 1. 2. 2. Zamanın Örf ve Âdetine Bağlı Olarak Vârid Olan Hadislerin Tespit Edilmesi

Yusuf el-Kardavî, prensip olarak örf ve adetin değişmesiyle ahkâmın değişeceğini kabul etmektedir. Bu kabul hadisleri anlamada da onun için bir hareket noktası oluşturmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber döneminde örfe bağlı olarak verilen bir takım hükümler, örfün değişmesiyle birlikte değişebilir ve hadisler bu çerçevede algılanabilir.

²⁵² Buhârî, “Menâkıb”, 25.

²⁵³ Buhârî, “Hacc”, 64.

²⁵⁴ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 178.

“Altın ile altın, gümüş ile gümüş, tartısı tartısına buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz ölçęi ölçęine peşin olarak değiştirilir.”²⁵⁵ Hadiste geçen mallarda, ölçüye mi yoksa tartıya mı îtibar edileceği konusunda Ebû Yusuf gibi düşünen Kardavî, bunu, örfün belirleyeceğini söyler. Ebû Hanîfe’ye göre ise ölçek ve tartı ortadan kalksa da hadiste belirlendiği gibi bu mallar sadece ölçek ve tartı ile belirlenebilir. Şu durumda malların hep ölçek ve tartı ile ölçülmesi insanlar için bir zorlaştırmadır. Böyle bir hükümde ısrar etmek sıkıntıya yol açar, insanlara meşakkat verir. O halde ölçü, örfе göre belirlenmelidir.

Bir başka örnek zekat nisabıyla ilgilidir. Kardavî, Hz. Peygamber döneminde birbirine muadil değerler olan 40 koyun, 595 gr. gümüş ve 85 gr. altın nisabının o günün koşullarında vârid olan bir hüküm olduğunu, bugün bunların birbirlerine denk olmadığını, dolayısıyla bugünün değerleri üzerinden asgari bir nisap belirlemek gerektiğini söyler.²⁵⁶ Bu, zamanın değişmesiyle birlikte hadislerin zahirine takılmak yerine bu hadislerde ne söylendiğinin genel kurallara ve İslam’ın ruhuna uygun bir çerçevede tekrar yorumlanması gerektiğini iddia anlamına gelmektedir.

3. 2. 1. 2. 3. Umûm ve Husus Bildiren Hadislerin Tespit Edilmesi

Yusuf el-Kardavî, hadislerin zahirlerine bakıldığında bunlardan bir kısmının, mesela umûm gibi göründüğünü halbuki dikkatle bakıldığında bunların böyle olmadığının anlaşılacağını söyler. Örneğin Hz. Peygamber’in “**Bevledilirken doğuya veya batıya dönülmesini emretmesi**”²⁵⁷ hitabı herkese değil sadece Medîne ile aynı coğrafi boylamda yer alan bölgelerde bulunan kimselerdir. Bu emir buralarda oturan kimselerin def’i hâcet esnasında Ka’be’ye doğru dönmemelerini sağlamaya yönelik olup umûmî bir hüküm vermeyi amaçlamamaktadır. Diğer bir örnek ise Hz. Peygamber’in, “**Humma cehennem ateşindedir. Siz humma ateşini suyla serinletin**” hadisidir.²⁵⁸ Bu konuda İbn Kayyîm el-Cevziyye’nin *Zâdü’l-me’âd*’daki yorumlarını²⁵⁹ alan Kardavî, bu hadisin de o zaman o bölgedeki insanların yakalandıkları hummâ ile alakalı olduğunu, bu tür hummânın güneş çarpmasından

²⁵⁵ Buhârî “Büyü”, 54.

²⁵⁶ Kardavî, *Fıkhu’z-zekât*, I, 149.

²⁵⁷ Tirmizî, “Tahâre”, 7.

²⁵⁸ Tirmizî, “Tıb”, 33.

²⁵⁹ İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-me’âd fî hedyi hayri’l-’ibâd* (nşr. Şuayb Arnaut-Abdülkadir Arnaut), Beyrut 1981, III, 71.

mütevellid günlük ateş yükselmeleri olduğunu, bu nevî hummâya ise suyun fayda verdiğini söylemiştir.²⁶⁰ Bu noktada günümüzde bilinen hummâ hastalığına suyun iyi gelmediği bilgisini de hatırlatan Kardavî, hadisi umûmî bir hüküm olarak değil husûsî olarak anlaşılmasıyla, bugünün tıbbî gerçekleri ve hadîs-i şerîf arasındaki teârüzün de çözüleceğini söyler.²⁶¹

Bunun dışında Kardavî'ye göre belli olaylar için vârid olan hadislerin de tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu tür hadisler belli olaylara münhasıran varid olmuştur ve bu tür hadisler hakkında söz konusu olan hükümler umûmî ve dâimî bir teşrîye kaynak teşkil edemez. Fiyatların yükselmesiyle ashabın gelip Hz. Peygamber'e **“Ya Rasulullah, bize narh koy”** demeleri üzerine Hz. Peygamber; **“Fiyatları ayarlayan, piyasayı daraltan ve bolaltan ancak Allah Teâlâdır. Ben boynumda hiç kimsenin hakkı bulunmaksızın Allah Teâlâ'ya kavuşmak istiyorum”**²⁶² buyurmuştur. Bu Kardavî'ye göre her halükârda narh koymanın yasak olduğunu anlatmaz. Hadise yakından bakıldığında o dönemde toplum, arzın azalıp talebin artmasıyla oluşan normal bir fiyat artışı ile karşı karşıya kalmıştı ve bu durum Hz. Peygamber'in çok güzel ifade ettiği gibi Allah Teâlâ'nın eliyle olan normal bir durumdu. Bu duruma müdahale etmeye gerek yoktu. Ancak günümüze gelindiğinde toplum ve iktisâdî dengeler altüst olmuş, fiyatlar normal seyrinden çıkmış insanlar çok büyük sıkıntılara maruz kalmışlardır. Bu hadisten *'narh'*ın mutlak haramlığı hükmüne varmak için bir sebep yoktur. Zira o dönemde mevcut şartlarda Hz. Peygamber'in narh ile meydana geleceğinden korktuğu haksızlık bugün için sözkonusu değildir ve hatta belki de müdahale etmemek haksız bir duruma sebebiyet verecektir.²⁶³

3. 2. 1. 2 .4. Emir ve Nehiy Bildiren Hadislerin Tespit Edilmesi

Hadislerde geçen emir ve nehiy sîgalarının hangi anlamda kullanıldığının tespit edilmesi verilecek hükmü de belirleyecektir. **“Bıyıkları kısaltın, sakalları salıverin”**²⁶⁴, **“Yahudîler ve Hristiyanlar saçlarını boyamazlar, siz onlara**

²⁶⁰ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 194.

²⁶¹ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 193.

²⁶² Dârimî, “Buyû” 13.

²⁶³ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 194.

²⁶⁴ Tirmizî, “Edep”, 17.

muhafeft edin²⁶⁵ “**Bismillah de, sağ elinle ve kabın senden taraf olan kısmından ye**”²⁶⁶

Tüm bu hadislerde ve bunun gibi hadislerde geçen emir sîgaları vaciplik mi ifade ediyor yoksa bu emirler müstehap derecesinde midir? Veya sadece irşadı mı ifade ediyor? Yoksa bunların her birinin ifade ettiği hüküm konunun akışından mı anlaşılır? Aynı durum nehiy için de söz konusudur. Kardavî, tüm bu hususların konu ile ilgili verilecek hükmün de farklılaşmasına neden olduğunu söyler. Hz. Peygamber, Allah’tan gelen vahiy ile mi bu sözleri söylemiştir, yoksa bu emir ve nehiyeler genel ve sürekli bir yasayı ifade etmemekte midir? İşte bu noktada ihtilaflar baş göstermiş nasların farklı yorumlanması sonucu farklı hükümler ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın en temelinde zahire önem veren ekolle maksada önem veren ekol arasındaki farklılık yatmaktadır.²⁶⁷

Kardavî emir ve nehiy sîgalarının *Bahrü’l-muhît*²⁶⁸ sahibinden yola çıkarak birçok anlamda kullanıldığını ifade eder. Sünnette geçen emir ve nehiyelerin vacip yahut haram oluşunu destekleyen ayrı bir delil yoksa istihbâb ve kerâhet ifade ettiğini söyler.²⁶⁹

3. 2. 1. 2 .5. Hz. Peygamber’in Hadisleri Hangi Sıfatıyla İrâd Buyurduğunun Tespit Edilmesi

Yusuf el-Kardavî, Hz. Peygamber’in bir hadisi hangi sıfatıyla irâd ettiğinin ve bunun tespit edilmesinin günümüzde hüküm vermek açısından önemli olduğunu söyler. Hz. Peygamber’in bir tebliğci olarak verdiği hükümler tamamıyla bağlayıcı iken devlet başkanı sıfatıyla vermiş olduğu bir takım hükümler ise bağlayıcı değildir. Bu yüzden hadislerde bu tespit yapılması oldukça önemlidir. Hz. Peygamber’in zina eden bir erkeği zinayı irtikâp ettiği beldeden başka bir beldeye sürmesi böyle bir uygulamadır. Yoksa bu uygulamadan her zina edenin sürülmesi anlamı çıkarılmamalıdır. Zira bu, Hz. Peygamber’in tebliğci sıfatıyla değil devlet başkanı sıfatıyla yaptığı bir uygulama idi. Yine Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken herkesten bir dinar almasını ona söylemesi de devlet başkanı sıfatıyla ona verdiği bir emirdir. Yoksa öşür yahut yarım öşür gibi

²⁶⁵ Buhârî, “Enbiyâ”, 50.

²⁶⁶ Buhârî, “Et’ime”, 2-3.

²⁶⁷ Kardavî, *Teysîru’l-fikh*, s.70.

²⁶⁸ Zerkeşî, *Bahrü’l-muhît*, II, 423.

²⁶⁹ Kardavî, *Teysîru’l-fikh*, s.71.

vacip olan dinî bir takdiri ifade etmemektedir. Dolayısıyla bu emirlerin genelleştirilmemesi gerekir.²⁷⁰

3. 2. 1. 2. 6. Hadislerin Kur'an-ı Kerîme Arzedilmesi

Yusuf el-Kardavî, hadislerin Kur'an-ı Kerîm çerçevesinde anlaşılması gerektiğine inanır. Prensip olarak Hadîs-i şerîfler'in ve Kur'an-ı Kerîm'in teârüz etmeyeceğine inanan Kardavî, bu gibi meselelerde öncelikle hadisin sıhhat derecesine bakar. Sahih olmayan hadisler üzerinde pek durmamakla beraber hadis sahih ise her iki delili önce dilsel açıdan inceler, aklı muhakemeye tâbi tutar ve İslamın genel prensipleri ışığında te'vil yoluna gider. Bütün bunları yaparken yorumlarına güvendiği âlimlerin ifadelerine her zaman yer verir, kimi zaman kendi yerine onları konuşturur. Bir araya gelmesi mümkün olmayan bir durum söz konusu olduğunda ise delillerden birini tercih eder ve hükmü bunun üzerine bina eder.

Bununla ilgili **“Ölü ailesinin üzerine ağlamasından ötürü azap çeker”**²⁷¹ hadisi örnek olarak verilebilir. Bu hadisin **“Kimse başkasının yükünü taşımaz”**²⁷² ayetiyle çelişip çelişmediğini inceleyen Kardavî, işe önce hadisin senedini tahlil etmekle başlar. Zaten senedi sahih olmayan bir hadis üzerinde yorum ve tevillerde bulunmayan Kardavî hadisin sened bakımından sahih olduğunu ve bu hadîs-i şerîf üzerinde ittifak edildiğini söyler. Bu hadisin farklı tariklerini zikrettikten sonra hadiste zikredilen kelimeler üzerinde durur. Hadisin farklı varyantlarında geçen ‘ölü’ ve ‘azap’ kelimeleriyle ilgili hadis âlimlerinin yorumlarını ele alıp değerlendirdikten sonra bu hadisin zâhir manasıyla anlaşılması gerektiği sonucuna varır.

Peki yukarıda zikredilen ayet-i kerîme ile bu hadîs-i şerîf çelişmekte midir? Bu konu Hz.Âişe'ye nispet edilen **“Sizin için Kur'an-ı Kerîm yeterlidir. Hiç kimse bir başkasının günahından sorumlu değildir”**²⁷³ sözü nedeniyle tartışılmış ve yukarıdaki hadîs-i şerîf kimi âlimler tarafından reddedilmiştir. Kardavî ise Hz. Âişe'ye ait olan bu sözle ilgili İbn Hâcer el-Askalânî'nin yorumlarını²⁷⁴ tercih eder. Buna göre Hz. Âişe bu hadisi bir

²⁷⁰ Kardavî, *İslam Hukuku*, s.188.

²⁷¹ Buhârî, “Cenâiz”, 42-43.

²⁷² el-En'am 6/64.

²⁷³ Zerkeşî, Bedruddîn, *Hz. Âişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler* (trc. Bünyamin Erul), Ankara 2000, s. 73.

²⁷⁴ İbn Hâcer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhâri* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki-Muhyiddin Hatîb), Kahire 1987, III, 150.

başka hadisle reddetmemiş sadece bu hadisin Kur'an-ı Kerîm ile çeliştiği zannına kapılmıştır. Hz. Peygamber dışında tüm insanların hata ile malûl olabileceğini söyleyen Kardavî, senedi sahih olan bir hadisi hemen reddetmenin doğru olmadığını savunur.²⁷⁵

Kardavî'ye göre burada kastedilen 'azâb'ın te'vîl edilmesi, hadisi reddetmekten daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Azap kelimesi sadece uhrevî azabı ifade etmez, bu, aynı zamanda ağlanması nedeniyle ölünün kabirde acı çekmesi veya meleklerin, ölüyü, ailesinin kendisine ağlamalarından dolayı kınaması anlamına gelebilir. Yine burada kastedilen ağlamanın her ağlama olmaması, feryat ve figanla ağlamak olduğu ve ölünün acı çekmesinin böyle bir ağlamadan kaynaklandığı söylenilebilir.²⁷⁶

3. 2. 1. 3. Fıkıh ve Hadîs İlimleri Arasındaki İrtibatın Sağlanması

Kardavî, müntesibi kalsın ya da kalmasin İslam dairesi içinde olan her mezhebin hüküm istinbatında sünneti kullandığını, yukarıda da ifade edildiği gibi fakihlerin kimi zaman muhaddislerce sahih sayılmayan hadisleri aldıklarını ve bunlar üzerine çok önemli hadisler bina ettiklerini ifade eder. Birçok fıkıh kitabında zayıf hadislerin kullanıldığını söyleyen Kardavî, üzerine hüküm bina edilen hadislerin sahih olması gerektiğini ifade eder. Bu da ancak fakihlerin iyi bir hadis bilgisine sahip olmalarıyla mümkündür. Aynı şekilde hadis ilmi, sadece nakil ilmi değildir. Muhaddislerin de fıkha ve fıkıh usûlüne vakıf olmaları gerekir, fakihlerin hangi kriterlere göre hüküm verdiğini, ihtilaf nedenlerini, ictihad çeşitlerini bilmeleri gerekir. Hadislerin anlaşılmasında sayılan bu hususların büyük önemi bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde hadis ve fıkıh ilimleri arasında irtibatın sağlanması, fakih ve muhaddislerin bu ilimlerle ilgili eksiklerini tamamlamaları gerekmektedir.²⁷⁷ Bu, özellikle günümüzde, bazı zayıf hadisler üzerine bina edilen hükümlerle, müslümanların sıkıntıya düşmesi sebebiyle bir mecburiyettir.²⁷⁸

Hadislerin teknik anlamda tahlilini son derece önemseyen Kardavî, sünnet ile ilgili çalışmalarda bir takım noktalara dikkat çeker. Bunların ilki, İslâmî prensiplerin pratize edilmiş şekli olan Hz. Peygamber'in sîretidir.

²⁷⁵ Kardavî, *Fetvalar*, I, 104.

²⁷⁶ Kardavî, *Fetvalar*, I, 98.

²⁷⁷ Kardavî, *Keyfe nete 'âmelü ma 'as-sünneti 'n-nebeviyye*, Mansûre 1992, s. 54.

²⁷⁸ Kardavî, *Teysîru 'l-fikh*, s. 60.

Bu kısımda, Hz. Peygamber'in hayat karşısında aldığı tavrın, yani sünnetin amelî kısmına yönelmenin altını çizen Kardavî, Kur'an ve sünnetin insanı inşa edici yönüne vurgu yapar, bu konuda kaynak olarak Tirmizî'nin *Şemâilü Muhammediyye'sini*²⁷⁹ ve İbnü'l-Kayyim'in *Zâdü'l-Me'âd*'ini²⁸⁰ zikreder.²⁸¹

İkinci olarak, aynı konudaki hadislerin toplatılıp tasnif edilmesi ve bunu yaparken de mevzû hadislere dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Özellikle faydalı ilimleri ve yabancı dilleri öğrenmeye teşvik, cehalete karşı savaş açmak, istatistik yapmak, hikmet nerede bulunursa onu almak, dünya işlerinde tecrübe ve deneyi kabul etmek, bir işte uzmanların fikirlerini kabul etmek, hurafelere ve göz boyacılığına karşı cephe almak şeklinde ilginç bir tasnife giden Kardavî, niyet üzerinde de epeyce durur.²⁸² Bu tasnife yakından bakıldığında, başlıkların, günün ihtiyaçları çerçevesinde geliştirildiği kolaylıkla görülür. Müslümanların sosyal, kültürel, ilmî, ekonomik vb. alanlarda gelişmesi için teorik ve pratik birçok çalışması olan Kardavî için bu başlıklandırma şaşırtıcı gözükmemelidir.

Diğer bir mühim konu ise, hadislerin kendi yerleri dışında kullanılmaması gerektiğidir. Bununla ilgili, “**Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz**”²⁸³ hadisinin, İslam'ın teşriî yönünü günlük hayattan koparmak için delil olarak kullanıldığını söyleyen Kardavî, hadisten kastedilenin bir takım alet edevatla ilgili teknik işler olduğunu ve buna dikkat edilmesi gerektiğini söyler.²⁸⁴

Bunların dışında sahih hadislerin hiçbir şekilde şüpheye mahal kılınmaması gerektiğini söyleyen Kardavî, Buhârî'ye yapılan bir takım eleştirileri şiddetle reddeder.²⁸⁵ Bunların bir takım misyoner, müsteşrik ve İslam'ın düşmanlarının yaptığı, maksatlı eleştiriler olduğunu ifade eder.²⁸⁶

---

²⁷⁹ Tirmizî, Muhammed, *eş-Şemâilü'n-nebeviyye ve'l-hasâilü'l-mustafaviyye* (nşr. Fevâz Ahmed Zümerli), Beyrut, 1996.

²⁸⁰ İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fi hedy-i hayri'l-'ibâd*, (nşr. Şuayb Arnaut-Abdülkadir Arnaut), Beyrut, 1981

²⁸¹ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 71.

²⁸² Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 72.

²⁸³ Müslim, “Fedâil”, 139.

²⁸⁴ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s.77.

²⁸⁵ Kardavî, *Fetvalar*, I, 137.

²⁸⁶ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 83.

Son olarak Kardavî, terğib yahut terhîb kabîlinden dahi olsa mevzû hadislere yer verilmemesi gerektiğini, istenirse söz konusu hususta en azından hasen hadîs bulunabileceğini, hiç değilse sahih olmayan bir hadisi naklederken bunu Hz. Peygamber'in söylediğine dair kesin bir ifade kullanmaktan çekinmemiz gerektiğini söyler.²⁸⁷

3. 3. Kardavî'nin İcmâ Anlayışı

Sözlükte birleştirmek, derleyip toparlamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek anlamlarına gelen icmâ²⁸⁸, terim olarak, Hz. Peygamber'den sonra ümmetin bütün âlimlerinin herhangi bir asırda şer'î amelî bir hüküm üzerinde ittifak etmeleri anlamına gelir.

Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında, karşılaşılan problemleri çözerken, konuyla ilgili Rasûlullah'ın (s.a.s) bir uygulaması olup olmadığının tespit edilmesi, sosyal düzen kuralları, kolaylık ve istikrar için önemliydi. İcmâ, ictihad faaliyetlerinin tam bir hürriyet içerisinde devam ettiği bir ortamda ümmetin fikrî birlik ve beraberliklerinin sağlanması, kesin naslarda yorumlarla yapılabilecek tahriflerin önüne geçilmesi, müctehidin karşılaştığı meseleye güvenle bakabileceği hazır çözümler sunulmasında ve yapılacak ictihadın sınırları konusunda bir zemin teşkil etmişti.

İcmânın değeri ve bağlayıcı olması hemen bütün usûlcülerin kabul ettiği bir nokta olmakla beraber, neyin icmâ olduğu tartışılmalıdır. Hulefâ-i Raşidîn'in ve "Şeyhain"ın (Ebû Bekir ve Ömer) ittifakını icmâ olarak niteleyenler olduğu gibi, ehl-i beyt'in, veya sahabenin ittifakını icmâ kabul edenler de olmuştur.²⁸⁹

Bu noktada Kardavî, oluşan ittifakın sahih şer'î bir nassa, maslahat-ı mürsele veya elle tutulur bir esasa dayanması gerektiğini söyler ve yukarıda sayılan ihtilaflara girmeksizin, ilk asırlarda yapılan kesin icmâa saygıdan bahseder. Kardavî, 'kesin' kaydı ile hakkında icmâ iddiası olup aslında icmâ konusu olmayan hususları dışarıda bırakmaktadır. Bu konuda son derece hassas olan Kardavî, hakkında icmâ olmayan bir konunun icmâ konusu olarak gösterilip bu alanı ictihada kapayan anlayışı ne kadar

²⁸⁷ Kardavî, *Kültür Yapımız*, s. 90.

²⁸⁸ İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, "cm'a" md.

²⁸⁹ Dönmez, İbrahim Kafî, "İcmâ", *DİA*, XXI, 417.

yanlış buluyorsa hakkında icmâ olan bir konuda ictihad etmeyi de aynı oranda yanlış bulur.

Kardavî, ilk asırlardan sonra değişik coğrafyalara dağılan âlimlerin özellikle ictihâdî bir konuda birleşmelerinin çok güç olacağını söyler. Böyle bir iddiayı da İmam Ahmed'in "*Kim icmâ olduğunu söylerse yalancıdır. Ne bilir, belki de âlimler ihtilaf etmişlerdir de ihtilafları kendilerine ulaşmamıştır. Bunun yerine 'halkın ihtilaf ettiğini bilmiyorum' desin*" sözüyle reddeder.²⁹⁰

Hakkında icmâ iddiası olan konulardan biri, Hz. Ömer'in müellefe-i kulûbe zekattan pay vermemesidir. Kardavî, Kur'an-ı Kerîm'de²⁹¹ zekatin sarfedileceği sınıfların çok açık bir şekilde geçtiğini söyler ve sahabenin icmâıyla bu ayetin neshedildiği anlayışını asla doğru bulmaz. Ona göre buradaki uygulama Hz. Ömer'in kendi döneminde müellefe-i kulûb sınıfından kimseyi görmemesi veya buna ihtiyaç duymamasıyla ilgilidir. Yoksa bir ayetin hükmünü iptal etmek değildir.²⁹²

Yine halifenin Kureyş'ten olması gerektiği, içki içene uygulanacak had cezasının kırbaçla olması gerektiği, Hâşimoğullarına yahut gayr-i müslimlere zekattan pay verilemeyeceği gibi konularda icmâ iddiası olduğunu söyleyen Kardavî, tüm bu konularda icmân vakî olmadığını, yakından bakıldığında islam âlimlerinin bu konularda ihtilaf etmiş olduğunun görüleceğini söyler. Kardavî bu konularla ilgili Mûtezile ve Hâriciler de dahil olmak üzere mezhep ayırımı gözetmeksizin birçok mezhep ve âlimin görüşlerine müracaat eder. Bu görüşlerin içerisinden, bu konularda icmâ olduğunu varsayan görüşlere muhalif görüşlerin altını çizip bunları tercîh eder, kendi görüşünü de bunlarla temellendirir. Hakkında icmâ olduğu varsayılan bu uygulamaların kendi dönemlerinde maslahat ve günün şartlarına bağlı uygulamalar olduğunu söyler.²⁹³

İcmâ kavramının ortaya çıkış süreci içerisinde dayandığı temeller ve fikrî arka plan incelendiğinde bir hükümle ilgili icmâ edildiği iddiaları anlaşılabilir gözükmektedir. Fakat icmân bağlayıcılığı ve İslamın özünde bir ilke olarak mevcut olan cemaatten

²⁹⁰ Kardavî, *Fıkhu'z-zekât*, I, 25.

²⁹¹ Tevbe 9/60.

²⁹² Kardavî, *Teysîru'l-fikh*, s. 79.

²⁹³ Kardavî, *İslam Hukuku*, s. 155.

ayrılmamak gerektiği düşüncesinin, hakkında icmâ iddiası olan hükümlerin sonradan anlamlandırılmasında sıkıntılara neden olduğu açıktır.

Bu sıkıntının farkında olan Kardavî, icmâm tasnîf edilmesinin ve icmâm bağlayıcılığının bu tasnîfe dayalı olmasının, bir çözüm olacağını düşünür ve geçmişte ifade edilen icmâ görüşlerini bu tasnîfe dayanarak bir tür te'vilde bulur. İki tür icmâdan bahsedebileceğini söyler. Bunlar ictihâdî icmâ ve naklî icmâdır.

3. 3. 1. İctihâdî İcmâ

İcmâm bu ilk türü, değişmesi mümkün olan kesin bir bağlayıcılığı olmayan bir icmâ ifade eder. Yukarıda sayılan örneklerde geçen konular Kardavî'ye göre ictihâdî icmâ kapsamındadır ve Pezdevî'nin de belirttiği gibi ictihada dayanan bir icmâ başka bir icmâ ile neshedilebilir. İcmâm neshedilmesinin caiz olmadığını söyleyen cumhûr bununla ancak naklî icmâı kastetmiştir. İctihâdî icmâm kaynağı bu icmâm ortaya çıktığı dönemin maslahatıdır ve sonradan maslahatın değişmesiyle birlikte bu icmâ da değişebilir. Bir konuda gerçekleşen icmâ sonradan başka bir şekilde gerçekleşebilir²⁹⁴.

Yukarıdaki örneklerden hareket edecek olursak müellefe-i kulûba zekattan pay ayrılabilmesi gibi²⁹⁵ içki haddi konusunda da kazâ ve hüküm mercileri duruma uygun bir ceza öngörebilir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere bu bakış açısı hakkında icmâ olması sebebiyle ictihada kapatılan kimi sahaları ictihada açmayı hedeflemektedir. Kardavî'nin bu çabası, günümüzde uygulanması mümkün olmayan birçok hükmün, bağlayıcılığı kesin olan icmâ sınıfından çıkarılması ve söz konusu hükmün tartışmaya açılmasına yöneliktir.

3. 3. 2. Naklî İcmâ

Naklî icmâ, Kitap yahut Sünnetten kat'î naklî bir delile dayanmakta olup vahyin kesilmesinden sonra değişmesi imkansız olan bir icmâ türüdür. Bununla birlikte naklî icmâda da örfe ve maslahata mebnî bir takım unsurların olabileceğini ifade eden Kardavî, örfün ve maslahatın ise zamanla değişebileceğini söyler.

²⁹⁴ Kardavî, *Teysîru'l-fikh*, s. 81.

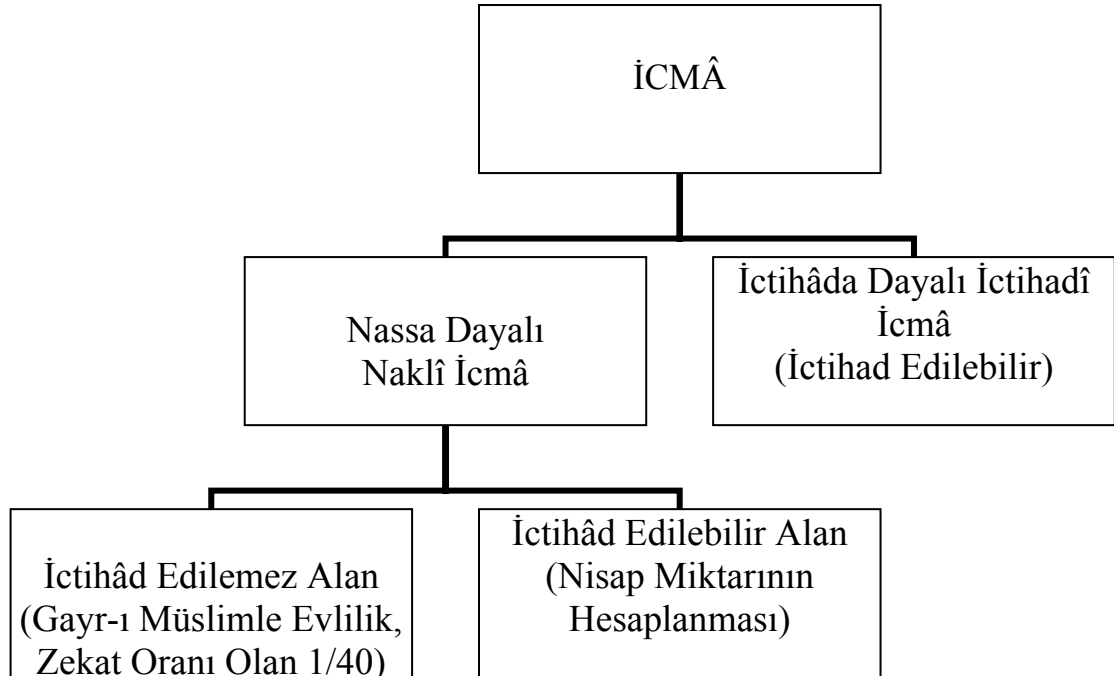
²⁹⁵ Kardavî, *Fikhu'z-zekât* adlı kitabının '*Müellefe-i kulûb*' bahsinde konuyla ilgili nesh iddialarına cevap vermiş konuyu oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Bk. II, 594.

Buna örnek olarak zekat nisabını verir. Bilindiği gibi hadiste zekat nisabı olarak, iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın zikredilmektedir.²⁹⁶ Fakat nisap miktarları Kardavî'ye göre o dönemin ekonomik şartları içerisinde belirlenmiş birbirine denk miktarları ifade etmektedir. Bugüne gelindiğinde belirlenen iki yüz dirhem gümüşün değerinin o dönemle aynı olmadığı ve bugün altın ve gümüşün kendi aralarında birbirlerine denk olmadığı ortadadır. Bu noktada yapılması gereken, o dönemde belirlenen miktarların değer olarak sabit kalanına göre nisabı belirlemektir.²⁹⁷ Zamanımızda gümüşün değeri son derece düştüğüne göre nisap altına göre hesaplanabilir.²⁹⁸

Nisap miktarı gibi bir konuda, dönemin şartlarına bağlı olarak icthâd edilebileceği kabulü önemlidir. Bu kabul, Kardavî'nin icmâa bakışında özgün bir duruşu ifade ederken icthâdın sahası konusunda büyük ve cesur bir açılım sağlamaktadır.

Bu genel açıklamadan sonra Kardavî'nin İcmâ tasnifini şekil 1'de görüldüğü şekilde şematize edebiliriz.

Şekil 1: Kardavî'nin İcma Tasnifi

²⁹⁶ Tirmizî, “Zekât”, 620.

²⁹⁷ Kardavî, *Fıkhu’z-zekât*, I, 264.

²⁹⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s.39.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Kardavî, icmâ konusu olan mevzularda dahi ictihadî alanların bulunduğunu ifade eder fakat kimi zaman düşülebilecek tehlikelerin de altını çizer. Bu ise nassın, kesin ve kat'î bir şekilde ifade ettiği anlamın değişime konu edilmesi, yahut kıyasın yanlış bir mevzuda kullanılmasıdır. Bununla ilgili olarak, müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenebilmesine kıyasla müslüman kadınların da ehl-i kitap erkeklerle evlenebileceklerine yönelik kıyasın nassa²⁹⁹, asırlardan bu yana beyan edilen görüşlere ve mezheplerin icmâna aykırı olduğunu ve bunun asla kabul edilemeyeceğini söyler.³⁰⁰

Bunun yanı sıra zekat oranı olarak bilinen 1/40 oranında kimi günümüz âlimlerinin değişiklik yapma önerilerinin asla kabul edilemeyeceğini ifade eder. Zira bunun, sünnete, Raşit halifelerin uygulamalarına ve asırlardır süregelen ümmetin icmâna aykırı olduğunu söyler. Bu oranı artırma veya azaltmanın, taabbud yönü de olan bu ibadetin bozulmasına neden olacağını söyleyen Kardavî, bu oranın Şarî'ye ait olduğunu ve bu miktarı değiştirmeye kimsenin teşebbüs etmemesi gerektiğini ifade eder.³⁰¹

3. 4. Kardavî'nin Kıyas Anlayışı

Kıyas, hakkında hüküm bulunan bir meselenin hükmünün aralarındaki ortak illet bağıyla hakkında hüküm bulunmayan meseleye ilhâk edilmesidir. Kardavî, bazılarının kıyası ictihadla aynı manada kullandığını bunun ise doğru olmadığını söyler. Peki Kardavî'ye göre ictihadı kıyastan ayıran şey nedir? Ona göre İctihad, hakkında nass bulunmayan konularda ıstıslah, istihsan gibi birçok delil yoluna başvuran kıyastan çok daha geniş ve umûmî bir istinbat işlemidir.³⁰²

Kur'ân ve Sünnet metinlerinin anlaşılması ve kapsamalarının belirlenmesi yolunda dilin imkanlarının sonuna kadar kullanılması gerektiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak nassın içerdiği hükmün de konuluş gerekçesini teşkil eden anlamın esas alınarak nassa sabit olan hükmün aynı anlamı içeren başka bir olaya da verilmesinin imkan ve cevâzı, geniş tartışmalara konu olmuştur.³⁰³

²⁹⁹ el-Mümtehhine 60/10.

³⁰⁰ Kardavî, *Fıkhu'l-ekalliyâti'l-müslime hayatü'l-müslimîn vasata'l-müctemi'âti'l-uhrâ*, Mısır 2001 s. 92.

³⁰¹ Kardavî, *Fıkhu'z-zekât*, s. 244.

³⁰² Kardavî, *el-İctihâd*, s. 40.

³⁰³ Apaydın, H. Yunus, "Kıyas", *DİA*, XXV, 529.

Kardavî'ye göre kıyas dört imam ve ümmetin cumhuru tarafından alınmış, şöyle veya böyle hüküm istinbatında kullanılmıştır. Kıyasın teorik boyutuna çok da değinmeyen Kardavî, mezhepler arasında farklılıklar olsa bile kıyasın ne olduğu, rükünleri, şartları, sınırları ve kıyasla nasıl amel edileceği konusunda önceki usûl âlimlerimizin eserlerinden istifade edilebileceğini söyler.

Muhsan olan kadınlara atılan iftira için uygulan hadd-i kazife erkeklerin de kıyas edilmesi, icâre akdinin Cum'a sûresinde³⁰⁴ belirtilen bey' akdine kıyas edilmesi, Hz, Ömer'in atları diğer zekat mallarına kıyas edip onlardan da zekat alması kıyasın selef tarafından uygulandığına dair birkaç örnektir.³⁰⁵

Kardavî, elimizdeki sınırlı nasslardan sınırsız hükümlere açılmanın yolunun kıyas olduğuna inanır ve kıyasa bugün için de başvurmak gerektiğini düşünür. Örneğin, bugün denizlerden bol miktarda çıkarılan ve değeri milyonlara varan anber, inci, mercan gibi değerli maddelerin zekatı konusunda, bunların madenlere kıyas edilmesi gerektiğini söyler. Daha önce bu kıyastan hareketle hükmü bu şekilde veren âlimlerin görüşlerine katılır. Bu konuda bir başka kıyas noktası ise denizlerden çıkarılan değerli maddelerden alınacak miktarın tahdîdidir. Tarım ürünlerinde masraf durumuna göre tam yahut yarım öşür alınmaktadır. Kardavî tarım ürünlerine kıyasla deniz ürünlerinde de alınacak miktarın masraf durumuna göre, oluşturulacak bir fıkıh şûrası tarafından belirlenmesi gerektiğini düşünür.³⁰⁶

Günümüzde ise kıyasın yanlış işletilmesi ile yanlış hükümlere varılabildiğini söyler. Bunun bazen kıyas edilen asıl ve fer'in doğru tespit edilememesi, bazen de aslı fer'e geçirecek müşterek bir illetin bulunmamasından kaynaklandığını ifade eder. Kardavî'ye göre devlet ve vatandaş arasında ribanın sözkonusu olmayacağı ile ilgili kıyas tam anlamıyla bu türden bir kıyastır. "**Sen ve malın babanıdır**"³⁰⁷ hadisinden hareketle verilen '*Baba ile evladı arasında ribanın olmayacağı*' hükmü, devlet ve vatandaş arasında da işletilmekte, baba ile evlat gibi devlet ve vatandaş arasında bir kıyas yapılmaktadır. Devlet ve vatandaş, baba ve oğluna kıyas edilemez Kaldı ki baba ile evlat arasında ribanın olmayacağı hükmü hakkında da ne sabit bir nass ne de yakînî bir

³⁰⁴ el-Cum'a 62/9.

³⁰⁵ Kardavî, *Medhâl*, s.153.

³⁰⁶ Kardavî, *Fıkhu'z-zekât*, I, 460.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 179.

icmâ mevcuttur. Bu cümle Kardavî'ye göre bazı mezheplerin vermiş olduğu bir hükümdür. Ve bu kadar önemli olan bir konuda yapılan kıyas ve verilen hüküm son derece yanlış olmaktadır.³⁰⁸

Kimi zaman ise hüküm, bir takım umûmî prensipler nedeniyle kıyasa muhalif olarak verilebilmektedir. Bu durumda kıyasa uymak değil, uymamakta ve hükmün hikmetini ortaya koymaktadır. İşte gelinen bu noktada İslam hukukunun farklı bir delili ortaya çıkmaktadır ki bu, istihsan olarak adlandırılmaktadır.

3. 5. Kardavî'nin İstihsan Anlayışı

Sözlükte istihsan, “Bir şeyi iyi ve güzel bulmak” anlamına gelmektedir. İstılâhî olarak ise müctehidin bir meselede, icmâ, zaruret, örf, maslahat-ı mürsele, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen çözümden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi şeklinde özetlenebilen yöntemin adıdır.³⁰⁹

Kur'an-ı Kerîm ve sünnetteki teşriî ahkâmın tebliğinde hayatın tabii akışı, sosyal realite ve insan unsuru ağırlıklı bir yere sahip olduğundan, bunlar etrafında örülen fıkıh ilmi de hukukun kuralcı ve şeklî yaklaşımının olumsuzluklarını en aza indirici bir yapıda geliştirmiş, hayatın çeşitli yönlerini ve değişkenliğini yansıtan bir iç dinamizme sahip olmuştur. Bunun örneklerine ilk dönemden itibaren bolca rastlanır. Nitekim Hz. Peygamber, muhtemelen sûnî fiyat artışlarını ya da beklenmedik mağduriyetleri önlemek amacıyla, elde mevcut olmayan malın satışını yasaklamış,³¹⁰ ancak Medinelilerin gelecek yıllara ait bahçe ürünlerini, selem sözleşmesi adıyla peşin para karşılığı, bir iki yıllık bir teslim vadesiyle sattıklarını görünce, bu satış türünü tamamiyle yasaklamamış, “**Selem yoluyla satış yapan, bunu belirli ölçüye, belirli tartıya göre ve belirli süre tayin ederek yapın**”³¹¹ diyerek muhtemel sıkıntıları en aza indiren bir düzenleme getirmiştir.³¹²

Daha sonraki dönemlerde de çoğu fakîh tarafından kullanılan istihsan, İmam Şafî gibi bazı âlimler tarafından ise şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin ağırlık noktasını,

³⁰⁸ Kardavî, *el-İctihâd*, s.42.

³⁰⁹ Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, *DİA*, XXIII, 339.

³¹⁰ Buhârî, “Büyü”, 55.

³¹¹ Ebû Dâvud, “Büyü”, 57.

³¹² Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, *DİA*, XXIII, 340.

“Önceden bilinen bir çözüme dayandırılmaksızın hüküm îcât etme” veya “Zevke göre hüküm verme” iddiaları oluşturur.

Kardavî, Şatıbî³¹³ ve yakın tarihten Ebû Zehra³¹⁴, Abdulvahhâb Hallâf^{tan}³¹⁵ hareketle istihsanın farklı tanımlarını zikrettikten sonra, istihsanın hevâ ve arzulara göre ortaya konmuş bir delil olmadığını, bilakis onun özel, şer’î bir delil olduğunu ifade eder. Bu noktada lafız-beyan ekseninde yoruma ağırlık veren âlimler ile her fırsatta manânın önemine değinen ve manayı lafzın önüne geçiren Kardavî arasındaki derin fark çok rahat bir şekilde görülür.

İstihsan anlayışının İslâm Hukuk tefekkürüne önemli bir açılım getirdiği, bu metot sayesinde bir yandan doktrinde iç tutarlılığın kontrol edildiği, bir yandan da yerleşik hukuk kurallarıyla realite, adalet düşüncesi ve hukuk idesi arasında köprü kurulduğu görülür. Böyle olduğu için de istihsan öteden beri İslâm muhitinde yenileşmeci ve değişim yanlısı projelerin önemli bir atıf noktası olmuştur.³¹⁶ Dolayısıyla Kardavî’nin istihsanı şer’î bir delil olarak görüp, bugün kullanılması gerektiğine ilişkin görüşleri şaşırtıcı değildir.

Usûl âlimlerinin yapmış olduğu, sünnet sebebiyle istihsan, icmâ sebebiyle istihsan, maslahat sebebiyle istihsan gibi tasniflerin hepsini ele almayan Kardavî, bunlardan sadece örf ve zaruret sebebiyle istihsan tasnifini ele alır. Bu çerçevede, idrardan az bir sıçramanın affedilmesi, gabn-ı yesîrin bağışlanması, kadının avret yerine zaruret durumunda erkek doktorun bakması ve tedâvî etmesi, adalet sahibi şahidin olmaması durumunda adil olmayan şahitlerin kullanılması gibi hususları örf ve zaruret dolayısıyla istihsana örnek olarak verir.³¹⁷

3. 6. Kardavî’ye göre İstislah ve Maslahat-ı Mürsele

Maslahat, kelime olarak, bir şeyin maksada uygun özellikte olması, fesâdın zıddı, iyi, uygun, elverişli, yararlı, iyi olana ulaştırıcı anlamlarına gelir. Geniş anlamda maslahat, faydanın sağlanması yanında, zararın savulmasını ifade eder. fikhî literatürde ise, ruhî

³¹³ Şatıbî, *el-Muvafakât*, IV, 205.

³¹⁴ Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü’l-fikh*, İstanbul, ts. s. 262.

³¹⁵ Hallaf, Abdulvahhab, *’İlmü usûli’l-fikh*, Kuveyt 1968, s. 79.

³¹⁶ Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, XXIII, s. 340.

³¹⁷ Kardavî, *Medhâl*, s.155.

veya bedenî, ferdî veya ictimâî olsun, dünyevî ve uhrevî faydaların sağlanmasını ve zararın giderilmesini belirten bir terim olarak kullanılır.

Esas itibariyle maslahat terimi, “Naslar nasıl yorumlanmalı ve uygulanmalı?” sorusunun yanı sıra, “Naslarda özel olarak değinilmemiş olaylar, ana kaynaklardaki hükümlere hâkim olan ruh ve düşünceye uygun biçimde nasıl çözüme kavuşturulabilir?” sorularına cevap arayan, kısaca ictihad faaliyetini İslâm teşrîinin özüne ve amacına göre denetlemeye yönelen zihnî çabanın bir ürünüdür.

Maslahat-ı mürsele ise, geçerli veya geçersizliği hakkında özel delil (nas ve icmâ) bulunmadığı gibi kıyas kapsamına da girmeyen, fakat hem akî ölçülere hem diğer şer’î düzenlemelerin bütününe (mekâsidü’ş-şârî) uygunluk taşıyan menfaatlerdir. Mürsel maslahat esas alınarak yapılan ictihadda varılan sonucu uygun gösteren vasıf ‘el-münâsibü’l-mürsel’ diye anıldığı gibi izlenen metot için de istislâh tabiri kullanılır.³¹⁸

Uslucülerin maslahat-ı mürsele hakkındaki açıklamaları incelendiğinde bunun kabulünün ihtilafı hatta tercih edilen görüşe göre geçersiz olduğu izlenimi edinilmektedir. Fakat usulcülerin görüşleri nakledilirken istislahı kabul ve reddetmekten maksadın ne olduğunu belirlememiş olmaları, İmam Mâlik’in bu konudaki tavrıyla ilgili nakil ve izâhların farklılıklar ve çelişkiler taşıması, İmam Şafî’nin istihsan hakkındaki sözlerinin mutlak biçimde aktarılması, Gazzâlî’nin istislâh bahsindeki açıklamalarının farklı anlamalara açık olması bu konudaki belirsizliğin ve tartışmaların başlıca sebepleri olarak zikredilebilir.

Maslahat, mahiyeti itibariyle bir kaynak olmayıp şer’î delillerin içerdiği ilke ve hükümlerin tümevarım yöntemine göre incelenmesi sonucunda ulaşılan ve bütün bu hükümlerde kulların dünya ve ahretteki yararlarının gözetilmiş olduğu şekilde özetlenebilecek olan kapsamlı düşünceyi ifade eden üst bir kavramdır. İslâm âlimleri bu düşüncenin tüm dinî ve hukukî hükümlerin ortak dokusunu oluşturduğunu kabul etmekle birlikte, gerek klasik, gerekse modern dönemde yapılan maslahat tartışmalarının düğümlendiği nokta, maslahatın fıkıh usûlü açısından müstakil bir delil sayılıp sayılmayacağıdır.³¹⁹

³¹⁸ Dönmez, İbrahim Kafî, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79.

³¹⁹ Dönmez, “Maslahat”, XXVIII, 89.

Yusuf el-Kardavî, prensip olarak İslamın bütünüyle bir gaye ve bir hedefe yönelik olarak geldiğini kabul eder. Tüm emirlerin ve yasakların, mekruh ve mendupların bu amacı gerçekleştirmek üzere var olduğuna inanır. Geçmişte ulemâ bunu, ‘*makâsıt*’ tabiriyle anlatmıştır. Tüm hükümler bu maksatların gerçekleştirilmesi amacına hizmet ederken maksatlar ise kulların maslahatlarını gerçekleştirmeye, mefsedeti ise ortadan kaldırmaya yönelmiştir.³²⁰

Maslahat, Kardavî’nin özelde fıkıh meselelerinde ve genel olarak entelektüel yönelimlerinde esas niteliğinde olan bir delil olma özelliğine sahiptir.³²¹ Geçmişte tartışılan konular için bir *prensip* olarak değindiği maslahata, geçmişte mevcut olmayıp günümüzde cevap bekleyen pek çok modern mesele için *müstakil bir delil* pozisyonu tanımaktadır. Kardavî’nin fikir dünyasında ve verdiği hükümlerin pek çoğunda bu rahat bir şekilde görülebilmektedir.

Kardavî, bir yandan bu konuya fıkıh usûlüyle ilgili yazdığı eserlerinde değinmiş, diğer yandan birçok görüşünü bu konu üzerine bina etmiş ve hüküm verilirken bu prensibin ihmal edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Kardavî’ye göre maslahat konusu yukarıda da ifade edildiği gibi şer’in bir gaye ve maksatla gönderildiği kabulüyle doğrudan ilgilidir ve fikhî mezhepler bu delili kullanmışlardır. Kardavî, maslahat konusuna şer’in maksatlarından bahsederken değinmiş ve maslahatı maksatlar konusunun ilk maddesi olarak saymıştır.

Kardavî’ye göre İslam, mükellefin üzerinden mefsedeti kaldırır ve onların maslahatını gözetir. Bu, şer’in maksadıdır. Bu maksatlar illetler ve hikmetler, mahza taabbudî olan bir takım ahkâm dışında makul ve anlaşılabilir bir özellik taşır.³²²

Kardavî’nin hükümlerin makasidü’ş-şerî’â çerçevesinde istinbat edildiğini kabul etmesi, nasların muallel olduğunu peşinen kabul etmesi anlamına gelmektedir. Bazı şia mezhepleri ve Mutezile ve Zâhirîler dışında cumhurun bunda hemfikir olduğunu söyleyen Kardavî, günümüzde müctehidin bu yaklaşım olmaksızın birçok konuda ve nasları anlamada hata edeceği görüşündedir. Örneğin makasidü’ş-şerî’â’yı ihmal eden zâhirî bakış açısına göre ticaret mallarının değeri milyonlarca liraya ulaşsa da zekat

³²⁰ Kardavî, *Medhâl*, s.55.

³²¹ Kardavî, *Teysîru’l-fikh*, s. 88.

³²² Kardavî, *Medhâl*, s.57.

gerekmemektedir. Yine bu bakış açısına göre malın kıymeti değil sadece kendisi zekat yahut fitır olarak verilebilmektedir. Bu hükümlerin ümmet için ne büyük sıkıntılar ortaya çıkaracağı ve günümüzde uygulanmasının ne kadar zor olduğu ise ortadadır. İşte bu yaklaşım sırf nasların zahirine bağlı olmak noktasında ecre layıktır, ancak insanları zora sokan, şer’i donduran ve onun küllî amaçlarını ihmal eden hatalı bir yaklaşımdır.³²³

Kardavî, “Kendisinin müminler için bir şifa, rahmet ve hidayet olduğu”³²⁴, “İbadetlerin dahi kulların maslahatlarına yönelik olduğu”³²⁵ ile ilgili ayetlerin de bu görüşünü desteklediğini söyler.³²⁶ Şatıbî ve Gazzalî’den yaptığı uzun alıntılarla maslahatın kısımlarından bahseder. Maslahatın kendi arasında tasnîfi ve hangisinin öncelikli olduğu Kardavî açısından önemli olup, bu nedenle takip eden başlıkta kısaca maslahatın kısımlarına yer vereceğiz.

3. 6. 1. Maslahatın Kısımları

Maslahat, zarûrî, hâcî ve tahsinî olmak üzere üç kısma ayrılır.

Zarûrî maslahatlar dinî ve dünyevî hayatın onlarsız olmadığı, ortadan kalktıklarında ümmet için büyük sıkıntı ve açık bir zarar doğuracak olan maslahatlardır. Bu sebeple korunması en öncelikli olan maslahatlar bunlardır.

Bunların korunması zarûrî olan maksatlara varlık kazandırmak ve onları ortadan kaldıracı zararları uzaklaştırmak yoluyla olur. Örneğin yeme ve içmenin zarûrî olması nefsin var olmasını sağlarken cinayetin haramlığı ise nefse gelecek olan zararı ortadan kaldırmaktadır.

Zarûriyyât beş kısma ayrılır. Dinin korunması, nefsin korunması, aklın korunması, neslin korunması ve malın korunmasıdır.³²⁷ Din olmadığı zaman işlenen amele karşı beklenen şey verilmemiş olur. Eğer teklif olmazsa bir dine inanan ve onun üzerinde yaşayan kimse olmaz. Eğer akıl olmazsa dinî yaşam ortadan kalkar. Nesil yoksa

³²³ Kardavî, *el-İctihâd*, s. 44.

³²⁴ el-Yunus 10/57.

³²⁵ en-Neml 81/40; el-Ankebut 8/45; el-Mâide 5/6.

³²⁶ Kardavî, *Medhâl*, s.58.

³²⁷ Bazıları buna, “Müslümanların birbirleri üzerine malları kanları ve ırzları haramdır.”(Müslim, “Birr”, 18) hadis-i şerifinden dolayı ırzın korunması maddesini bir altıncı madde olarak ekler. Bk. H. Mehmet Günay, “Muhammed Tâhir b. Âşûr’un Makâsîd Anlayışı”, *Makâsîd ve İctihâd* (haz. Ahmet Yaman), Konya 2002, s. 383-416.

insanlığın bekası olmaz. Mal olmazsa o zaman yaşama imkanı olmaz. Bunların tamamı ortadan kalktığında ise insanlık yok olur.

Hâciyyât; onsuz olmakla birlikte bir genişlik ve kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan bulunmadığı zaman mükellefler açısından meşakkat ve sıkıntı yaratacak maslahatlardır.³²⁸ İbadetlerde ruhsat konusu, muamelât konusunda mudârebe, müsâkat, selem gibi akitler, cezaî hükümlerde levs, tedmiye ve kasâme ile hükmetmek³²⁹ gibi konular hâciyyât kapsamında değerlendirilebilir.

Tahsîniyyât; üstün ahlaka uygun bir davranış göstermeyi ve sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayacağı şeylerden uzaklaşmayı sağlayan maslahatlardır.³³⁰ İbadetlerde necasetin giderilmesi, muamelât konusunda köleye devlet başkanlığı ehliyeti vermeme, cezâî konularda ise hür insanın köle karşısında kısas olunmaması örnek olarak verilebilir.

Bu üç mertebenin bir de tamamlayıcı unsurları vardır. Zarûfî olan bir maslahatın tamamlayıcı unsuruna, kısasta tarafların her yönden eşit olmaları, hâciyyât konusunda, küçük kızın evlendirilmesinde denklik ve mehr-i misilin aranması, tahsîniyyât konusunda ise vacip olmasa bile bir amelin tamamlanması örnek olarak verilebilir.³³¹

Zarûretler hâciyyât ile çevrili olup onların korunmasına yardımcı olurken hâciyyât ise tahsîniyyât ise çevrilidir ve onu korur.³³²

3. 6. 2. Maslahatların Teârüz Etmesi

İslam dini, bir yandan maslahata riayet ederken diğer taraftan da mefsedetın giderilmesini temin eder. Fakat bazen maslahat ve mefsedet teârüz eder. Bu durumda Kardavî'ye göre iki seçeneğimiz bulunmaktadır. Bunların ilki uzlaştırma yani '*tevfik*' yoludur. Eğer bu mümkün görünmüyorsa aradaki kuvvet durumuna göre '*tercîh*' yoluna gidilir. Tercîh konusunda mefsedetın def'i maslahatın celbinden önceliklidir. Bu ise

³²⁸ Kardavî, *Medhâl*, s.61.

³²⁹ **Lvs:** Maktûlün ölmeden önce "Beni falan öldürdü" dediğine şahadet eden bir kişinin ya da aralarında düşmanlık tehdit vb. olduğuna tanıklık edecek iki şahidin bulunması durumudur.

Tedmiye: Sanığın üstüne başına kan bulaşması gibi emare ve işaretler olmasıdır.

Kasâme: Öldürme töhmetinden dolayı ölünün meskûn bölge ahâlisine verdirilen yeminlerdir (*Şatbî, el-Muvâfakat*, s.10).

³³⁰ Kardavî, *Medhâl*, s.60.

³³¹ Şatbî, *el-Muvâfakat*, s. II, 10-11.

³³² Kardavî, *Medhâl*, s.62.

‘Zararın giderilmesi’ ilkesi üzerine bina edilir. Bu ilke, Hz. Peygamber’in ‘*Ne zarar vermek ne de zarara zararlar karşılık vermek*’³³³ hadisine dayandırılır.³³⁴ Kardavî, bu hadiste ‘darara’ ifadesinin, siyak-ı nef’îde nekra olarak geldiğini, bunun ise kaide olarak her türlü zararı ifade ettiğini söyler.³³⁵ Bu hadis İslam hukukunda küllî bir kaide olarak kabul edilmiştir. Her dönemde ferde ve topluma zarar veren hususlar bu kaideden hareketle giderilmeye çalışılmıştır. Kardavî de verdiği birçok hükmü ümmetin üzerinden ‘zararın giderilmesi’ prensibine dayandırmıştır.

Maslahat ve mefsedetın teârüzü dışında zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyat da kendi arasında teârüz edebilir. Bu durumda her şeyden evvel zarûriyyâta riayet edilmelidir. Hâciyyât ve tahsîniyyât arasında bir teârüz olduğunda ise hâciyyât tercih edilir. Mesela zalim bir idareciyle cihada çıkmak zarûrî ve hâcî iki maslahatın teârüzüdür.

Cihada çıkmak ümmet için zarûrî bir durumken idarecinin adil olması ise cihadı tamamlayıcı hâcî bir unsurdur. Buna göre ümmet bu sebeple cihadı terkedemez. Maslahatlar kendi aralarında mertebe olarak teârüz ettiğinde daha yukarıda olan aşağıdakine, mefsedetler kendi aralarında teârüz ettiğinde daha az zararlı olan daha çok zararlı olana, ferdin zararı ve toplumun zararı hususları teârüz ettiğinde toplum tercih edilir. Bu, ‘*İki zarardan en az zararlı olanın alınması*’ kaidesine dayandırılır.³³⁶

Sefih olan bir kimse insan olması yönüyle hürmete layıktır ve bu anlamda hukuken hacredilmesi bu hürmete ters gibi görünür fakat toplumun bundan zarar görmesi nedeniyle kimi hukukçular sefihın hacrini caiz görmüşlerdir. Yine, piyasaların fiyat konusunda insaf sınırını aşması halinde yetkili kimselerin narh koymasının caiz olması da aslında Hz. Peygamber’in tercih etmediği bir uygulamayı, toplumun yararı için tercih etmektir. Narh koymak İslam’da hoş görülmeıyen bir konudur. Fiyatların fahiş olması ve toplumun bundan zarar görmesi ise çok daha kötü bir durumdur. Bu durumda daha az kötü olan daha çok kötü olan duruma tercih edilir.³³⁷

Kardavî’nin modern problemlerden biri olan süt bankaları hususunda verdiği hüküm zararın giderilmesi prensibini nasıl uyguladığına bir örnek kabul edilebilir. Bu konuda

³³³ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

³³⁴ Kardavî, *Medhâl*, s.65.

³³⁵ Kardavî, *Medhâl*, s.66.

³³⁶ Kardavî, *Medhâl*, s.69.

³³⁷ Kardavî, *İslam Hukuku*, 194

öncelikle, süt bankalarının mahiyetinden bahseden Kardavî, modern dönemde annelerinden uzak kalan bebeklerin beslenme konusunda büyük zorluk yaşadığını, bebeklerin sağlığı için çok önemli olan sütün, kurulacak olan bankalardan sağlanmasının bebeklerin maruz kaldığı bu zararı ortadan kaldıracığını söyler.³³⁸ Yine Kardavî, kabirlerin taşınması konusunda, geçmişte İslam âlimlerinin bu konuya karşı olan menfî yaklaşımlarına rağmen, belediye hizmetleri esnasında sıkıntı olması hasebiyle kabirlerin usûl ve âdâbına uygun bir şekilde taşınabilmesine cevaz verir.³³⁹

3. 6. 3. Bâtıl Maslahat Anlayışları

Kardavî, maslahatın çok önemli bir delil olmakla beraber bunun sınırları ve şartları olduğunu söylemiş, günümüzde söz konusu olan bazı maslahat anlayışlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Hatta bu konuyu ichtihad etmenin riskleri arasında saymıştır. Kardavî'ye göre daha önce Râşid Halifeler'in ve sahabelerin uygulamalarından istinbat edilen ve daha sonra mezheplerin ve usûl âlimlerinin maslahat-ı mürsele dedikleri şeye maslahat diyebiliriz. Kur'an-ı Kerîm'in toplatılması, çoğaltılması, vakıf müesseselerinin kurulması, hapis cezası uygulaması, şûra, kağıt para gibi uygulamalar onların ortaya koydukları maslahat kabîlinden uygulama ve kabullerdi. Bu uygulamalar şer'in herhangi bir nassına aykırı değildir ve zaten Kardavî'ye göre maslahatın taşınması gereken ilk ve belki de en önemli şart, muhkem nass ile ve kat'î bir kaide ile çatışmamasıdır.

Kardavî, günümüzde maslahat adına naslarla çatışan ve nasları iptal eden yanlış maslahat tanımlarının ve bu tanımlar üzerine bina edilen yanlış hükümlerin olduğunu söyler ve çeşitli örnekler verir.

Bankalarda uygulanan faizli muameleleri meşrû gösterecek her türlü maslahat anlayışının, cuma namazına kimi çalışanların gelememesi nedeniyle bu namazın pazara alınması konusu ve bunun çalışanların maslahatını sağlayacağı düşüncesinin, mirasın bölüştürülmesinde kadın ve erkeğe aynı payların verilmesinin eşitlik açısından maslahata daha uygun olduğu düşüncesi gibi nasslarda kesin bir şekilde ortaya konulan kat'î hükümlerin maslahat gerekçesiyle değiştirilemeyeceğini ifade eder. Bu anlamda demek ki iddia edilen her fayda, Yusuf el-Kardavî'ye göre maslahat sayılmamaktadır.

³³⁸ Kardavî, *Fetvalar*, VI, 142.

³³⁹ Kardavî, *Fetvalar*, II, 458

Peki Kardavî, maslahat derken neyi kastetmektedir? İşte bu noktada Kardavî, önceki usûlcülerin maslahat anlayışına yer verir ve bu maslahat anlayışını aynen kabul eder. İnsanlar zamanla ve mekanla kayıtlı mukayyet varlıklardır ve her dönemde içinde bulunduğu iklimden, kavimden dönemin eğilimlerinden etkilenirler. Bu sebeple tüm zamanlara ve mekanlara nisbetle bütün insanların maslahatını sağlayacak ortak ve objektif bir yarar anlayışı oluşturmaktan acizdir. Bunu ancak Şatıbî'nin ifade ettiği gibi insanın yaratıcısı olan Şarî Tealâ gerçekleştirebilir.³⁴⁰

Bu noktada İslam hukukunun gözettiği maslahat bütünüyle ferdi ve toplumu, ruh ve bedeniyle insanı, zengini ve fakiriyle tüm tabakaları, siyahı beyazı ve kızılıyla tüm halkları kapsayan bir maslahattır. Dolayısıyla maslahat yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi naslarla çatışacak bir düzlemde, zaman ve sistemlerin etkisinde kalınarak vücut bulamaz. Vehmî olamaz, hevâ ve hevese bağlanamaz. İbadet konusuna gelindiğinde bu konunun esası teslimiyet olduğundan taabbudî konularda maslahat esas alınarak hüküm verilemez. Kardavî, Gazzâlî'nin maslahatla ilgili saydığı bazı çekinceleri paylaşırken bir konuda onunla farklı düşünür. O da, maslahatın dinen zarûrî, kat'î, küllî bir şeyi korumaya yönelik olması gerektiği düşüncesidir. Zira Kardavî'ye göre durum ister zarûriyyâta yahut hâciyyâta yönelik olsun ister fertleri ilgilendiren cüz'î bir mesele olsun ister zannî bir mesele olsun, maslahat bu tür meselelerde de işletilir. Zira amaç, güçlüğü kaldırılması ve kolaylaştırmadır.³⁴¹

Bu noktada hîle konusuna değinen Kardavî, bunun İslam'ın ruhuyla asla bağdaşamayacak bir uygulama olduğunu söyler.³⁴² Geçmişte İmam Âzam gibi büyük bir âlimin, mesela, bir kimsenin zekattan kaçmak için hîle yapıp daha bir yıl dolmadan mallarını herhangi birine devredip sonra tekrar üzerine alan kişiden zekatın düştüğüne dair fetvasını asla doğru ve İslam'ın ruhuna uygun bulmaz.³⁴³

Maslahat-ı mürsele konusu günümüzde oldukça sık başvurulmuş bir delil olmaya devam etmektedir. Önemli olduğu noktasında çok fazla tereddüt olmamakla beraber 'ne'ye maslahat deneceği hep tartışılan bir konu olmuştur ve tartışılmaya devam edilmektedir. Maslahat-ı Mürsele kadar tarihte ve günümüzde önemli olan ve 'ne' olduğu tartışılan bir

³⁴⁰ Bk. Şatıbî, *el-Muvâfakât*, s. 36

³⁴¹ Kardavî, *Medhâl*, s.63.

³⁴² Kardavî, *Teysîru'l-fikh*, s. 105.

³⁴³ Kardavî, *Medhâl*, s. 79.

delil daha vardır ki o da örfdür. Kardavî, örf delilini de çok önemsemiş birçok hükmün bu delile göre verilebileceğini savunmuştur. Burada belki çok daha önemli olan nokta ise örfün değişmesiyle birlikte ahkâmın değişebileceği kabulüdür. İşte bu kabul, Kardavî'nin çağdaş birçok meseleye yaklaşımında ana ilkelerden birini oluşturmuştur.

3. 7. Kardavî'nin Örf Anlayışı

Örf, insanların adet haline getirdiği ister genel veya özel ister kavli veya amelî olsun herkes tarafından bilinen ve alışkanlık haline gelmiş olan şeydir. Fukaha da örf ile birçok meseleyi çözmüşlerdir.³⁴⁴

'*Veled*' ifadesi dil açısından hem erkek hem de kızı içine almasına rağmen örfte bu kelime erkek çocuğu anlatır.³⁴⁵ Yine '*et*' lafzı balığa da şamil olduğu halde örfte et dendiğinde balık anlaşılmaz. Bu durumun et yememeğe yemin eden bir kimse balık yediğinde yeminin bozulmaması gibi pratik sonuçları olmaktadır. Tüm bu örnekler kavli örfte örnektir ve İslam hukukunda kimi hükümlerin bu örf üzerine bina edilmiş olduğunu göstermektedir.

Kardavî, İslam'ın birçok arap adedinin yürürlükte olduğu bir zamanda geldiğini, bu adetlerin doğru olanlarının sınırlarını ve tafsilatlarını belirlediğini yanlış olanlarını ise iptal ettiğini veya değiştirdiğini ifade eder.

Birçok hükmün örf üzerine bina edildiğini düşünen Kardavî, kadınların nafakalarının belirlenmesi³⁴⁶, hırsızlık hususunda 'hırz'ın ne olduğu, hibe ve bey' akdinde 'kabz'ın ne olduğu gibi hususların ancak örf ile belirlenebileceğini ifade eder.

Kardavî'ye göre örfte riâyet etmek maslahata göre hareket etmenin bir çeşididir. Zira örf insanların uzun yıllar içerisinde alışageldikleri işlerini kolayca gördükleri adet ve uygulamaları ifade eder. Bunları terk etmek insanlar için çok zor iken tam aksine bir takım hükümlerin örfte göre belirlenmesi insanların maslahatına uygun olmaktadır. Bunun için örfün, herhangi bir nassa muhalif olmaması, haramı helal kılmaması, vacipleri iptal etmemesi, Allah'ın dininde bid'at oluşturmaması insanların işlerinde fesada ve zarara neden olmaması gerekir. Eğer örf bu şartlara uygun ise kendisine

³⁴⁴ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Mecmu'âtu resâili İbn Âbidîn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts. II, 112.

³⁴⁵ Kur'an-ı Kerim'de en-Nisa 4/11 de bu açıkça görülmektedir.

³⁴⁶ el-Bakara 2/241.

uyulan şer'î bir delildir. 'Örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir'³⁴⁷, 'Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir'³⁴⁸, 'Örf, muhakkemdir'³⁴⁹ gibi kâideler de bunu desteklemektedir.³⁵⁰

Örf, İslam hukukunda şer'î bir delil olması yanında bir başka boyutuyla da çok önemlidir. O da örfün değişmesine bağlı olarak ahkâmın da değişebilmesi meselesidir. Aslında burada değişen Kardavî'nin de dediği gibi nassların bizzat kendisi değil o nasslardan algıladığımız şeylerdir.

Yusuf el-Kardavî, ahkâmın değişmesi konusuna *el-Medhal li-dirâseti's-şer'îati'l-islâmiyye, el-İctihâd* gibi kitaplarında teorik olarak değinirken verdiği fetvalarda ise bu kuralı çoğu kez işletmiştir.

Kardavî, ahkâmın nassların istikrarı neticesinde celb-i menfaat ve def'i mefsedet üzerine ikame edildiğini, zamanın, mekanın ve durumun değişmesiyle ahkâmın da değişeceğini söyler.³⁵¹

Kardavî'ye göre hükümlerin zaman mekan ve durumlara göre değişebilmesi İslam hukukunun en önemli özelliklerindedir ve bu özelliği nedeniyle İslam hukuku her zaman ve mekanda, her durum ve şartta uygulanabilir evrensel bir hukuktur. Fakat İslam hukukunun bu özelliğinin bilinmemesi veya yeterince anlaşılabilmesi bu hukuk adına büyük hataların işlenmesine, bir takım meşakkat, sıkıntı ve üstesinden gelinemeyen zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Peki bu değişme tüm hükümler için söz konusu mudur? Bu noktada Kardavî, İslam hukukunun hükümlerini ahkâmın değişmesi açısından ikiye ayırır. Bunlardan değişime kapalı olan hükümlerin zamanın, mekanın ve durumların değişmesinden etkilenmeyeceğini ifade eder. Mesela, sübut ve delalet açısından kesinlik taşıyan vacip ve haram niteliğindeki hükümler ile cezaları belirli olan hadler, değişmeyen hükümler arasında sayılabilir. Değişime açık olan hükümler ise maslahatın gerektirmesi halinde zamana, mekana ve durumlara göre değişebilirler.³⁵² Bu kısım oldukça geniştir ve gelen

---

³⁴⁷ *Mecelle*, md. 43.

³⁴⁸ *Mecelle*, md. 45.

³⁴⁹ *Mecelle*, md. 36.

³⁵⁰ Kardavî, *Medhâl*, s. 169.

³⁵¹ Kardavî, *İslam Hukuku*, s.163.

³⁵² Kardavî, *Medhâl*, s. 200.

örneklerden değişen hükümlerin özellikle muamelât sahasında cereyan ettiği görülmektedir.

Ahkâmın değişmesi konusuna ilk kaynakların nasıl yaklaştığı bu noktada önemlidir. Dolayısıyla Kardavî, ayetlerden, Hz. Peygamber ve sahabe döneminden örneklerle ahkâmın değişebileceği iddiasını temellendirir.

Kardavî, ahkâmın değişebileceğine öncelikle Enfâl sûresinden örnek verir. Allah'ın, yirmi müminin iki yüz kaire, yüz kişinin bin kaire galip geleceğini³⁵³ ifade buyurduğunu, fakat Allah'ın daha sonra müminlerde gördüğü zayıflık nedeniyle onların yükünü hafiflettiğini yüz kişinin iki yüz kişiye bin kişinin ise iki bin kişiye galip geleceğini³⁵⁴ buyurduğunu söyler. Allah'ın bu noktada müminlerin durumuna göre yükümlülükte yaptığı değişikliği ahkâmın değişmesi konusunda delil olabileceğini söyleyen Kardavî, bu ayetlerin nâsîh ve mensûh olduğuyla ilgili yorumlara katılmaz. Bu ayetlerin ilkinin azîmet ikincisinin ise ruhsat yahut birincisinin ilzâm ve îcap ikincisinin nedb ve istihbâb ifade edebileceğini söyler. Zira ona göre bu ayetlerin ilki, müminlerin güçlü oldukları bir duruma, diğeri ise onların zayıf durumlarına seslenmektedir. Bu durumda ise neshten bahsedilemez.³⁵⁵

Kardavî burada çok açık bir şekilde ayetleri kendi tarihi bağlamında ele almaktadır ve bağlamından koparılmış bir lafzın yanlış anlaşılacağını ifade etmektedir. Bu noktada Kardavî'de geleneksel olarak, bağlamdan ziyade lafza ağırlık veren fikhî anlayıştan farklı bir tavrın söz konusu olduğu açıkça görülmektedir.

Sünnette de ahkâmın değişmesiyle ilgili örnekler bulmak mümkündür. Hz. Peygamber'in, oruçlu iken hanımını öpüp öpemeyeceğini soran yaşlı bir adama müsbet cevap verip, genç olana ise menfî cevap vermesi³⁵⁶, müslümanların ete ihtiyaç duyduğu bir sene etlerin üç günden fazla evlerde tutulmasını yasaklayıp³⁵⁷, ihtiyaç illetinin

---

³⁵³ el-Enfâl 8/65.

³⁵⁴ el-Enfâl 8/66.

³⁵⁵ Kardavî, *Medhâl*, s. 202.

³⁵⁶ Malikî, *Muvatta*, "Siyâm", 19.

³⁵⁷ Nesâî, "Dahâya", 35.

ortadan kalktığı bir sene bu yasağı ortadan kaldırması³⁵⁸, duruma göre hükümlerin değişebileceğini gösteren sünnetten delillerdir.³⁵⁹

Sahabe dönemine gelindiğinde ise ahkâmın değişmesi hususunda oldukça zengin örnekler bulunmaktadır. İçki içene uygulanan haddin miktarı ve şeklinin halifeler döneminde değişmesi, atların zekatı, tek defada boşama sözlerinin boşama ifade edip etmeyeceği, fethedilen arazilerin paylaşılması, kıtlık zamanında hırsızlık cezasının uygulanmaması, Kur'an-ı Kerîm'in Mushaf haline getirilmesi gibi birçok değişiklik o zamanın şartlarına bağlı olarak sahabe döneminde vakî olmuştur.³⁶⁰

Tüm bu örnekler aslında, ahkâmın ilk dönemden beri değişebileceği kabulünü göstermektedir. Dolayısıyla bugün için de özellikle değişme kabul etmeyen sahanın dışında kalan muamelât konularında ictihad etmek suretiyle değişiklikler yapılabilir. Zaten İslam hukukunun bu özelliği onun evrensel bir hukuk olduğunun göstergesidir. Bu noktada daha önce yürürlüğü olan bir hükmün bugünün şartlarına uymaması halinde bir takım şartlar çerçevesinde yürürlüğü kaldırılabilir. Böylelikle müslümanların önceki uygulamadan dolayı düştükleri sıkıntının önüne geçilir.

Bu çerçevede Kardavî, zekat konusunda kabul edilen zekat nisabının günün koşullarına bağlı olarak değişmesi durumunda değişebileceğini ifade eder. Örneğin altının nisbî değerini yitirmesi halinde nisap miktarını altından hareketle değil hayvanlardaki nisaptan hareketle ayarlanabileceğini söyler. Kardavî bu tür bir tespit işinin, günümüz müctehidinin veya bu tür belirlemeleri günümüz koşullarına uyarlamakla mükellef bir şûranın görevi olduğunu düşünür.³⁶¹

“Kollektif ictihad” olarak adlandırılan bu ictihad türü, Kardavî'ye göre son derece önemlidir fakat bu ictihad türüne, özgüven eksikliğini yansıtması yanında, ictihadın mahiyetine aykırı olduğu ve açılmaya çalışılan ictihad kapısını yeniden kapatma potansiyelini içinde taşıdığı şeklinde itirazlar yapılabilmektedir. Bu tartışmalar sebebiyledir ki, günümüz İslam dünyasında ictihad konusunda yapılan çalışmaların giderek arttığı ve zengin bir literatürün olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu

³⁵⁸ Buhârî, “Hacc”, 122.

³⁵⁹ Kardavî, *Medhâl*, s.206.

³⁶⁰ Kardavî, *Medhâl*, s. 216-23. Ahkâmın değişmesi konusuyla ilgili geniş bilgi için bk. Erdoğan, Mustafa, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990.

³⁶¹ Kardavî, *Fıkhu'z-zekât*, I, 263.

alışmalar klasik teorinin tahlili ve ictihadın işlevi konusunda farklı eğilimleri barındıran bir nitelik taşıyorsa da, netice itibariyle dinin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması konusunda bir anlayışın ürünü olduğundan çağdaş dinî düşüncenin oluşumuna katkı sağlayacak niteliktedir.³⁶²

---

³⁶² Apaydın, H. Yunus, “İctihad”, *DİA*, XXI, 444.

SONUÇ

Yusuf el-Kardavî, son yüzyılın yetiştirdiği büyük islam âlimlerindendir. Hemen her alanda sahip olduğu bilgi birikimiyle Müslümanların içinde bulunduğu problemlere cevaplar vermeye çalışan ve büyük kitleler tarafından takip edilen bu şahsiyet birçok makale ve kitaba konu olmakla beraber, tespit edebildiğimiz kadarıyla bilimsel bir teze ilk defa konu edilmiştir. Kardavî'nin her yönüyle incelenmesi çok daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olmakla beraber elinizdeki çalışmada bu âlimin fikhî yönü çerçevesinde günümüz meselelerine verdiği cevaplarda izlediği yöntem incelenmeye çalışıldı.

Kardavî'nin yetiştiği ve içinde bulunduğumuz son yüzyıl, siyasî, iktisadî ve toplumsal değişimin büyük ivme kazandığı ve buna bağlı olarak birçok farklı sorunun ortaya çıktığı bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Mevcut değişim XVII. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve tüm dünyaya yayılan siyasî, iktisadî ve toplumsal hareketlenmeye bağlı olarak cereyan etmiş, bu durum, Tanrı'nın merkezde olduğu geleneksel düşünme biçiminden bütünüyle farklılaşan, yapısal olarak dünyevî faaliyetlere ve teknik deneylere önem veren ve insanı merkeze alan bir düşünce biçiminin ve üstünlük psikolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yaşanan bu psikoloji, diğer toplumları etkilediği kadar ve hatta çok daha büyük ölçüde İslam dünyasını da etkisi altına aldı. Müslümanlar içine düştükleri görece yenilgi durumu sebebiyle derin bir zaafiyet ve bir meşruiyet krizi içine girdi. Tanrı'nın her alanda merkezde olduğu müslüman toplum, kendisini var eden dinamikleri ve daha önce tartışma konusu etmediği birçok temeli, tartışma konusu haline dönüştürdü. Bir bütün olarak İslâmî temeller üzerine kurulu olan yaşam biçiminin tartışılması, bu yaşamdan neş'et eden İslâmî ilimlerin sorgulanması ve İslam toplumunu oluşturan varoluşsal zeminin kayması sonucunu doğurdu.

Hemen bütün İslam ilimlerinin içine düştüğü meşruiyet krizi, fıkıh ilminde de fazlasıyla hissedildi. Avrupa'nın tamamıyla kendine has koşulları içerisinde ortaya çıkmış olan yaşam şeklini ve bu yaşam şeklinin oluşturduğu hukuku her yönüyle taklit çabası içerisinde giren Müslüman toplumlar, kendilerine ait olan kodları, muhatap oldukları yeni yaşam şekli ve varoluş biçimiyle kıyaslamaya, benzerliklerin altını kuvvetle

çizerken, ayrılıkları bir şekilde yorumlayarak uzlaştırmaya çalıştılar. Tüm bu çabalar, Müslümanların içinde buldukları bunalım ve görece yenilgi durumundan çıkarılması ve bilinçlendirilmesi hedefine yönelikti. Hemen bütün İslam ilimlerinde gerçekleştirilmeye çalışılan yenilenme faaliyetlerinin hukuktaki izdüşümü, kanunlaştırma faaliyetlerinin ağırlık kazanmasına bağlı olarak, geleneksel deliller içerisinde müstakil delillerden sayılmayan istihsan, maslahat-ı mürsele, istishâb gibi delillerin, müstakil birer delil olarak anılmaya başlanması, küllî prensipler ve kolaylaştırma ilkesinin, tüm hükümlerin ana eksenine haline dönüştürülmesi şeklinde oldu.

Böyle bir ortamda yetişen ve günümüz müctehidlerinden olan Yusuf el-Kardavî, yaşadığı dönem, siyasî ve sosyal şartlar sebebiyle İslâmî ilimlerin ve bu ilimlerin oluşturduğu hayat tarzının yaşadığı meşruiyet sorununu yakından hissetmiş ve tüm çabasını içinde bulunulan bu soruna çözümler üretmeye adanmış bir şahsiyettir. Sadece ilmî ve kültürel sahada değil, siyasî alanda da bir işgalin içine doğan Kardavî, Müslümanların içinde bulunduğu yenilgi ve zafiyetin nasıl yok edileceği üzerinde durmuş, tespit ettiği sorunlar ve bu sorunların çözümleriyle ilgili eserler kaleme almıştır. Büyük bir fakirlik içinde olan müslüman toplumun öncelikle ekonomik olarak kalkınması gerektiğini düşünen Kardavî'nin doktora tez konusu olarak *Fıkhu'z-zekat* konusunu tercih etmesi nasıl tesadüfî değilse, *Müşkiletü'l-fakr ve keyfe 'âleceha'l-İslâm* adlı eserinin yayınlanan ilk eserleri arasında olması da bir tesadüf değildir. Daha sonra sosyal koşullar ve İslâmî yaşayış biçiminde gördüğü boşluklardan hareketle birçok faaliyete imza atan Kardavî'nin kaleme aldığı eserlerin de bu faaliyetlerin paralelinde olduğu görülür.

Kardavî'nin ilmî karakterinin oluşmasında ve fikirlerinin şekillenmesinde hocalarının olduğu kadar, genç yaşlarda aktif bir şekilde katıldığı İhvan-ı Müslimîn büyük oranda etkili olmuş, özellikle siyasî işgalin yaşandığı yıllarda bir cemaat üyesi gibi çalışmış ve hatta tutuklanmış, günümüze doğru gelindiğinde ise, bu âlim, herhangi bir gruba dahil olmayan bir profil çizmektedir.

Bu âlimin geçmişten günümüze kadar yaptığı çalışmalara bakıldığında onun, içinde bulunduğu toplumsal sorunları temel alan bir çizgiyi takip ettiği görülür. Kardavî'nin, toplumu yakından tanıyan ve dinî ve sosyal alanda ortaya çıkan sorunları tespit eden, bu

yönde gördüğü eksiklikleri, gerek yazdığı eserler ve verdiği konferanslarla, gerek kurduğu eğitim müesseseleri ve hayır kurumlarıyla doldurmaya çalışan bir âlim olduğu görülmektedir. Müslüman toplumların belli bir ideal çerçevesinde değiştirilmesi ve dönüştürülmesiyle ilgili içinde bulunduğu bilfiil gayret, onun tartışma götürmez bir başarısıdır.

Kardavî, sahip olduğumuz muazzam fıkıh mirasını değişmez ve dokunulmaz kurallar bütünü olarak görmenin, ictehad faaliyetlerinin önünü kapatacağını düşünür ve gerekli donanımına sahip olan herkesin ictehad etmesini, İslam hukukunun bir gereği sayar. Kardavî'nin hakkında icmâ iddiası olup dokunulmaz addedilen ve bugün Müslümanları sıkıntıya sokan birçok konuyu *naklî icmâ* kapsamında çıkarıp *İctihadî icmâ* kapsamında değerlendirmesi, bu konularla ilgili ictehad etmenin önündeki engelleri kaldırmaya yöneliktir. Herhangi bir fıkıh ekolünün tüm görüşlerine bağlı olmayı, dini zorlaştıran bir unsur olarak algılayan Kardavî, bu ekoller içerisinde oluşan ve günümüze kadar aktarılan farklı fikirleri, İslam hukukunun hafızası ve bir zenginliği olarak görür, bu zenginliği kendi görüşlerini desteklediği oranda kullanır. Fakat bunlardan herhangi birisini her yönüyle taklit etmeyi zorlaştıran bir uygulama olarak görür. Kardavî'nin Hanefî mezhebi merkezli bir eğitim sonrasında, mezheplerle ilgili yaşadığı bu düşünce değişiminde, çok geniş bir coğrafyaya ve birçok kültüre seslenmesinin ve karşılaştığı problemlerin aciliyetinin büyük etkisi olduğu söylenebilir.

Kardavî, nasların anlaşılmasında bir takım hususların dikkate alınması gerektiğini söyler, ayetlerin anlaşılmasında, neshi, nüzûl sebeplerini ve ayetlerin lafzî tahlillerini son derece önemser. Sübûtu ve delâleti kat'î nasların bulunduğu alanda ictehad edilmemesi gerektiğini, bu alanda yapılacak ictehadların batıl ve kabul edilemez olduğunu söyler. Fakat sübûtu ve delâleti kat'î olan kimi nasların algılanmasında, zamanın ve şartların değişmesine bağlı olarak değişim olabileceğini söyler. Kardavî'ye göre bu alanın dışında kalan, sübûtu kat'î delâleti zannî olan nasların bulunduğu saha ise, ictehadın rahatlıkla yapılabileceği önü açık olan bir alandır.

Yusuf el-Kardavî, hadislerin anlaşılması sırasında, göz önünde bulundurulması gereken konulara ayrıca önem verir. Birçok hükmün sahih olmayan hadisler üzerine bina edildiğini söyler. Hadislerin öncelikle sübût açısından değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder, bir hükmün sahih olmayan bir hadis üzerine bina edilmesini kesinlikle yanlış

bulur. Sübûtu yanında hadislerin delalet açısından da değerlendirilmesi gerekir. Kardavî, hadislerin nâsîh-mensûhunun ve vürûd sebeplerinin bilinmesi, illete, zamanın örf ve adetine bağlı olarak vârid olan hadislerin tespit edilmesi gerektiğinin önemine değinir. Bunların dışında, hadislerde umûm-husus, emir-nehiy gibi lafzî ayırmalara da dikkat edilmesi gerektiğini söyleyen Kardavî, Hz. Peygamber'in bir ifadeyi hangi sıfatıyla îrâd buyurduğunun tespit edilmesinin ve hadislerin Kur'ân-ı Kerîm'e arzedilmesinin son derece mühim olduğuna inanır. Fıkıh ve hadis ilimleri arasındaki irtibatın sağlanmasının çağdaş fıkıh çalışmaları açısından önemli olduğunu, bir hadisçinin hadisleri değerlendirirken fıkıh ilminin bir takım hususiyetlerine dikkat etmesi gerektiğini, bir fıkıhçının da hüküm verirken, hadis ilminin kimi özelliklerini göz önünde bulundurması gerektiğini söyler.

Kardavî için icihad faaliyeti Müslümanların bugün içinde bulunduğu problemlerden kurtulmalarının en büyük ve belki de biricik yoludur. Bunun için icihad etmenin önünde engel teşkil eden mezhebî taassup, icihad etmek için gerekli olan şartların zorluğu gibi tüm hususlarda bir düzenleme ve kolaylık yoluna giden Kardavî, İslam hukuku dalında, bugün üniversitelerde yapılan master ve doktora tezlerinin dahi, birer icihad olduğunu savunur. Esasen Kardavî bu kabulle, son yüzyıllarda icihadı dokunulmaz bir faaliyet olarak gören Müslümanları, bu bakış açısından uzaklaştırmayı ve ehil olan herkese bu kapıyı açmayı hedeflemektedir.

Kardavî'nin görüşlerinde izlediği yöntemle ilgili olarak söylenebilecek temel özellikleri beş temel noktada özetlemek mümkündür. Bunların ilki hemen tüm fikirlerinin temel dayanak noktasını oluşturan kolaylaştırma ilkesi ve bu ilkeye verdiği önemdir. Özellikle fetva veren kimselerin, konuları güçleri yettiğince ihtiyata göre değil, kolay olana göre cevaplamaları gerektiğini söyleyen Kardavî, ruhsatı azimetten daha fazla gözetmeleri, "haram" ve "icap" sınırlarını mümkün olduğunca dar tutmaları gerektiğini düşünür. Bu noktada abdest esnasında ayakların tümüyle yıkanmayı çorapların üzerine mesh edilmesine cevaz vermesi, hacıların daha rahat bir şekilde tavaf yapmalarını sağlamak için Hz. İbrahim makamının yerinin değiştirilmesinde bir beis görmemesi gibi konular onun bu ilkeye verdiği önemin görüldüğü pratik neticeleri ifade eder.

Kardavî ikinci olarak Makasidüş-şerîa ve maslahat-ı mürsele konusunu son derece önemser, bir prensip olarak İslam'ın bir gaye ve bir hedefe yönelik olduğunu

kabul eder. Tüm emirlerin ve yasakların, mekruh ve mendupların bu amacı gerçekleştirmek üzere var olduğuna inanır. Geçmişte ulemâ bunu, ‘*makâsıt*’ tabiriyle anlatmıştır. Tüm hükümler bu maksatların gerçekleştirilmesi amacıyla hizmet ederken maksatlar ise kulların maslahatlarını gerçekleştirmeye, mefsedeti ise ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Kardavî, maslahat konusuna Şarîin maksatlarından bahsederken değinmiş ve maslahatı maksatlar konusunun ilk maddesi olarak saymıştır.

Kardavî’ye göre İslam, mükellefin üzerinden mefsedeti kaldırır ve onların maslahatını gözetir. Bu, İslam hukukunun maksadıdır. Bu maksatlar illetler ve hikmetler, mahza taabbudî olan bir takım ahkâm dışında makul ve anlaşılabilir bir özellik taşıır

Maslahat, Kardavî’nin özelde fıkıh meselelerinde ve genel olarak entelektüel yönelimlerinde esas niteliğinde olan bir delil olma özelliğine sahiptir. Geçmişte tartışılan konular için bir *prensip* olarak değindiği maslahata, geçmişte mevcut olmayıp günümüzde cevap bekleyen pek çok modern mesele için *müstakil bir delil* pozisyonu tanımaktadır. Kardavî’nin fikir dünyasında ve verdiği hükümlerin pek çoğunda bu rahat bir şekilde görülebilmektedir. Bu konuda geleneksel tanımlara da büyük oranda yer veren Kardavî, günümüzde karşılaşılan meselelerde kolaylaştırma prensibine ağırlık vermek suretiyle, dakik tanım ve tartışmalardan uzak kalan nisbeten rahat bir üslup sergilemektedir. Kardavî’nin süt bankalarıyla ilgili olarak İslam’daki süt kardeşliği müessesesinin yol açacağı endişelere katılmayıp bu bankalar için müsbet hüküm vermesi, bir takım belediye hizmetleri kapsamında kabirlerin taşınmasına müsaade etmesi gibi konular onun maslahat ve mekasıd düşüncesine verdiği önem çerçevesinde algılanabilir.

Kardavî’nin verdiği hükümlerde dikkatimizi çeken bir diğer nokta cüz’î konularla ilgili küllî prensiplerle bağlantı kurması ve bir takım kaidelere sık sık başvurmasıdır. “İki zarardan en az zararlı olanın alınması”, “Zaruretlerin mahzurları mübah kılacağı”, “Zarar görme ve zarara uğratmanın olmayacağı” gibi kaidelere başvuran Kardavî, sefihin hacrine cevaz verilmesi, piyasalarda gerekli görülmesi halinde narha başvurulması gibi konuları bu gibi ilkelere dayandırır.

Kardavî’nin verdiği hükümlerde mezhebî taassubunun olmaması ise karakteristik bir başka özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kardavî kendisini başka bir mezhebi tüm yönleriyle taklit merciinde görmemekle beraber, intikaî ictihad çeşidinde hemen her

mezhepten görüşler almak suretiyle tercihlerde bulunur ve tüm mezheplerin görüşlerini amele layık bulur. Ona göre önemli olan delilin sağlamlığıdır ve bu noktada fakihlerin yapması gereken şey de delilin sağlamlığını araştırmak suretiyle, günümüz koşullarına en uygun ve ümmetin maslahatını sağlayacak olan hükmü aramaktır. Bir tarafta ipek yahut süt gibi hayvan ürünlerini ticaret mallarına kıyas ederek bunlara zekatın gerektiğini söyleyen Zeydiyye mezhebinin görüşünü alırken diğer tarafta tarım ürünlerine öşrün gerekeceği hususunda Hanefî mezhebinin görüşünü esas alır. Yaptığı tercihlerde mutedil bir yol izleyen Kardavî için bu “ortayol”cu tavır ise onun bir başka önemli özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kardavî'nin takip ettiği usûl ve önerdiği çözüm önerileri, ekollerin kendi iç sistematiğini dikkate almayan bir yüzeysellik, küllî prensipler, kolaylık prensibi ve maslahat üst başlığı altında ele alınacak olan nasların anlaşılmasında düşülmesi muhtemel olan keyfilik gibi konularda tenkit edilebilir. Bu eleştirilerle birlikte, Kardavî'nin ortaya koyduğu görüşler, Hz. Peygamber'in “ictihadda hata edene de bir ecrin verileceği” sözünün hikmeti gereği ve daha iyi olan çözüme ancak, sağlıklı bir şekilde yapılacak tartışmalar ve ortaya konulacak farklı öneriler yoluyla gidilebilmesi sebebiyle son derece önemlidir.

Kardavî, kendisinin bilfiil olarak yaptığı icthadları teorik bir tasnîfe tabi tutup, fıkıh terminolojisine yeni kavramlar katar. Daha önce verilmiş olan hükümlerin, tercihler yoluyla, bugüne hitap ettiği ölçüde alınması ve gerekli boşlukların icthad edilerek doldurulması, Kardavî tarafından intikâh icthad olarak adlandırılırken, hakkında hüküm bulunmayan yepyeni bir konuda icthad etmek ise inşâh icthad olarak adlandırılmaktadır.

Kardavî'nin Müslümanların son yüzyıllarda içine düştükleri zafiyetten silkinmeleri ve bilinçlendirilmeleri için gösterdiği fikrî çaba, dünyanın dört bir yanında konferanslar ve basın-yayın araçlarıyla görüşlerini dillendirmesi, çeşitli üniversitelerin, hayır kurumlarının ve bankaların kurulmasında ve işleyişinde aktif rol alması şeklinde meyvelerini vermiştir. Gösterdiği gayret ve ortaya koyduğu eserler, günümüz fıkıh çalışmaları açısından son derece önemlidir ve Türkiye’de bu alanda yapılacak araştırmalar için örneklik teşkil etmektedir. Nitekim ülkemizde zekatla ilgili sunduğu tebliğ, bu konuda yaşanan sorunlar için bir öneri mahiyeti taşıırken, İslâmî bankalarla

ilgili ortaya koyduğu görüşler de bu sistemle ilgili yapılan tartışmalarda son derece ufuk açıcı olmuştur.

Kardavî'nin bilfiil gerçekleştirdiği faaliyetleri bu şekilde kavramlaştırma yoluna gitmesi, son dönemde ortaya çıkan yeni fıkıh çalışmalarının kendi terminolojisini oluşturmasının ilk örneklerinden sayılabilir. Bu durum, “modern dönemde oluşan ‘yeni mezhepler’in bir teşekkülü müdür?” sorusunu akla getiriyorsa da, bu sorunun cevabının ancak, son yüzyıllarda Müslümanların yaşadığı ezilmişlik psikolojisinin, son derece hızlı bir biçimde gerçekleş/tiril/en sosyal değişimlerin ve yaşam şeklinin istikrar kazanması, ortaya konan yeni fıkıh çalışmalarıyla birlikte geleneksel kodların kapsamlı ve dakik araştırmalarla çözülmesi durumunda verilebileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- ALİ el-KARÎ, Ebu'l-Hasan, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhü Mişkâti'l-Mesâbih*, Kahire 1892
- ÂMİDÎ, Seyfeddîn, *el-İhkâm fî 'usûli'l-ahkâm*, I-IV, Kahire 1968
- APAYDIN, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, XXI, s. 432-445
- , "Kıyas", *DİA*, XXV, s. 525-540
- AYNÎ, Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-kârî şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIX, Kahire 1972
- , *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Dârü'l-fıkr 1980
- BÂCÎ, Ebü'l-Velid, *el-Münteka*, Matbaatü's-Saâde, 1913
- BARDAKOĞLU, Ali, "İstihsan", *DİA*, XXIII, 339-347
- BENNÂ, Ahmed b. Abdurrahman, *el-Fethü'r-rabbânî li-tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed Bülûgu'l-emânî esrârî'l-Fethi'l-bârî*, Beyrut 1976
- , *Mecmû'atu resâili'l-imam eş-şehîd Hasan el-Bennâ*, Beyrut 1965
- BEYHAKÎ, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut 1986
- CÜRCÂNÎ, Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1983
- DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul 2003
- , "Esbâb-ı nüzûl", *DİA*, XI, 360-362
- DÎB, Abdülaziz (nşr), *Yusuf el-Kardavî; Kelimât fî tekrîmihî ve buhûs fî fikrihî ve fikhîhî mühdât ileyhi fî buluği seb'in*, Kahire 2004
- DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah, *'İkdü'l-cîd*, Kahire 1978
- , *Hüccetullahü'l-bâliğa* (trc. Mehmet Erdoğan), I-II, İstanbul 2001
- , *Fikhî ihtilaflarda ölçü* (trc. Musa Hüb), İstanbul, 2006
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi, "Maslahat", XXVIII, 79-94

- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *İmam Mâlik: Hayatı, Görüşleri, Fıkhı* (trc. Osman Keskiöglü), Ankara 1984
- , *Usûlü'l-fikh*, İstanbul, ts.
- ELBÂNÎ, Nasırüddîn, *İrvâü'l-galîl fî tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*, Beyrut 1979
- , *Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdisi'l-'Halâl ve'l-harâm'*, Beyrut 1983
- GAZZÂLÎ, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfâ: İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi* (trc. H. Yunus Apaydın), I-II, Kayseri 1994
- , *Mi'yârü'l-'ilm fî fenni'l-mantık*, Beyrut ts.
- GÖRGÜN, Hilal, "İhvân-ı Müslimîn", *DİA*, XXI, s. 580-586
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997.
- GÜNAY, H. Mehmet, "Avrupa Fetva Araştırma Kurulu'nun 15. Olağan Toplantısı Kararlar, Tavsiyeler, Fetvalar", *Usûl*, 3 (2005), s. 218-234
- , "Muhammed Tâhir b. Âşûr'un Makâsîd Anlayışı", *Makasîd ve İctihad* (haz. Ahmet Yaman), Konya 2002, s. 383-416
- HALLÂF, Abdulvahhab, *İlmü usûli'l-fikh*, Kuveyt 1968
- HATTÂBÎ, Muhammed b. İbrâhim, *Meâlimü's-sünen: Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, Halep 1932
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn, *Mecmu'âtü resâili İbn Âbidîn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.
- İBN ALLÂN, Muhammed Sıddikî, *Delîlü'l-fâlihîn li-turûki Riyâzi's-salihîn* (nşr. Mahmûd Hasan Rebi'), I-IV, Kahire 1977
- İBN EBÎ ŞEYBE, Muhammed b. İbrâhim, *Kitâbü'l-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Beyrut 1989
- İBNÜ'L ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed, *Ârizatü'l-ahvezi bi-şerhi Sahîhi't-Tirmîzî*, I-XIII, Beyrut, ts.

- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Ali, *et-Tahkîk fî ehâdîsi't-ta'lik* (nşr. Muhammed es-Sa'denî-Muhammed Faris), I-II, Beyrut 1994
- İBNÜ'L-ESÎR, Muhammed, *Câmiü'l-usûl min ehâdîsi'r-resûl*, (nşr. Abdülmecid Selim-Muhammed Hamid Faki), Beyrut 1980
- İBN HÂCER el-Askalânî, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci Şerhi'r-râfiü'l-kebîr* (nşr. Şaban Muhammed İsmail), I-IV, Kahire 1979
- , *el-Kâfi 'ş-şâf fî tahrîci ehâdîsi'l-Keşşâf*, Beyrut 1997
- , *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhâri* (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki-Muhyiddin Hatîb), I-XIII, Kahire 1987
- , *Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*, Beyrut 1991.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, I-XI, Kahire 1349
- İBN KAYYÎM el-Cevziyye, *I'lâmü'l-muvakki'in 'an Rabbi'l-'âlemîn* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), I-VII, Kahire 1955
- , *İğâsetü'l-lehfân fî mesâ'idi's-şeytân* (nşr. Muhammed Hamid Faki), I-II, Beyrut ts.
- , *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve îzahü müşkilâtih* (nşr. Muhammed Hamid Faki-Ahmed Muhammed Şakir), I-VIII, Kahire 1367
- , *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd* (nşr. Şuayb Arnaût, Abdülkadir Arnaût), I-V, Beyrut 1981
- , *Ahkâmu ehli'z-zimme* (nşr. Subhi es-Salih), I-II, Beyrut 1961
- İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Abdullah, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv), I-XV, Riyad 1999
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, "cm'a" md.
- İBN MİFTÂH, Ebu'l-Hasan *el-Müntezâu'l-muhtâr mine'l-Ğaysi'l-midrâr*, I-X, San'a 2003
- İBN NÜCEYM, Zeynüddîn, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Suriye 1983

- İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-IV, Beyrut 1997.
- İBN SALÂH, Osman b. Abdurrahman, *Fetâvâ ve mesâilü İbni's-Salâh* (nşr. Abdülmûti Emin Kal'acı), I-II, Beyrut 1986
- İBN TEYMİYYE, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, *Kitâbu beyâni'd-delîl 'alâ butlâni't-tahlîl* (nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Beyrut 1998
- İBRAHİM MUSTAFA vd, *el-Mücemü'l-vasît, "İcmâ"*, İstanbul 1996
- İSFEHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1970
- KARDAVÎ, Yusuf, *Fıkhu'z-zekât*, I-II, Beyrut 1969
- , *el-Hallü'l-islâmî ferîza ve darûra*, Kahire 1977
- , *el-'İbâde fi'l-islâm*, Kahire 1985
- , *Kültür Yapımız* (trc. M. Ali Serâceddîn), İstanbul 1985
- , *Müşkiletü'l-fakr ve keyfe 'âleceha'l-İslâm*, Beyrut 1987
- , *Şerî'atü'l-İslâm: Hulûdüha ve salâhuha li't-tatbîk fi küllî zemân ve mekân*, Beyrut 1987
- , *el-İctihâd fi's-şerîati'l-islâmiyye ma'a nazarâtin tahlîliyye fi'l-ictihâdi'l-mu'âsır*, Kuveyt 1989
- , *Medhâl li diraseti's-şerî'ati'l-islâmiyye*, Kahire 1990
- , *es-Sahvetü'l-İslâmiyye beyne'l-ihtilâfi'l-meşrû' ve't-teferruki'l-mezmûn*, Beyrut 1992
- , *Keyfe nete 'âmelu ma'a's-sünnet'in-nebeviyye*, Mansûre 1992
- , *el-Medhâl li-dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye*, Kahire 1992
- , *et-Terbiyetü'l-islâmiyye ve medrasetü Hasan el-Bennâ*, İstanbul 1992
- , *Beyyinâtü'l-hallî'l-islâmî*, Beyrut 1993

- , *es-Sahvetü'l-islâmiyye ve humûmü'l-vatani'l-arabiyyi'l-islâmî*, Beyrut 1993
- , *Teysîrû'l-fikh fî d'avi'l-Kur'ân ve's-sünne: Fikhü's-siyâm*, Beyrut 1993
- , *Avâmilü's-si'a ve'l-murûne fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Doha 1994
- , *Likey-tencah müessesetü'z-zekât fi't-tatbîki'l-mu'âsır*, Beyrut 1994
- , *Çağdaş Meselelere Fetvalar* (trc. Veysel Bulut), I-VII, İstanbul 1994
- , *el-Akl ve'l-ilm fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1996
- , *Medhal li ma'rifeti'l-islâm*, Kahire 1996
- , *es-Sahvetü'l-islâmiyye beyne't-tatarruf ve'l-î'tidâl*, Beyrut 1996.
- , *Şümülü'l-İslâm*, Beyrut 1996
- , *es-Sunne: Masdaran li'l-ma'rife ve'l-hadâra*, Kahire 1997
- , “Çağdaş uygulamada ticaret mallarının zekatı”, *İslam Ticaret Hukuku'nun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya 1997
- , *İslam Hukuku Evrensellik Süreklilik* (Trc. Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman), İstanbul 1999
- , *Keyfe nete'âmelu ma'a'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire 2000
- , *Teysîru'l fikh li'l-müslimi'l-muâsır fî dav'il Kur'ân ve's-sunne*, Beyrut 2000
- , *Fikhu'l-ekalliyâti'l-müslime: Hayatü'l-müslimîn vasata'l-mücteme'âti'l-uhrâ*, Mısır 2001
- , *Fî fikhi'l-evleviyyât dirâsetün cedîdetün fî dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Beyrut 2001
- , *İslâm'da Helal ve Haram* (trc. Ramazan Nazlı), İstanbul 2005
- , *İslam ve Sanat* (trc. Hamza Tekin), İstanbul 2006

- KANDEHLEVÎ, Muhammed Zekeriyâ, *Evcezü'l-mesalik ilâ Muvattai Mâlik*, I-XV, Beyrut 1989
- KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed, *İrşadü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Beyrut ts.
- MAVSILÎ, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul ts.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* (Metni ve açıklamaları kontrol eden, Refik Gür), İstanbul 1993
- MÜBAREKFÛRÎ, Ebu'l-Ali Muhammed, *Tuhfetü'l-ahvezi bi-şerhi Câmi'i't-Tirmîzî*, I-X, Kahire 1964
- MÜNÂVÎ, Zeynüddin Ali, *Feyzü'l-kadîr şerhü'l-Câmi's-sağîr*, I-XIII, Beyrut 1938
- MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed, *Muhtasar-ı Sahîh-i Müslim*, (nşr. Muhammed Nasırüddîn Elbânî), Beyrut 1987
- NEVEVÎ, Yahya b. Şeref, *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb*, I-IX, Beyrut ts.
- SALÎH, Subhi, *Kur'an İlimleri* (trc. M. Said Şimşek), Konya ts.
- SEHARENFÛRÎ, Halil Ahmed, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, (nşr. Muhammed Zekeriyâ İbn Yahyâ), I-XX, Kahire 1973
- SAN'ÂNÎ, Ahmed el-Hîlî, *el-Meznü'l-matîr ale'r-ravdi'n-nadîr fî âdâbi'l-münâzır* (nşr. İsmail b. Ahmed Kebûsî), Beyrut 1984
- , *er-Ravdü'n-nadîr şerhü Mecmû'u'l-fikhî'l-kebîr*, I-IV, Beyrut ts.
- SAN'ÂNÎ, İsmail Emir, *Sübülü's-selâm şerhü Büluğî'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm* (nşr. Fevvaz Ahmed Zümerli-İbrâhim Muhammed Cemel), I-IV, Beyrut 1991
- SAN'ÂNÎ, Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî', *el-Musannef*, I-XI, Beyrut 1971.
- SCHACHT, Joseph, *İslam Hukuku'na Giriş* (trc. Mehmet Dağ-Abdükladir Şener), Ankara 1977

- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr şerhü münteka'l-ahbâr*, I-VIII, Kahire 1971
- , *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-'usûl*, Beyrut ts.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn, *Lübabü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut, ts.
- , *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1985
- , *Tenvirü'l-havâlik şerhü 'alâ Muvattai Mâlik*, Beyrut ts.
- , *er-Red alâ men ahlede ile'l-arz* (nşr. Halil Muhyiddin Meys), Beyrut 1983
- , *Sünnetin Dindeki Yeri* (trc. Emin Aşıkutlu), İstanbul 2003
- ŞATIBÎ, Ebû İshak, *el-Muvâfakât* (trc. Mehmet Erdoğan), I-IV, İstanbul 1999
- TİRMİZÎ, Muhammed, *eş-Şemâilü'n-nebeviyye ve'l-hasâilü'l-mustafaviyye* (nşr. Fevâz Ahmed Zümerli), Beyrut, 1996
- TELÎME, İsâm, *Yusuf el-Kardavî: Fakîhü'd-du'ât ve dâ'iyetü'l-fukahâ*, Dimaşk 2001
- ZEBİDÎ, Ahmed b. Abdüllatîf, *el-Muhtasâr mine't-Tecrîdi's-sarih li-ehâdisi'l-Câmi 'i's-sahîh* (nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafacî-Mahmûd Emin Nevevî), I-II, Kahire 1958
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Muhammed, *Esâsü'l-Belâğa*, I-II, Beyrut 1984
- , *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), I-VI, Riyad 1998
- ZERKEŞÎ, Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*, I-VI, Kuveyt 1992
- ZERKEŞÎ, Bedruddîn, *Hz Aişe'nin sahabe'ye yönelttiği eleştiriler* (trc. Bünyamin Erul), Ankara 2000
- ZEYLÂÎ, Yusuf b. Muhammed, *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye 1973

ZÛRKÂNÎ, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Kahire
1943

ÖZGEÇMİŞ

20.03.1981 tarihinde Kars'ta doğdu. İlköğrenimini İstanbul Bağcılar Şükrü Savaşeri İlköğretim Okulu'nda, ortaöğrenimini ise İstanbul Bakırköy İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1999/2000 eğitim-öğretim yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başladığı lisans eğitimini, “1980 Sonrası Türkiye’de Demokrasi-İslam Tartışmaları” konulu lisans teziyle 2003 yılında tamamladı. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Sakarya İl Müftülüğüne vaiz olarak atandı. 2005-06 eğitim-öğretim yılında, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapma hakkını kazandı. Halen bu bölümde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.